

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Сорока Уляна Миколаївна
КРЕДИТНА ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ
ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ

Спеціальність 8.03050802 – банківська справа
Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Студентка групи БСзм-51
У. М. Сорока

Науковий керівник:
д.е.н., професор
О.В.Дзюблюк

Дипломну роботу допущено
до захисту:
«__»_____2013 р.
Завідуючий кафедрою банківської справи,
доктор економічних наук, професор
О.В.Дзюблюк

Тернопіль – 2013

З М І С Т

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ	
1.1. Поняття кредиту як економічної категорії, його форми, види і принципи.....	7
1.2. Роль кредиту у розвитку економіки країни і забезпеченні неперервності розширеного відтворення.....	22
1.3. Банківський кредит як основна форма організації кредитних відносин у ринковій економіці.....	27
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	34
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ У ПРОЦЕСІ КРЕДИТУВАННЯ	
2.1. Характеристика основних етапів організації позичкових операцій комерційних банків.....	35
2.2. Оцінка сучасного стану і динаміки кредитної діяльності банків в умовах світової фінансової кризи.....	41
2.3. Актуальні проблеми розвитку ринку банківського кредитування в Україні та його вплив на економіку.....	53
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	60
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ	
3.1. Оцінка практичного досвіду комерційних банків розвинутих країн світу у реалізації ефективної кредитної діяльності.....	61
3.2. Шляхи оптимізації кредитного процесу в комерційних банках України з урахуванням банківської практики зарубіжних країн.....	67
3.3. Перспективи розвитку нових видів кредитних продуктів і управління ризиками банківського кредитування в Україні.....	85
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	104
ВИСНОВКИ.....	105
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	110
ДОДАТКИ.....	117

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Необхідною умовою подолання наслідків кризових явищ у банківському секторі економіки є відновлення в необхідних обсягах і активізація процесу кредитних вкладень у національне господарство, що визначається ключовою роллю банківського кредиту у ресурсному забезпеченні неперервності розширеного відтворення й стимулювання стійкого економічного зростання. Однак результати кредитної діяльності комерційних банків в Україні в докризовий період та під час розгортання світової фінансово-економічної кризи виявили увесь комплекс недоліків, пов'язаних із нераціональною організацією кредитного процесу, результатом чого стала переобтяженість банківських активів проблемними кредитами, падіння ліквідності і платоспроможності багатьох банківських установ. Ці аспекти визначають актуальність проблеми пошуку оптимальних шляхів організації процесу банківського кредитування, що є необхідним з огляду на перспективи посткризового розвитку банківської системи та економіки України.

Огляд літератури з теми дослідження. Різноманітні погляди на кредит, аналіз кредитної діяльності і кредитні відносини розвинуто у багатьох дослідженнях і публікаціях. Вивченню цих питань присвячено праці таких вітчизняних економістів, як О. Вовчак і М. Могильницької, А. Герасимовича і М. Алексеєнка, О. Дзюблюка, Дубинського О., О. Копилук та ін. Зокрема О. Вовчак і М. Могильницька у своїй праці досліджують соціально-економічне значення кредиту та його роль у забезпеченні макроекономічної стабільності, проте у праці відсутній аналіз динаміки кредитного ринку у посткризовий період. Однак вплив світової фінансово-економічної кризи на кредитну діяльність вітчизняних банківських установ обумовлює необхідність додаткових досліджень проблем організації кредитної діяльності банків, а також пошук нестандартних рішень і шляхів активізації кредитного ринку України у посткризовий період.

Мета і завдання дослідження. Метою даної дипломної роботи є обґрунтування напрямів підвищення ефективності системи банківського кредитування в Україні в умовах виходу із кризового стану.

Для досягнення поставленої мети передбачено постановку, формулювання і розв'язання наступних наукових й практичних завдань:

- визначення ролі банківських установ у посередництві в кредиті;
- характеристика основних умов та методів кредитного процесу та його етапів;
- оцінка організації позичкових операцій вітчизняних банків відповідно до стратегії кредитної політики;
- аналіз та оцінка форм забезпечення банківського кредиту;
- обґрунтування необхідності вдосконалення організації кредитного процесу в банківських установах як необхідної умови стабільного функціонування банківської системи в Україні.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є теоретичні та методологічні аспекти організації банківського кредитування.

Предметом дослідження є кредитні відносини, які виникають між комерційними банками та позичальниками в процесі руху кредитних ресурсів і здійснення кредитного моніторингу.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу роботи становить сучасна економічна теорія, критичний синтез класичних теорій і новітніх поглядів на дослідження проблем організації кредитного процесу. У процесі дослідження був застосований комплекс методів, до якого входять діалектичний метод, системний підхід до вивчення діяльності комерційних банків, метод аналізу і синтезу, метод експертних оцінок, статистичний метод.

Інформаційна база роботи. Статистичну і фактологічну основу дослідження складають закони України, постанови та декрети Кабінету Міністрів України, укази Президента України, нормативні документи Національного банку України, банківських установ.

Наукова новизна роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних з удосконаленням організації безготівкових розрахунків. Безпосередньо у процесі дослідження одержано такі наукові результати:

- дістало подальшого розвитку визначення суті кредиту як економічної категорії. Запропоновано визначити кредит як відособлену частку економічних відносин, пов'язану з рухом позичкового капіталу між кредитором і позичальником у грошовій чи товарній формі на основі укладеного кредитного договору;

- проаналізовано сучасний стан організації позичкових операцій вітчизняних банків та виділено актуальні проблеми розвитку ринку банківського кредитування в Україні та його впливу на економіку, зокрема доведено, що існуюча макрофінансова нестабільність – це результат взаємодій зовнішніх факторів та цілого комплексу внутрішніх структурних дисбалансів, які стосуються усіх без винятку сфер вітчизняної економіки

- обґрунтовано необхідність механізму оптимізації кредитного процесу в комерційних банках України з урахуванням банківської практики зарубіжних країн, зокрема застосуванню раціональних методів реструктуризації проблемної кредитної заборгованості та створенню «поганого» банку в Україні як пріоритетних напрямків подолання кризи поганих боргів банків;

- запропоновано напрямки розвитку нових видів кредитних продуктів і управління ризиками банківського кредитування в Україні в сучасних умовах. В умовах кризи вітчизняним банкам необхідно розвивати сегмент гривневого консорціумного кредитування та поєднувати в рамках одного кредитного договору взаєминах з конкретним позичальником таких форм кредитування: вексельного кредиту та кредиту за кредитною лінією або ж поєднання вексельного кредиту із револьверним способом надання позичок.

Практичне значення роботи полягає у тому, що розроблені у ході дослідження підходи, теоретичні узагальнення, висновки та рекомендації

можуть бути використані для удосконалення процесу банківського кредитування. Пропозиції автора щодо використання у банківській практиці нових кредитних продуктів можуть бути використані для підвищення ефективності їх діяльності в умовах виходу із кризового стану..

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел.

Повний обсяг дипломної роботи – 120 сторінок, у тому числі на 12 з них розміщено 8 таблиць, 6 ілюстрацій, 2 додатки, список використаних джерел з 82 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

1.1. Поняття кредиту як економічної категорії, його форми, види і принципи організації

Необхідність кредиту викликана існуванням товарно-грошових відносин. Його передумовою є наявність поточних або майбутніх доходів у позичальника, а конкретними причинами, що обумовлюють необхідність кредиту, - коливання потреби у коштах та джерелах їх формування як у юридичних, так і у фізичних осіб.

Коли у одних з них кошти вивільняються, іншим їх не вистачає. Ця суперечність розв'язується за допомогою кредиту, який необхідний позичальнику для розширення виробництва, повного забезпечення власних потреб.

Кредит – економічна категорія, яка є виразом відносин між суб'єктами господарювання щодо надання й отримання позики в грошовій чи товарній формі на умовах повернення, строковості й платності. Кредит – рух вартості в інтересах реалізації певних потреб.

Кредит стає неминучим атрибутом товарного виробництва, адже його залучають не тому, що позичальник бідний, а тому, що в нього через об'єктивність кругообігу і обороту капіталу повною мірою бракує власних ресурсів, які недоцільно накопичувати про запас, оскільки вони повинні постійно перебувати в русі, в обороті. Суспільство зацікавлене в тому, щоб, по-перше, уникнути омертвіння ресурсів, що вивільняються, а, по-друге, щоб економіка безперервно розвивалася на умовах розширеного відтворення.

Кредит є самостійною економічною категорією, а кредитні відносини утворюють окрему нішу в загальній системі кредитних відносин. Це вимагає як поглибленого теоретичного дослідження, так і аналізу усвідомлення й уточнення суті кредиту як економічної категорії, що формує понятійне наповнення досліджуваних відносин.

Кредит є однією з найскладніших економічних категорій як за своєю сутністю, так і за механізмом впливу на процес суспільного відтворення. Щодо цього він поступається тільки категорії грошей. Тому в економічній теорії протягом кількох століть ведуться дискусії навколо питань, пов'язаних із сутністю та роллю кредиту, які тривають і досі.

Товарне виробництво є першоосною виникнення кредитних відносин. За допомогою кредиту здійснюється придбання товарів та інших матеріальних цінностей, що дає змогу забезпечувати безперебійність колообігу виробництва. Тому кредит як економічну категорію слід передусім розглядати як певний вид суспільних відносин, що відображають рух вартості.

Сучасна політична економія поділяє теорію кредиту на дві взаємопов'язані теорії – натуралістичну та капіталотворчу.

Основоположниками натуралістичної теорії кредиту були класики політичної економії Д. Рікардо, А. Сміт, Дж. Міль, А. Тюрбо. Згодом цю теорію підтримали та суттєво її доповнили К. Маркс, Ж. Сей, А. Маршалл.

Згідно з їхніми дослідженнями, кредит є опорою економіки і невід'ємним елементом економічного розвитку. Конкретною економічною основою, на якій з'являються і розвиваються кредитні відносини, є колообіг і оборот капіталу. Тому під час дослідження натуралістичної сутності теорії кредиту ці дослідники брали за основу процес виробництва та його особливості, оскільки об'єктом кредитування слугували засоби виробництва та вартісна оцінка відтворення робочої сили.

Прихильники натуралістичної теорії кредиту вважали, що гроші, які позичаються, є технічним засобом перенесення реального капіталу від одного суб'єкта до іншого для їх подальшого використання, а банки - це лише посередники, які акумулюють тимчасово вільні кошти з подальшим розміщенням їх у вигляді кредиту.

У результаті дослідження виявлені переваги та помилкові судження натуралістичної теорії кредиту.

До переваг цієї теорії можна віднести те, що кредит не створює реального капіталу, який створюється лише в процесі виробництва, і що розмір відсотка за кредит залежить від коливання прибутку.

Помилковість судження цієї теорії полягає в тому, що її прибічники недооцінювали роль і специфіку позичкового капіталу, не розглядали його як відособлену частину промислового капіталу в грошовій формі та не приділяли уваги здатності позичкових коштів сприяти розширеному відтворенню. Ми не до кінця з'ясували різницю між реальним і позичковим капіталами, не врахували залежність обсягу відсотка від співвідношення попиту і пропозиції на позичковий капітал та від кон'юнктури ринку.

Розвиток виробничих відносин, вплив банківського кредиту на розширене відтворення призвели до виникнення так званої капіталотворчої теорії кредиту, що охоплює експансіоністську, відтворювальну і фондову теорії. Основоположником капіталотворчої теорії кредиту був англійський економіст Дж. Ло, який вважав, що кредит, як і гроші, є багатством, капіталом, рушійною силою розширеного відтворення капіталу. Банки є творцями капіталу, тому їм слід активніше розширювати кредитний вплив на виробництво, зокрема й за рахунок емісії грошей. Розмір банківського кредиту залежить від об'єктивних умов економіки, а не від самого банку це один із недоліків капіталотворчої теорії.

Послідовниками капіталотворчої теорії на початку ХХ ст. стали такі відомі теоретики-економісти, як І. Шумпетер та А. Ганн. Вони вважали, що рушійною силою виробництва й основою постійного економічного зростання є інфляційний (здатний до безмежного розширення) кредит. Ця теорія одержала назву експансіоністська теорія кредиту. І. Шумпетер та А. Ганн вважали визначальною в економіці сферу обігу, а не сферу виробництва. Основною їхньою помилкою є виправдання інфляції та кредитної експансії в країні [6]. Світова економічна криза 1929–1933 рр. довела неспроможність капіталотворчої теорії. Однак на її основі Дж. Кейнс і його послідовники

обґрунтували основні принципи кредитного регулювання економіки, відповідно до яких економічний розвиток визначається кредитом.

Подальшого розвитку капіталотворча теорія набула в теорії монетаризму, основоположниками якої стали М. Фрідмен, Ж. Рюефф і О. Файт. На думку М. Фрідмена, основними інструментами регулювання економіки є зміна відсоткових ставок і грошової маси. Змінюючи середньорічні темпи зростання грошової маси та встановлюючи певний рівень відсоткових ставок, можна регулювати ціни й динаміку виробництва в країні. Незважаючи на наявні позитивні й негативні висновки обох теорій кредиту, ні натуралістична, ні капіталотворча теорії не довели остаточної переваги. Тому сучасна економічна наука розвиває теорію кредиту, синтезуючи ідеї натуралістичної й капіталотворчої теорії.

Дослідження кредитних відносин неможливе без уточнення категорії кредиту в широкому розумінні цього слова.

Детальне вивчення категорії кредиту дає змогу стверджувати, що під цим терміном приховані дві взаємопов'язані, але різні за змістом економічні категорії. Вони різні як за характером взаємовідносин, так і за відношенням до суб'єктів підприємницької діяльності, що є безпосередніми учасниками цих відносин.

Таке трактування кредиту вимагає його дослідження в широкому та вузькому розумінні цього терміна. Досвід кредитних відносин підтверджує, що кредит у широкому його розумінні є економічною категорією, яка сприяє розподілу та перерозподілу вільних грошових коштів, що тимчасово вивільнилися в процесі виробництва. Перерозподіл цих коштів, зазвичай, здійснюється в результаті двох взаємопов'язаних процесів. Передусім їх акумуляцією через кредитну систему та створення позичкового фонду як центральним банком загалом, так і комерційними банками зокрема.

Не менш важливим аспектом у дослідженні категорії кредиту, що досить таки суттєво впливає на її визначення є тимчасова нестача власних коштів підприємства для забезпечення безперебійності колообігу

виробництва, яка покривається коштами фінансово-кредитної установи, наданими в тимчасове користування у вигляді позики дотримання ними певних умов. Згідно з результатами практичного досвіду роботи фінансово-кредитних установ із суб'єктами підприємницької діяльності, обов'язковою умовою надання позики є наявність у комерційних банків відповідних ресурсів, які акумулюються за умови безперебійності виробництва в процесі створення суспільного продукту.

Незалежно від умов та періоду виробництва суспільного продукту, вся вкладена в нього вартість залишається, зазвичай, у межах розширеного відтворення, проходячи при цьому різні форми розподілу та перерозподілу вартості сукупного продукту.

Використання цього продукту залежить від багатьох чинників, зокрема економічної та соціальної політики країни, від господарського механізму, який діє нині.

В економічній літературі 30-х років минулого століття можна було знайти твердження про кредит як про перерозподіл тимчасово вільних коштів. Таке трактування певною мірою зберегло своє значення і донині. На думку В. Геращенко, І. Сичева, Б. Болдирева, В. Лаврова [8, с. 61], зміст кредитних відносин полягає в акумуляції коштів і передачі їх кредитним установам господарюючими суб'єктами або окремими особами в тимчасове користування з обов'язковим поверненням у встановлений термін зі сплатою відсотків за їх користування.

Перерозподіл тимчасово вільних коштів через кредитну систему і є однією з важливих форм розподілу, а надалі – руху вартості суспільного продукту. Керуючись перерозподільчою функцією грошових коштів, банки, свою чергою, створюють засоби кредитного обігу. За допомогою таких коштів вони можуть, накопичувати суму платіжних засобів, дотримуючись при цьому встановлених розмірів залежно від наявності матеріально-речових чинників виробництва та кількості грошей, необхідних для обороту.

Виходячи з вище вказаного, можна стверджувати, що кредит потрібно розглядати як розподільчу категорію.

Діалектика дослідження категорії кредиту стверджує, що окремі автори розглядають кредит лише з емісійних можливостей банку створенням грошових ресурсів у вигляді фондів для кредитування суб'єктів підприємницької діяльності. Така теорія має назву фондової. При цьому перерозподільча функція кредиту, на їх думку, не є основною. Їй відводиться другорядне значення, ставлячи не перше місце створення кредитного фонду для економічного обороту.

Прихильниками фондової концепції є М. Волков, Л. Воронова та ін., які характеризують кредит як рух позичкового фонду [3, с. 192].

Вивчення сутності кредиту при цьому розглядається за необхідності дослідження його найпростіших форм, зокрема звичайної кредитної угоди. За своїми властивостями ці форми мають бути достовірними для характеристики кредиту як цілісного економічного процесу.

Досліджуючи категорію кредиту, слід вказати, що концепція первинності створення кредитних грошей для економічного обороту має й недолік, оскільки кредит за таких умов звільняється від взаємозв'язку з кредитними ресурсами і безпосереднь залежить від емісії кредитних грошей. Аналіз наведених в економічній літературі визначень сучасними українськими вченими вказує на відсутність єдності у поглядах щодо визначення терміна „кредит”. Неоднозначність розуміння досліджуваної категорії зумовлене складністю та наявністю різноманітних підходів за її дослідження. Досить часто в наукових роботах трапляються спроби окремих авторів визначення кредиту представити через різні види економічних відносин. На думку Б. Луціва, кредит – це “...економічні відносини між суб'єктами ринку з приводу перерозподілу вартості на засадах повернення, строковості та платності ” [4, с. 141]. Головну роль кредиту автор вбачає у “перерозподілі вартості”. І хоч насправді це дуже важлива ознака кредиту, неважко зрозуміти, що вона не може віднести цю категорію до

першочергових, оскільки вона не є визначальною вже тому, що належить не до сфери виробництва й навіть не до сфери розподілу, а до сфери перерозподілу.

Хочуть цього автори чи ні, але об'єктивно їхнє зведення сутності кредиту до перерозподілу звужує його зміст і принижує його роль.

Вказані визначення кредиту мають спільні риси: характеризують цю категорію як економічні відносини між учасниками кредитного договору, а також принципи його надання. Однак ці визначення не враховують цільового характеру спрямованості кредиту.

У Фінансовому словнику-довіднику це трактування поняття "кредит" подають як "...форму передачі у тимчасове користування коштів у грошовій і грошово-натуральній формі на умовах строковості, повернення, платності та цільового характеру, що надається однією юридичною або фізичною особою – кредитором іншій особі – позичальнику" [9, с. 265–266]. Таке трактування кредиту вже не пов'язане будь-якими відносинами, проте, на наш погляд, потребує уточнення, оскільки кошти не можуть надаватися в натуральній формі. Замінивши це слово на „позикову вартість”, можна уникнути неточності у трактуванні поняття кредиту.

Кредит є формою руху позичкового капіталу, що надається в позику на умовах повернення і платності. Кошти позичальника мають вивільнитися у розмірі, що забезпечує повернення кредитору не лише суми наданого кредиту, й відсотків за його користування. Без одержання від позичальника доходу у вигляді відсотків кредитор не буде зацікавленим позичати гроші. У низці випадків кредит може бути повернутий кредитору третьою особою – гарантом, поручителем чи страховиком, якщо позичальник не спроможний сам цього зробити. Коли надана в позику вартість не повертається, то кредит втрачає економічну суть.

Незважаючи на певні недоліки у трактуванні категорії кредиту, найпоширенішим залишається підхід, який полягає у „формі руху позичкового капіталу”, тобто грошового капіталу, який надається у вигляді

позики на умовах повернення за відповідний відсоток. Ця думка, як справедливо зауважив О. Дзюблюк, не може адекватно відображати суть кредиту з огляду на такі дві обставини: по-перше, вона обмежує форми функціонування кредитних відносин лише грошовою сферою, що не відповідає дійсності, оскільки кредит може мати, як уже було вказано, і товарний характер; по-друге, власне саме трактування кредиту як руху позичкового капіталу передбачає його виробниче використання, що далеко не завжди відповідає цілям, на які видаються позики (наприклад споживчі) [7, с. 22].

З огляду на об'єкт нашого дослідження, особливий інтерес викликає законодавче тлумачення сутності кредиту, наведене в Законі України "Про оподаткування прибутку підприємств" та Законі України "Про банки і банківську діяльність".

Визначення кредиту, яке трактує Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств", зводиться до того, що "...кредит – це кошти та матеріальні цінності, які надаються резидентами або нерезидентами у користування юридичним чи фізичним особам на визначений термін і під відсоток.

Кредит поділяється на фінансовий, товарний, інвестиційний та податковий кредити і кредит під цінні папери, на що вказують відносини позики" [2]. Цим визначенням сутність кредиту ототожнюється з коштами і матеріальними цінностями та з позикою під заставу цінних паперів. У цьому ж визначенні йдеться і про товарний кредит. Крім того, об'єднано в єдине поняття такі різні економічні категорії, як фінанси і кредит, котрі загалом взаємопов'язані, але не тотожні. Визначення терміну „банківський кредит” подане в Законі України „Про банки і банківську діяльність”, базується на сутності банківських кредитних операцій. Статтею 2 цього закону трактування кредиту вказує: “Банківський кредит – це будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження терміну погашення

боргу, яке надане в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату відсотків та інших зборів з такої суми” [1].

Кредит, відповідно до цього закону, не ототожнюють з грошовими чи матеріальними коштами, а розглядають як зобов'язання, що впливають (відповідно до статей 4 та 151 Цивільного кодексу України) з договору або з інших підстав. Тобто кредит розглядають як економічні відносини, передбачені законом, або як такі, що не суперечать йому.

Отже, у різних законах України є різні підходи до тлумачення суті однієї й тієї самої економічної категорії – кредиту, на котрому, зрештою, базуються всі кредитні відносини в країні, а це, безумовно, негативно впливає на організацію банківського кредитування загалом.

Враховуючи усі вище наведені положення, на нашу думку визначення кредиту можна подати як економічної категорії: це відособлена частка економічних відносин, пов'язана з рухом позичкового капіталу між кредитором і позичальником у грошовій або товарній формі на основі укладеного кредитного договору на принципах забезпеченості, повернення, терміновості, платності та цільової спрямованості для забезпечення розширеного відтворення і споживання. Оскільки з правової точки зору надання кредитів однією стороною і позичання коштів іншою стороною на визначений термін оформляється кредитним договором про забезпечення повернення у визначений термін, сплату процентів і цільову спрямованість, то визначення з економічної та правової точок зору узгоджуються.

Відсутній єдиний підхід до переліку форм кредиту у всій економічній літературі. Відмінності у визначеннях економістів впливають в основному з різного розуміння критеріїв, принципів та ознак виділення форм кредиту. Чисельність і різноманітність характеристик визначається тим, що в основі всіх класифікацій є формальні ознаки. Крім того, будь-яку класифікацію не можна вважати вичерпною, оскільки зростаючий динамізм ринкової економіки обумовлює нові форми кредитних взаємовідносин.

Форми кредиту постійно розвиваються. На тому чи іншому етапі розвитку економіки країни змінюється місце і роль тієї чи іншої форми кредиту. Дамо детальну характеристику видів банківського кредиту.

В економічній літературі розрізняють три основні форми кредиту:

- товарний, що виникає між продавцями і покупцями, коли покупці одержують товари чи послуги з відстрочкою платежу;
- грошовий;
- кредит у вигляді гарантій.

Банки у своїй діяльності використовують другу і третю форму, при цьому остання виражається в зобов'язанні банку гарантувати платіж клієнтові у випадку, коли той не зможе оплатити свої рахунки.

Що стосується товарної форми кредиту, то банк може обслуговувати або проводити операції з інструментом комерційного кредиту – векселем, де банк не являється прямим учасником кредиту у товарній формі, а також може бути учасником лізингу.

Найбільш розповсюджена форма кредиту на Україні – грошова, при організації міжнародних операцій та розрахунків – гарантії.

Крім традиційних форм кредитування в банківській практиці отримали широке поширення кредитні операції, що із правової точки зору по загальній ознаці не є договорами кредиту. Серед них можна виділити облік векселів, лізинг, факторинг, форфейтинг.

В остаточному підсумку, вибір тієї чи іншої форми кредитування кожний банк здійснює в залежності від своїх фінансових можливостей, здійснюваної ним кредитної політики і контингенту клієнтів, що обслуговуються.

Сьогодні система банківського кредитування в Україні базується на нових методах та формах кредитування. Докорінно змінився підхід банків до організації кредитних відносин; відбувся перехід від пооб'єктного кредитування до кредитування суб'єкта, тобто кредитування юридичної та фізичної особи; до уніфікації методів кредитування клієнтів незалежно від

їхнього галузевого підпорядкування та форм власності. Кредити беруть участь у процесі приватизації державних організацій та управлінні державним боргом. Склалась система багатоваріантного кредитування, коли позичальники й банки, користуючись своїм правом, вибирають найбільш прийнятну для них форму: кредити, що постійно перебувають в обороті позичальника, або разові, що покривають тимчасовий розрив у платіжному обороті.

Система кредитування базується на традиційних загальних принципах, які гарантують повернення банківської позики. У світовій практиці щодо забезпеченості повернення позики найбільш надійним вважається заставне право [12, с. 68]. Тут слід наголосити на іпотечну заставу, поручительства і гарантії, систему страхування, що дає можливість банку закріпити свою незалежність і тим самим мінімізувати кредитний ризик.

Принципи банківського кредитування становлять головний елемент системи кредитування, оскільки вони відбивають сутність і зміст кредиту та вимоги об'єктивних економічних законів, зокрема стосовно сфери кредитних відносин.

Принципи банківського кредитування є єдиними для всіх форм кредиту – це основні вихідні положення, на які спирається теорія і практика кредитного процесу [19, с. 1]. Ці вихідні положення обумовлені цілями та завданнями, що стоять перед банками, а також об'єктивними закономірностями розвитку і функціонування кредитних відносин. Кредитний процес вимагає від банків і всіх господарських суб'єктів чіткого дотримання принципів кредитування. З економічних позицій важливо розрізняти принципи і правила кредитування. Правила впливають із принципів і відображають лише окремі положення і моменти того чи іншого принципу, механізми використання принципів у конкретній практичній діяльності банку.

У науковому плані єдино правильним є системний підхід до дослідження принципів кредитування [18, с. 58]. У системному підході

реалізується і конкретизується наукове розуміння принципів кредитування як взаємопов'язаної цілісної сукупності певних положень (понять). Тут можна виділити три основні рівні системи принципів банківського кредитування:

1) загальноекономічні принципи кредитування (відповідність ринковим відносинам, раціональності й ефективності, комплексності, розвитку);

2) особливі принципи кредитування, поза якими кредит втрачає свій специфічний економічний зміст (поверненості, забезпеченості, строковості, платності, цільової спрямованості);

3) часткові, одиничні принципи кредитування, або правила кредитування, які впливають із кожного особливого принципу й можуть по-різному проявлятися в конкретних кредитних операціях.

Загальноекономічні та особливі принципи кредитування, а також правила кредитування взаємопов'язані, певним чином вони взаємопереходять одне в одне.

У запропонованій вище системі принципів банківського кредитування на першому місці стоїть загальноекономічний принцип відповідності змісту банківського кредиту ринковим відносинам, умовам ринкової економіки. Кредитний механізм має відображати умови конкуренції, суперництва комерційних банків за позичальника, комерціалізації кредитної угоди, прагнення забезпечити максимально можливу вигоду (прибуток) від позики, самостійність і автономність у прийнятті управлінських рішень тощо.

Принцип раціональності та ефективності банківського кредитування характеризує економічність використання позики як із позицій інтересів банку, так і з позицій позичальників – господарських суб'єктів.

Кредитний механізм не може не ґрунтуватися на здоровому практицизмі, спрямованості на збільшення доходів. Принцип раціональності кредитування здійснюється на основі оцінки кредитоспроможності позичальника, що забезпечуватиме впевненість банку у здатності й

готовності боржника повернути позичку в обумовлений договором строк [20, с. 1].

Принцип комплексності банківського кредитування передбачає побудову кредитного механізму на основі врахування всього комплексу чинників, що впливають на реалізацію кредитної операції. Безумовно, що насамперед слід брати до уваги економічні чинники та умови.

Принцип розвитку банківського кредитування відображає постійний рух і динаміку кредитного механізму. Зміна економічних відносин призводить і до зміни кредитних відносин, підходів до їх практичної організації. Принцип розвитку вимагає від комерційних банків використовувати гнучкі методи кредитування, оперативно змінювати порядок практичної роботи з позиками, методи контролю за використанням та поверненням кредиту, засоби регулювання заборгованості тощо. Центральне місце в системі принципів банківського кредитування посідають особливі принципи кредиту. Саме вони відображають економічну сутність банківського кредиту. До принципів кредитування відносять також поворотність, терміновість, диференційованість, забезпеченість і платність. Якщо розглядати поворотність, то це є тією особливістю, котра відрізняє кредит як економічну категорію від інших економічних категорій товарно-грошових відносин. Поворотність є невід'ємною рисою кредиту, його атрибутом.

Терміновість кредитування – це необхідна форма досягнення поворотності кредиту. Принцип терміновості означає, що кредит має бути не тільки повернений, а повернений у суворо визначений термін, тобто в ньому міститься конкретно виражений фактор часу.

Отже, терміновість у часовому вираженні є детермінованість поворотності кредиту. Термін повернення позики є граничним інтервалом часу, протягом якого кредитні кошти є в розпорядженні позичальника, і служить мірою, за межами котрої кількісні зміни в часі перетворюються в

якісні: якщо затягується термін користування позикою, то викривлюється сутність кредиту, що негативно впливає на стан грошового обігу в цілому.

Диференційованість кредитування означає, що комерційні банки повинні формально (однозначно) підходити до проблем надання кредиту своїм клієнтам, які претендують на позичку. Кредит доцільно надавати лише тим претендентам, котрі в змозі своєчасно його повернути. Тому диференціація кредитування має здійснюватися на основі показників кредитоспроможності, здатності позичальника робити кошти для погашення боргу в ході його поточної виробничої, інвестиційної та інших видів діяльності, достатності власного капіталу, які адекватно відбивають спроможність і схильність позичальника до повернення кредиту в обумовлені контрактом (договором) терміни [13, с. 110]. Ці та інші характеристики потенційних позичальників до повернення кредиту в обумовлені контрактом (договором) терміни оцінюють, зокрема, з допомогою аналізу балансу та ліквідності, а також забезпеченості власними коштами, рівнем рентабельності відповідних проектів на поточний момент і в перспективі [17, с. 121].

Оцінка кредитоспроможності суб'єктів, що прагнуть отримати кредит, здійснюється банками до укладення кредитних угод, що дає їм можливість, у певній мірі, підстрахувати себе від ризику несвоєчасного повернення кредиту (та пов'язаних із цим збитків, завданих банкові) і, отже, сприяє виконанню (певною мірою) принципу терміновості кредиту. Диференційованість кредитування, виходячи з кредитоспроможності потенційних позичальників, є необхідною умовою нормального функціонування кредиту на засадах поворотності і платності.

Принцип забезпеченості кредиту передбачає наявність у позичальників юридично оформлених зобов'язань щодо позик, котрі гарантують своєчасне повернення кредиту: зобов'язання щодо застави; угоди-гарантії; угоди-поруки; угоди зі страхування відповідальності за непогашення кредиту. Наявність зобов'язань за банківськими позиками в одній чи одночасно

кількох формах передбачається обома сторонами кредитної угоди в тексті цієї угоди. Окремо слід виділити принцип платності кредиту. Це означає, що юридична чи фізична особа – позичальник зобов'язана внести до банку певну плату за тимчасово взяті (позичені) у нього для своїх потреб кошти. Реалізація цього принципу на практиці здійснюється за допомогою механізму, яким є банківський відсоток.

Ставка банківського відсотка – це своєрідна «ціна» кредиту. Платність (ціна) кредиту безпосередньо впливає на господарський (комерційний) розрахунок підприємців, стимулює їх до збільшення власних коштів і раціонального використання залучених коштів.

Щодо банку, то платність кредиту забезпечує покриття його витрат, пов'язаних зі сплатою відсотків за залучені в депозити кошти, і витрат на утримання свого апарату, а також отримання прибутків для збільшення ресурсних фондів кредитування та використання на інші власні потреби.

Основними чинниками, котрі сучасні комерційні банки враховують при встановленні плати за кредит, є, зокрема, такі:

- облікова ставка Національного банку України;
- середня відсоткова ставка за міжбанківським кредитом, тобто за коштами, що купують в інших комерційних банках для здійснення активних операцій даним комерційним банком;
- середня відсоткова ставка, яка сплачується банком за залучені на депозити кошти;
- ступінь ризику, яким обтяжений комерційний банк, залежно від терміну, на який надається кредит, від виду й типу кредиту та від забезпечення;
- структура кредитних ресурсів банку (що вищою є частка залучених коштів, то дорожчим має бути кредит);
- попит на кредит (що менший попит, то дешевшим буде кредит);

– стабільність грошового обігу в країні (що вищі темпи інфляції, то дорожчою буде плата за кредит, тобто в банку зростає ступінь ризику втрати своїх ресурсів через знецінення грошей).

Комплексне, системне застосування на практиці всіх принципів банківського кредитування дає можливість урахувати інтереси обох суб'єктів кредитної угоди. Цільовий характер кредитування передбачає вкладення позичкових коштів на конкретні цілі, передбачені кредитним договором. Кредит надається позичальнику, як правило, на конкретну ціль, а не тому що в нього виникла нагальна потреба в коштах. Від дотримання цього принципу багато в чому залежить своєчасність повернення позички, тому що тільки реалізація цілі, на яку одержано кредит, може забезпечити необхідні грошові кошти для погашення боргу.

1.2. Роль кредиту у розвитку економіки країни і забезпечення неперервності розширеного відтворення

Вирішення проблем фінансового забезпечення стабільного та поступового розвитку економіки України та її регіонів належить до пріоритетних завдань економічної політики держави. В умовах світової економічної кризи та нестабільності економічної ситуації всередині країни, що у багатьох випадках супроводжується недостатнім та не завжди ефективним використанням бюджетних ресурсів на місцях, актуалізуються питання диверсифікації механізмів фінансування розвитку регіонів. З цих позицій, доцільним є дослідження кредитного механізму як додаткового до бюджетного інструменту реалізації державної політики та відповідно соціально-економічних функцій кредиту у господарській системі держави.

Кредит – одна з найскладніших економічних категорій, а тому в економічній теорії ще й досі тривають дискусії вчених-економістів навколо питань, пов'язаних з сутністю та функціями кредиту в економіці. "Функції кредиту викликають стільки нерозумінь і таку плутанину

понять, як жодне з інших понять політичної економії" [1, с. 261].

Підтвердженням цієї тези слугує аналіз вітчизняної економічної літератури з вказаної проблематики, що засвідчує неоднозначне висвітлення суті та функцій кредиту в економіці та суспільстві в цілому.

Так, зокрема, неоднозначне трактування спричиняє саме походження терміна "кредит". Одні вчені вважають, що термін "кредит" походить від латинського слова "creditum", що означає позичка, борг, інші – від латинського слова "credere" – довіряти. Прихильники першого трактування ототожнюють кредит з позичкою та рухом позичкового капіталу. На їхній погляд, "кредит слід трактувати як форму руху позичкового капіталу, що носить історичний характер і обумовлений певними потребами суспільствами" [2, с. 7]. Прихильники другого підходу під поняттям кредит розуміють "довіру, якою користується особа, що взяла на себе зобов'язання майбутнього платежу, зі сторони особи, що має право на цей платіж, – тобто довіра, яку позичальник надає боржнику" [3, с. 5]. Серед українських вчених на важливості чинника довіри у кредитних відносинах наголошують А. Гальчинський, М. Савлук та інші. Так, зокрема, А. Гальчинський зазначає, що "кредит має розглядатися як побудований на довірі специфічний тип економічних відносин" [4, с. 184]. На думку М. Савлука, чинник довіри є одним із визначальних чинників функціонування кредитних відносин та розвитку національної економіки. У цьому зв'язку вчений зазначає, що "банківська система будується на двох стовпах – це надійна економіка й абсолютна довіра населення до банків... виграш від довіри мають не тільки банки і навіть не стільки банки, скільки економіка в цілому і передусім її реальний сектор" [5, с. 6].

Таким чином, М. Савлук підкреслює не лише важливість чинника довіри у кредитних відносинах, а передусім важливе народногосподарське значення кредиту. З цією думкою погоджуються практично усі сучасні економісти, відзначаючи продуктивну роль кредиту в економіці. "Суспільство зацікавлене, – пишуть М.М. Александрова та С.О. Маслова, –

по-перше, в тому, щоб уникнути марного нагромадження грошей в скарбах; по-друге, в тому, щоб економіка розвивалась безперервно в розширених масштабах" [7, с. 200].

Водночас, у сучасній економічній літературі з'являються публікації, у яких вітчизняні вчені виділяють не лише економічну, але й соціальну природу кредитних відносин. Так, зокрема, О. Євтух зазначає, що кредит "як економічне і загальнонаукове поняття є обмеженою корисністю (вартістю), яка надається тим, хто її потребує на зворотно-зростаючих умовах" [6, с. 45]. Поряд з тим, основний принцип кредитування, яким, на думку вченого, є принцип "довіра–відповідальність" соціальний за своєю природою і залежить від природних факторів (вроджені якості людини, природні умови її проживання, наявність природних благ у країні тощо), духовного і громадянського виховання. При цьому, зазначає вчений, "категорії духовності, моральності є основою для формування довірчо-відповідальних відносин не лише в сім'ї, а й в усьому суспільстві, в науці, політиці, економіці" [6, с. 46]. Відтак О. Євтух дійшов висновку, що кредит є загальнолюдською і міжнауковою категорією, що потребує застосування міждисциплінарного підходу до його дослідження.

Складність і багатогранність соціально-економічної природи кредиту найповніше проявляється у його функціях. Причому, питання функцій кредиту викликає не менше дискусій, аніж визначення суті кредиту. Аналіз економічної літератури зі вказаної проблематики свідчить, що найменше розходжень думок вчених спостерігається щодо виконання кредитом перерозподільчої функції. Ця функція кредиту полягає в тому, що матеріальні та грошові ресурси, які були вже розподілені і передані у власність економічним суб'єктам завдяки кредиту перерозподіляються і спрямовуються у тимчасове користування іншим суб'єктам. Такий перерозподіл за допомогою кредиту має продуктивний характер, оскільки "перерозподілена вартість включається в господарський обіг позичальника. Ця особливість зумовлена такою рисою кредиту як

поворотність. Для того, щоб мати змогу повернути позичені ресурси своєчасно і з оплатою позичкового відсотка, позичальник має використати отримані кошти ефективно, вкласти їх у відтворювальний процес зростання вартості" [8, с. 108]. Тобто, розвиток перерозподільчої функції має ключове значення для підвищення ролі кредиту в забезпеченні розширеного відтворення та забезпечення економічного зростання в Україні.

Ще однією широко визнаною функцією кредиту є заміщення готівкових грошей кредитними. Розглядаючи цю функцію кредиту Г.І. Кравцова відзначає, що розміщуючи гроші в банку, клієнт тим самим вступає з ним у кредитні відносини та створює умови для заміни готівкових грошей в обороті кредитними операціями у вигляді записів за банківськими рахунками. Звідси стає можливим надання позики у безготівковій формі і розвитку безготівкових розрахунків, котрі по своїй суті є кредитними операціями, оскільки терміни відвантаження продукції і її оплати, як правило, не збігаються [8, с. 111]. У цьому зв'язку М.І. Савлук відзначає, що функція кредиту, що реалізується у грошовій сфері, полягає в тому, що кредит забезпечує найкращі передумови для ефективного регулювання обороту грошей в інтересах повного задоволення потреб економіки в платіжних засобах і підтримання достатньої для економічного розвитку стабільності грошей [9, с. 400].

Крім вказаних вище функцій, А. Гальчинський виділяє ще такі функції кредиту:

- функція капіталізації вільних грошових доходів, що полягає в нагромадженні позичкового капіталу за рахунок реальних збережень фізичних і юридичних осіб та вилученні цих реальних грошових ресурсів зі стану тимчасової бездіяльності;
- функція грошового обслуговування обігу капіталу в процесі його відтворення передбачає, що завдяки кредитному механізму здійснюється нагромадження тимчасово незадіяних капіталів та переінвестування їх у структури,

що відчувають нестачу капіталу;

- функція пришвидшення концентрації та централізації капіталу через використання акцій та облігацій корпоративної форми власності, якій нині належать провідні позиції в економічній системі суспільства;

- функція кредиту як інструменту макроекономічного регулювання господарських процесів, що відображає антициклічне регулювання ринкової економіки, її структурну корекцію, дефляційну політику, кредитування зовнішньої торгівлі та відповідне регулювання платіжного балансу [4, с. 191].

Виділені вище функції кредиту усі по своїй суті є його економічними функціями. Однак, кредит як соціально-економічна категорія виконує на сучасному етапі і соціальні функції. У цьому зв'язку О. Євтух виділяє інтеграційно-формівну функцію кредиту, вказуючи, що "чим розвиненіше фінансове кредитування, тим розгалуженіші взаємозв'язки між членами суспільства, тим більшою мірою воно є єдиним і монолітним" [6, с. 48].

Серед соціальних функцій кредиту О. Євтух виділяє функцію взаємодопомоги. Її природа ґрунтується на принципі використання вартості, суть якого полягає в бажанні і прагненні людини надавати блага іншим. Учений зауважує, що це надання має здійснюватись на ринкових умовах з урахуванням дії закону еквівалентності грошей, що і забезпечує зростання багатства усіх учасників кредитного процесу [6, с. 48].

Насамкінець О. Євтух виділяє духовну функцію кредиту. У цьому зв'язку вчений зазначає, що формування норм довірчо-відповідальних відносин у суспільствах із перехідною економікою – надзвичайно актуальна і життєво важлива для них справа. Нею мають займатися не лише політики й економісти, а й педагоги, просвітителі і, звичайно, вчені [6, с. 48].

Виконаний аналіз функцій кредиту засвідчив, що фактично в широкому розумінні усі економічні функції кредиту зводяться до ефективного та результативного використання фінансових ресурсів, а соціальні функції – досягнення єдності в суспільстві, взаємодопомоги, тобто певних організаційних цілей. Якщо уважно придивитись до цих функцій, то можна

помітити, що вони є дуже близькими до функцій управління (менеджменту). Адже, як зазначають автори "Основ менеджменту", "менеджмент – це сукупність функцій, спрямованих на ефективне та результативне використання ресурсів для досягнення певних організаційних цілей" [10, с. 4]. Звідси можемо стверджувати про виконання кредитом ще однієї, управлінської функції, що стимулює ефективне та раціональне використання ресурсів на основі організованих довірчо-відповідальних відносин. Це забезпечує економічне зростання та соціальну стабільність у суспільстві.

Виконання кредитом управлінської функції забезпечує йому важливе місце в системі господарського управління на всіх його рівнях, зокрема і на регіональному рівні. За таких обставин відомі принципи кредитування (поверненість, терміновість, платність, цільове використання) стають уже не лише кредитними, але й господарськими принципами. А, отже, формується кредитне господарство, що створює могутні стимули підвищення економічної активності господарюючих суб'єктів, стимулює раціональне господарювання, ефективне використання позичкового та усього суспільного капіталу.

Таким чином, кредит є дієвим інструментом забезпечення ефективного, регульованого та узгодженого розвитку економіки на глобальному, національному та регіональному рівнях. Це важливо розуміти на сучасному етапі розвитку економіки України, коли ринкова економічна система, що активно формується, потребує важелів стимулювання, ефективного функціонування та спроможності конкурувати не тільки всередині країни, а й глобально.

1.3. Банківських кредит як основна форма організації кредитних відносин у ринковій економіці

В сучасних реаліях розвитку економіки основною формою кредиту є банківський кредит. Збереження рівноваги між наявними в суспільстві тимчасово вільними коштами та ресурсами, що перерозподіляються за

допомогою кредиту можливе за умов нормального функціонування кредитних відносин. Актуальність даного питання зумовлюється зростанням конкуренції за всіма галузями економіки.

Надання кредитів є однією з основних економічних функцій банків, і здійснюється вона для фінансування споживчих та інвестиційних цілей підприємницьких фірм, фізичних осіб і державних організацій. Від того, наскільки добре банки реалізують свої кредитні функції, залежить економічне становище регіонів, які вони обслуговують, оскільки банківські кредити сприяють появі нових підприємств і збільшенню числа робочих місць у цих регіонах та забезпечують їхню економічну життєздатність.

Процес формування ринкових відносин в економіці України об'єктивно обумовлює необхідність підвищення ролі банківського кредиту.

Система кредитування базується на трьох "китах":

- суб'єктах кредитування;
- забезпеченні кредиту;
- об'єктах кредитування [11, с. 373].

Суб'єктом кредитування з позицій класичної банківської справи є юридичні або фізичні особи, дієздатні та правоздатні й такі, що мають матеріальні або інші гарантії, щоб здійснювати економічні, в тому числі кредитні угоди.

Позичальником при цьому може бути будь-який суб'єкт власності, який вселяє банкові довіру, володіє певними матеріальними та правовими гарантіями, згоден сплачувати процент за кредит і повертати його кредитній установі у встановлені кредитором строки.

Суб'єкт одержання позики може бути різного рівня, починаючи від окремої приватної особи, підприємства, фірми, аж до держави. На сьогодні прийнята така класифікація позичальників:

1. Державні підприємства й організації.
2. Підприємства приватної форми власності.
3. Інші банки.

4. Підприємці — фізичні особи без утворення юридичної особи.
5. Підприємці — фізичні особи з утворенням юридичної особи.
6. Фізичні особи.
7. Інші господарства, в тому числі органи влади, спільні підприємства, міжнародні об'єднання та організації.

Поділ кредитів за суб'єктами їх одержання породжує ще одне поняття класифікації в системі кредитування — вид кредитів. Вид кредитів відображає сукупність властивостей, характерних для тієї чи іншої конкретної кредитної угоди в економічному та організаційному аспектах. Економічні властивості кредитної угоди — це властивості самого кредиту, вони однакові (повернення, платність, забезпечення, цільовий характер, строковість).

Банківські позики можна поділити на сім основних категорій:

1. Іпотечні позики, тобто позики, забезпечені нерухомістю — землею, будинками та іншим майном, а також короткострокові кредити на будівництво і землевпорядкування та більш довгострокові кредити на купівлю сільськогосподарських угідь, будинків, квартир, комерційних споруд і майна за кордоном.
2. Позики фінансовим установам, тобто позики банкам, страховим і фінансовим компаніям, а також іншим фінансовим установам.
3. Сільськогосподарські позики, надані власникам фермерських господарств з метою сприяння і розвитку їхньої діяльності.
4. Позики торговельним та промисловим компаніям — надаються підприємницьким фірмам для покриття видатків на купівлю товарно-матеріальних запасів, сплату податків і виплату заробітної плати.
5. Позики приватним особам на споживчі цілі, на придбання товарів у розстрочку.
6. Інші позики — всі інші види позик, що не описані вище, у тому числі під забезпечення цінними паперами.
7. Лізингове фінансування передбачає, що банк купує устаткування або

машини і передає їх в оренду своїм клієнтам [11, с. 375].

У кожному окремому разі види кредитів можуть регулюватись певним положенням, що регламентує порядок їх видачі та погашення. Наприклад, особливий технологічний порядок, характерний для міжбанківських позик.

За сферою застосування кредити поділяють на кредити у сферу виробництва та у сферу обігу. Для сучасної вітчизняної практики більш характерні вкладення коштів не у сферу виробництва, як це зазвичай прийнято з позиції здорової економіки, а у сферу обігу, де оборотність і прибутковість операцій є вищою, ніж у виробничій сфері.

Залежно від терміну банківські кредити поділяють: на короткострокові (до 1 року), середньострокові (до 3 років) та довгострокові (понад 3 років). Традиційно сучасна кредитна справа має переважно короткостроковий характер. У зарубіжній практиці короткострокові позики — це позики, термін користування якими не перевищує одного року. В основному це позики, що обслуговують кругообіг оборотного капіталу, поточні потреби клієнтів.

Середньостроковими кредитами є кредити, термін користування якими становить від 1 до 6 років. Сфера їх застосування збігається з обслуговуванням потреб за допомогою довгострокового кредиту.

До довгострокових позик належать кредити, терміни яких перевищує 6 років (у деяких країнах, наприклад США, довгостроковими є позики терміном понад 8 років). Ці позики обслуговують потреби в коштах, необхідних для формування основного капіталу, фінансових активів, а також деяких різновидів обігових коштів.

Серед критеріїв класифікації банківських позик не останнє місце займає платність кредиту. За цим критерієм можна вирізнити банківські позики з ринковою процентною ставкою, підвищеною і пільговою. Ринкова ціна кредиту — це та його ціна, яка встановлюється на ринку в певний момент, виходячи з попиту й пропозиції на різні види банківських позик. В умовах значної інфляції — це досить рухлива ціна, що має тенденцію до підвищення.

Позики з підвищеною процентною ставкою виникають у зв'язку з великим ризиком кредитування клієнта, порушенням ним умов кредитування, прогнозом збільшення вартості кредитних ресурсів тощо. Позики, надані на умовах пільгового процента, є елементом диференційованого підходу до кредитування, виникають у взаємовідносинах з акціонерами, при рефінансуванні централізованих кредитів емісійного банку (за умови зниженої, порівняно з їх ринковою, ціни), кредитуванні співробітників банку.

Важливим елементом кредитування і критерієм класифікації банківських позик є їхня забезпеченість. У зв'язку з цим позики можуть мати пряме забезпечення, непряме забезпечення і не мати його. У міжнародній практиці кредити часто поділяють на забезпечені, незабезпечені й такі, що мають часткове забезпечення.

Таким чином, банківський кредит можна класифікувати за багатьма критеріями, основними з яких є [2, с. 240]:

- за терміном користування (до запитання, строкові);
- за призначенням (виробничі, споживчі);
- за методами надання (у разовому порядку, відповідно до відкритої кредитної лінії, гарантійний);
- за порядком погашення (одноразовим внеском, у розстрочку, після закінчення обумовленого періоду);
- за ступенем ризику (стандартні, нестандартні, до яких належать під контролем, субстандартні, сумнівні та безнадійні);
- за кількістю кредиторів (двосторонній, консорціумний, паралельний);
- за забезпеченням (забезпечений та бланковий) (табл. 1.1).

У світовій практиці відсутня єдина класифікація банківських кредитів, тому що розповсюдження їх різноманітних видів залежить від рівня економічного розвитку країни, її традицій, історично складених способів надання позик і їх погашення та вкорінених стереотипів у свідомості населення.

Таблиця 1.1

Види банківських кредитів

	Критерії (ознака)	Види кредитів
1	2	3
1	Роль банку (кредитор чи позичальник)	- активні - пасивні
2	За строками користування	- до запитання(онкольний) - строковий: - короткострокові(до 1 року) - середньострокові(до 3 років) - довгострокові (понад 3 роки)
3	За призначення	- на виробничі цілі (юридичним особам під основні засоби та обігові кошти) - споживчий кредит (фізичним особам)
4	За ступенем ризику	- стандартні - під контролем - субстандартні - сумнівні - безнадійні
5	За забезпеченням	- бланкові(незабезпечені) - забезпечені: - заставою (в тому числі ломбардний) - гарантійним зобов'язанням чи порукою - страхуванням
6	За методами надання	- у разовому порядку - відповідно до відкритої кредитної лінії - гарантійні (із заздалегідь обумовленою датою надання)
7	За строками погашення	- водночас - у розстрочку - достроково (на вимогу кредитора або за заявою позичальника) - з регресією платежів - після закінчення обумовленого періоду (місяця, кварталу)
8	За кількістю кредиторів	- двосторонні - консорціумні(синдигований)

У російській і вітчизняній економічній літературі також немає єдиної думки щодо кількості класифікаційних ознак видів кредиту. Так, одні вважають, що "кредитні операції комерційних банків класифікуються за: групами позичальників, цільовим призначенням, розмірами кредиту, термінами погашення, видами забезпечення, способами надання, порядком погашення, видами процентних ставок, способами розрахунку процентних ставок, валютою кредиту, кількістю кредиторів"; інші автори стверджують,

що "види кредитів різняться не тільки за позичальниками, але й за іншими параметрами. До них належать: зв'язок кредиту з рухом капіталу, сфера застосування кредиту, термін кредиту, платність кредиту, забезпеченість кредиту"; на думку третіх "найбільш прагматичною можна вважати класифікацію, де в основу покладено такі ознаки банківських кредитів: термін використання, забезпечення, ступінь ризику, метод надання, спосіб повернення, характер визначення процента, спосіб сплати процента, кількість кредиторів, призначення. Є також банківські послуги кредитного характеру". Четверті стверджують, що "найоптимальнішою слід вважати таку класифікацію банківських позик: за призначенням і характером використовуваних позикових коштів, за призначенням і характером забезпечення, за термінами використання, за характером та способом сплати відсотків, за способом надання кредитів" [34, с.119].

Крім традиційних форм кредитування в банківській практиці отримали широке поширення кредитні операції, що із правової точки зору по загальній ознаці не є договорами кредиту. Серед них можна виділити облік векселів, лізинг, факторинг, форфейтинг.

В остаточному підсумку, вибір тієї чи іншої форми кредитування кожний банк здійснює в залежності від своїх фінансових можливостей, здійснюваної ним кредитної політики і контингенту клієнтів, що обслуговуються.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Банківська система є важливим елементом ринкової економіки, за допомогою якого здійснюється рух, перерозподіл і ефективне використання фінансових ресурсів та регулювання кредитно-грошового обігу.

Важливим інструментарієм розвитку економічних процесів є банківське кредитування, за допомогою якого здійснюється регулювання ринкових процесів розвитку суб'єктів господарювання, галузей та економіки в цілому, шляхом перерозподілу тимчасово вільної вартості на умовах строковості, платності, цільового використання, повернення та забезпечення.

Основною та необхідною умовою якісного функціонування всієї банківської системи, з огляду на те, що кредитування є найважливішим напрямком здійснення банком активних операцій, є зменшення кредитних ризиків. Тому, питання щодо удосконалення банківського кредитування залишається актуальним та потребує нового осмислення його залежності від розвитку економічних процесів в країні.

Розглядаючи банківське кредитування та його роль у формуванні економіки держави, можна виділити основні напрямки впливу:

- 1) забезпечення рівноваги ринкових структур економіки на конкурентних засадах;
- 2) сприяння розвитку соціально-економічного та інвестиційного клімату країни;
- 3) стабілізація ринкових процесів та допомога у подоланні кризових явищ в економіці.

Проаналізувавши існуючі підходи до визначення сутності банківського кредитування, на нашу думку, модель системи банківського кредитування повинна складатися з наступних компонент: принципи кредитування, види кредитів, кредитні відносини, суб'єкти та об'єкти кредитування, методи кредитування та механізми надання, погашення, забезпечення кредиту та банківського контролю за виконанням зобов'язань

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ У ПРОЦЕСІ КРЕДИТУВАННЯ

2.1. Характеристика основних етапів організації позичкових операцій комерційних банків

Процес банківського кредитування складається з певних етапів, кожний з яких забезпечує вирішення локального завдання, а разом досягається загальна мета кредитних операцій – їх надійність та прибутковість для банку.

Умовно можна виділити три етапи банківського кредитування, кожен з яких має певні складові:

- попередній;
- поточний;
- підсумковий.

Попередній етап процесу кредитування починається з подачі кредитної заявки потенційним позичальником, яка містить обґрунтоване клопотання в якому, як правило, йдеться про суму позики, строк користування нею, сутність та економічне обґрунтування заходу, що буде прокредитований та інше; інші матеріали, перелік яких залежить від конкретних обставин. Зокрема, якщо клієнт уперше звернувся за кредитом, до клопотання додаються установчі документи.

Клієнт, як правило, подає банку анкету позичальника, бізнес-план, техніко-економічне обґрунтування проекту, що кредитуватиметься; копії контрактів, договорів, угод та інших документів стосовно об'єкта кредитування; документи, що підтверджують забезпечення повернення кредиту; балансову та фінансову звітність.

Кредитний працівник банку проводить попередню бесіду з потенційним позичальником, ураховуючи інформацію, що є в кредитній заявці. Попередня розмова з клієнтом може виявити не тільки важливі деталі кредитної угоди, а й намалювати психологічний та професійний портрет позичальника та застрахувати кредит від ризику вже на початку угоди.

Після вивчення заявки на кредит кредитні працівники розглядають розрахунок техніко-економічного обґрунтування окупності кредиту. Для встановлення терміну та суми кредиту необхідною умовою є проведення аналізу фінансового стану клієнта. Якісна та кількісна оцінка позичальника шляхом виявлення рівня його кредитоспроможності до вирішення питання про можливість і умови видачі позик - це спосіб організації кредитування, спрямований на забезпечення кредитної збалансованості економіки в перехідний до ринку період. Кожен учасник економічних процесів в державі повинен чітко орієнтуватися в проблемах ринку, правильно і достовірно оцінювати виробничий та економічний потенціал, перспективи розвитку і фінансову стійкість не лише власного господарства, але й контрагентів. В даній ситуації найбільшу необхідність в достовірній інформації про фінансовий стан, кредитоспроможність підприємств мають комерційні банки, прибутковість, ліквідність та фінансовий стан яких безпосередньо залежить від фінансової стійкості своїх клієнтів.

Оцінка кредитоспроможності є визначальною під час прийняття рішення кредитором щодо надання кредиту. Аналіз кредитоспроможності позичальника проводиться банківською установою з метою визначення можливостей клієнта розрахуватися за своїми кредитними зобов'язаннями. При цьому банківські працівники повинні оцінювати як фінансовий стан позичальника, рух коштів на його рахунках, наявність власного капіталу, ділову активність, так і його якісні характеристики, зокрема, репутацію, професіоналізм керівництва, бажання повернути отримані у банку кредитні кошти.

Визначення кредитоспроможності позичальника більш детально обґрунтує можливість надання банком кредиту. Кредитоспроможність позичальника означає його здатність в повному розмірі та у визначений термін розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями.

Кредитоспроможність позичальника, на відміну від його платоспроможності, не фіксує неплатежі за поточний період або на

визначену дату, а прогнозує його платоспроможність на перспективу. Оцінюється кредитоспроможність на підставі системи показників, які відображають розміщення та джерела обігових коштів, результати господарсько-фінансової діяльності [12].

Вибір показників залежить від особливостей побудови балансу та інших форм звітностей клієнтів, їх галузевих особливостей, форми власності. Банк визначає кредитоспроможність позичальника, застосовуючи комплексну якісну оцінку. Банківські установи в різних країнах у практичній діяльності застосовують різноманітні методики оцінювання кредитоспроможності позичальників. Зокрема, до найбільш використовуваних методів належать системи 5C, PARSER, CAMPARI, MEMO RISK, система 4FC, PARTS та інші. Ці методики відрізняються одна від одної як кількістю, так і характеристиками складових елементів [12].

Аналіз кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб здійснюється на основі затверджених у банку методик оцінювання фінансового стану позичальників з урахуванням вимог, встановлених чинним законодавством України. Останні стосуються визначення обов'язкових показників його діяльності. Зокрема, при проведенні аналізу визначаються показники платоспроможності, фінансової стійкості, рентабельності, обсяги реалізації продукції, грошові потоки позичальника тощо. До якісних характеристик слід віднести: історію бізнесу, рівень менеджменту, репутацію позичальника тощо. Банківські установи самостійно визначають додаткові критерії, які використовуються ними для аналізу кредитоспроможності позичальників, та можуть встановлювати більш жорсткі вимоги до позичальників.

Оцінювання кредитоспроможності позичальників - фізичних осіб здійснюється банківськими установами на основі використання методу кредитного скорингу. Кредитний скоринг передбачає застосування бальної шкали оцінювання кредитоспроможності позичальника-фізичної особи. Методику кредитного скорингу вперше розроблено американським

економістом Д. Дюраном і вона передбачала використання різних коефіцієнтів при нарахуванні балів, що давало можливість здійснювати експрес-аналіз кредитоспроможності позичальника у його присутності. Банки самостійно обирають для себе найбільш оптимальні критерії у здійсненні оцінювання кредитоспроможності клієнта з використанням методики кредитного скорингу.

Структурування кредиту - це підготовка до укладання кредитної угоди. На цьому етапі банк визначає:

- вид кредиту та термін кредитування, які залежать від того, куди будуть вкладатися кошти - у сферу обігу чи у сферу виробництва;
- суму кредиту, яка відіграє значну роль, оскільки недостатня сума не дасть можливості завершити захід, що кредитується, а надмірна сума може бути не погашена;
- способи видачі та погашення кредиту та процентів за користування ним. Це дає реальну можливість ефективно витратити кошти, а також правильно встановити графік повернення кредиту;
- розмір процентної ставки встановлюється банком залежно від кредитного ризику та факторів, що впливають на плату за ресурси [12].

Закінчується попередній етап кредитування прийняттям кредитним працівником рішення про можливість надання кредиту і подачею документів до кредитного комітету банку. Рішення на видачу кредиту оформляється протоколом кредитного комітету.

Поточний етап процесу кредитування зводиться до документального оформлення кредитної угоди, надання позики та формування резерву на відшкодування можливих втрат за наданими позиками.

Кредитний договір є основним розгорнутим юридичним документом, що підтверджує права та обов'язки банку і клієнта. Уклавши кредитний договір, кредитний працівник формує кредитну справу позичальника, яка містить матеріали з надання позики та фінансово-економічну інформацію.

Надання позики відбувається з відповідного позикового рахунку за

методом, що визначається кредитною угодою.

Видача оформляється розпорядженням кредитного відділу операційному відділу банку.

Підсумковий етап процесу кредитування зводиться до проведення кредитного моніторингу. Банк здійснює контролюючі функції, перевіряє цільове використання кредиту, надходження у відповідності із графіком суми боргу та плати за користування позикою, вирішує питання при несвоєчасному виконанні зобов'язань тощо.

Одержавши позику, боржник зобов'язаний ефективно її використовувати на ті цілі, які передбачені кредитною угодою. В деяких випадках ця мета може бути конкретизована (оплата товарно-матеріальних цінностей, певні комерційні операції тощо). Тоді банк може наочно переконатися в реальності і забезпеченості конкретної операції, на яку надається кредит. Проте, нерідко кредит видається для загального фінансування діяльності боржника. І тоді банк при здійсненні контролю повинен звертати увагу на наявні в його розпорядженні дані про діяльність підприємства, періодично здійснювати аналіз господарської діяльності, його фінансового стану. В разі потреби можуть проводитися перевірки на місцях грошових і розрахункових документів, бухгалтерських записів, звітних бухгалтерських і статистичних матеріалів, а також стану наданої банку застави. При цьому можуть використовуватися всі види фінансової та іншої інформації, одержаної від позичальника, інших джерел, а також висновки аудиторської організації про фінансовий стан позичальника. Мета такого контролю - недопущення витрачання коштів на непередбачені в кредитній угоді цілі, наприклад, кошти призначені для кредитування торгових операцій використовуються на вкладення в нерухомість; кошти на кредитування виробничого процесу - на фінансування капітальних вкладень чи оплати податків і платежів в бюджет тощо.

У випадку погіршення фінансово-господарського стану позичальника, використання кредиту не за цільовим призначенням, ухилення від контролю

банку, недостовірності звітності, або її приховування, а також у випадку, коли наданий кредит виявляється незабезпеченим, банк має право пред'явити вимогу про дострокове стягнення кредиту і відсотків по ньому. Таке ж рішення банк вправі приймати, якщо виявлені факти використання кредиту не за цільовим призначенням.

Якщо результати систематичного контролю свідчать про погіршення фінансового стану позичальника і можливість затримки у розрахунках по кредиту, то питання виконання умов договору переглядаються керівництвом позичальника і банком. В таких випадках можуть бути розроблені конкретні заходи по прискоренню реалізації продукції, збільшенню надходжень, стягненню дебіторської заборгованості, скороченню видатків тощо.

Одночасно з цим, банк спільно з позичальником уточнюють графік погашення основного боргу та відсотків, приймають додаткові заходи по забезпеченню своєчасного погашення кредиту.

Порядок погашення кредиту, як завершальний стан процесу кредитування, визначається кредитною угодою. Практика кредитування надає багато варіантів погашення позики, в тому числі:

- одноразове погашення;
- поступове погашення на основі строкових зобов'язань;
- систематичне погашення на основі фіксованих сум (плановими платежами).

За наявності у позичальника тимчасових фінансових труднощів, що виникли не з його вини, та неможливості погашення заборгованості по кредиту у термін, встановлений кредитною угодою, банк може в окремих випадках надати позичальнику відстрочку погашення боргу, тобто пролонгувати позику. При цьому пролонгація кредиту оформляється додатковою угодою.

Поступове погашення кредиту передбачається періодично відповідно до надходження коштів від реалізації продукції або інших доходів.

При настанні терміну погашення кредиту сума непогашеної в строк позики переноситься на рахунок простроченої заборгованості з направленням позичальнику претензії.

Як засвідчує банківська практика, труднощі з погашенням позик виникають набагато раніше, ніж термін погашення. Тому основним завданням для банківських працівників є попередження фінансових труднощів клієнта та захисту банківських інтересів, перш ніж ситуація вийде з-під контролю та втрати стануть неминучими. В цьому випадку збитки для банку будуть значно більшими, ніж несплата позики та відсотків по ній. По-перше, підривається репутація банку, оскільки велика кількість прострочених кредитів може привести до пониження довіри вкладників та інвесторів і навіть до загрози банкрутства банку. По-друге, банк змушений нести додаткові витрати, пов'язані зі стягненням проблемної позики. По-третє, певна частина позичкового банківського капіталу заморожується в непродуктивних активах. По-четверте, втрата від позичкових операцій прямо впливає на рівень прибутку, а звідси - понижує можливості матеріального стимулювання працівників банку, що може привести і до відтоку кваліфікованих кадрів. Названі втрати по своїх розмірах можуть набагато перевищити прямий збиток від непогашеного боргу по окремих позиках, а тому банк повинен постійно здійснювати нагляд та контроль за використанням позики та своєчасністю її погашення.

2.2. Оцінка сучасного стану і динаміки кредитної діяльності банків в умовах світової фінансової кризи

Особливості перебігу економічних процесів в умовах світової економічної кризи визначають руйнівний вплив передусім на фінансовий сектор господарства, нівелюючи можливості банківських установ з організації кредитування підприємств і населення, що є необхідною умовою розширеного відтворення. Попри те, що на початках кризою були охоплені лише ринки банківських послуг і, зокрема іпотечного кредитування, в

розвинутих країнах упродовж останнього періоду вони поширили свою дію на практично усі сектори світової економіки. Дії низки внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на економічний розвиток України в умовах світової фінансової кризи визначається необхідністю з'ясування тих проблемних аспектів, які, по суті, зруйнували досягнуту за попереднє десятиліття макроекономічну і фінансову стабільність в державі та стали ознаками недовіри суб'єктів ринку до тієї економічної політики, яка проводилась державними інститутами і яка мала б забезпечувати пом'якшення негативних наслідків надмірної відкритості вітчизняного господарства та його нераціональної структури. Наслідком зазначених процесів стали підриг довіри до банківської системи, згорання інвестиційних процесів та значна девальвація гривні, а також, що головне, зниження рівня кредитної активності аж до повної зупинки банківського кредитування.

Складні умови розвитку вітчизняної економіки упродовж останніх років безпосередньо позначаються і на діяльності банківської системи та виконанні нею свого основного макроекономічного завдання - кредитного обслуговування суб'єктів ринку. При цьому стрімкий розвиток кризових явищ і процесів в економіці загалом і у банківському секторі зокрема, що розпочався в останньому кварталі 2008 року, відбувався на тлі попереднього тривалого і стрімкого зростання основних показників діяльності банків. Так тільки напередодні кризи за 9 місяців 2008 року за даними Національного банку України, активи банків збільшилися на 26%, кредити, надані в реальний сектор економіки і населенню, зросли на 29%, зобов'язання банків збільшилися на 25%, кошти фізичних осіб зросли на 24%, регулятивний капітал банків - зріс на 34% [7].

Однак, така динаміка кредитної діяльності банківського сектора нашої країни супроводжувалася також нагромадженням низки проблем, серед яких можна відзначити, зокрема, зростання обсягів активних операцій банків, передусім споживчого кредитування та кредитування в іноземній валюті, а

також нарощування кредитних операцій при значних розривах за строками між активами і пасивами та при недостатньому рівні концентрації та розпорошеності банківського капіталу.

Особливо проблематичною виглядає кредитна сфера діяльності комерційних банків, де гонитва за клієнтом нехтування ризиками призвели до тих труднощів, які виявилися після початку кризи. Адже суттєві спрощення процедури отримання кредитів призвели до того, що за два роки, які передували кризі, обсяг наданих банками кредитів зріс майже утричі. При цьому більше половини загального їх обсягу припадало на кредити, надані в іноземній валюті (на початок 2008 - 52%), що було зумовлено більш низькими процентними ставками за такими кредитами, а також із значним ступенем доларизації вітчизняної економіки, за якої для більшості громадян іноземна валюта протягом тривалого часу залишалася основним засобом заощадження коштів. Кредити ж, надані фізичним особам, протягом останніх двох передкризових років зростали вищими темпами, ніж кредити, надані суб'єктам господарювання (3,5 рази порівняно з 2,8). До того ж, значна частка кредитів, наданих фізичним особам, були кредитами на придбання товарів (іноземного виробництва (авто, побутова техніка, мобільні телефони тощо), тобто, через вітчизняний банківський сектор фактично відбувалося фінансування іноземних виробників.

Очевидно, що такі масштаби банківського кредитування реально далеко не завжди відповідали справжнім можливостям позичальників повертати отримані кредити, позаяк самі позичальники не можуть об'єктивно, виходячи із власних можливостей і перспектив, оцінити наслідки інфляції, ризик безробіття, зростання цін, зменшення доходів. Але ці фактори мали б оцінювати банки, надаючи кредити, чого, власне, не було зроблено.

Попри це банківська система навіть напередодні кризи мала достатній запас ліквідності - обсяги ліквідних коштів банків удвічі перевищували їх потреби для проведення поточної діяльності. Разом із тим, можливості реалізації банківською системою функції фінансового посередництва на

кредитному ринку, по суті, звелися нанівець в умовах наростання недовіри вкладників до банківських установ і масованого відтоку грошових коштів з депозитних рахунків. Протягом останніх трьох місяців 2008 року (з 01.10.2008 до 01.01.2009) кошти фізичних осіб у національній валюті зменшилися на 19 млрд. грн. (на 15%), в іноземній валюті - на 2 млрд. дол. США (на 13%); кошти суб'єктів господарювання в національній валюті зменшилися на 11 млрд грн. (на 12%), в іноземній валюті - на 0,3 млрд. дол. США (на 3,5%) [7].

Основні форми вияву фінансової кризи в банківській системі України - масовий відплив коштів населення з банківських рахунків; криза ліквідності деяких банків; значне зростання проблемної позичкової заборгованості й збиткові результати діяльності більшості українських банків, у тому числі системоутворюючих (рис. 2.1).

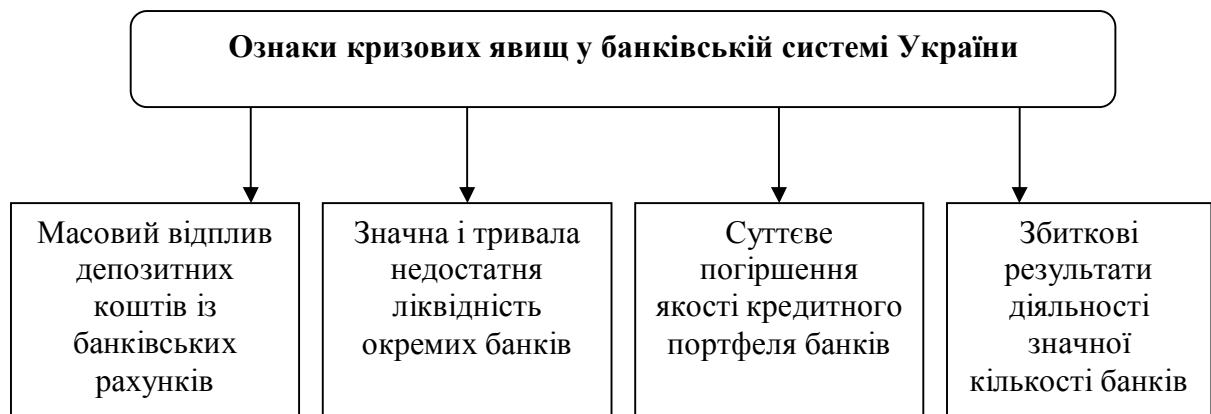

Рис. 2.1. Форми впливу фінансової кризи на банківську систему України [7]

Першим симптомом кризових явищ у банківській системі України був масовий відплив коштів із рахунків вкладників восени 2008 року, який великою мірою спровокований рейдерською атакою на один із найбільших банків країни. Лише за жовтень 2008 року залишки коштів населення в установах банківської системи України скоротилися на 8,9 млрд. грн., у тому числі кошти до запитання - на 8,4 млрд. грн.. У 2009 році залишок депозитних коштів зменшувався впродовж усього першого кварталу

(наприкінці березня вони становили 88,1% від всього обсягу на кінець 2008 року). Протягом трьох наступних кварталів 2009 року обсяги депозитів поступово стали збільшуватись і на 01.01.2010 р. дорівнювали 327,2 млрд. грн. Проте ця сума становила тільки 91,6% від обсягу депозитів на відповідну дату попереднього року. За п'ять місяців 2010 року депозитні кошти фізичних осіб та суб'єктів господарювання збільшилися до 356,7 млрд. грн., тобто на 29,5 млрд. грн. (приріст - 9,0%), а їх обсяг досяг 99,9% від суми депозитів за станом на 01.01.2009 р.

Унаслідок масового відпливу депозитних коштів, а також накопичених швидкими темпами валютних і строкових дисбалансів між депозитною базою і кредитними вкладеннями з осені 2008 року перед значною кількістю банків постала проблема ліквідності.

Однак, незважаючи на це, банки продовжували кредитування юридичних осіб у національній валюті. Заборгованість за кредитами суб'єктів господарювання за жовтень-грудень 2008 р. у національній валюті зросла на 27 млрд. грн., або на 14%. Та все ж зниження попиту на вітчизняну продукцію на світових ринках та зменшення попиту на внутрішньому ринку призвело до погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання, а в окремих випадках - до їх дефолту і, як наслідок - до неповернення кредитів банкам. За останні три місяці 2008 року скоротилися й обсяги кредитів, наданих фізичним особам: у національній валюті - майже на 3 млрд. грн. (4%) і в іноземній валюті - на 1,1 млрд. дол. США (4%). Унаслідок девальвації гривні щодо долара США та євро зменшилася спроможність позичальників погашати свою заборгованість перед банками, насамперед за кредитами в іноземній валюті, що спричинило зростання частки проблемних кредитів фізичних осіб у структурі кредитного портфеля банків.

Загальний обсяг заборгованості за кредитами, наданими підприємствам, на 01.01.2009 р. становив 443,7 млрд. грн. Хоча у лютому-вересні 2008 року темпи зростання цього кредитування постійно зменшувались у річному обчисленні, у жовтні-грудні вони значно

прискорилися і за підсумками 2008 року (170,3%) перевищили рівень 2007 року (162,3%), в основному, за рахунок зростання кредитів у іноземній валюті. А кредити, надані населенню, на 01.01.2009 р. становили 280,5 млрд. грн., які спрямовувались переважно на поточні потреби, частка яких у загальному обсязі заборгованості становила 67,3% [47].

Потрібно зазначити, що з метою мінімізації впливу негативних наслідків світової фінансової кризи на кредитну активність вітчизняних банківських установ Національним банком були вжиті деякі кроки щодо посилення роботи банків з управління кредитними ризиками. Зокрема, йдеться про такі заходи, як: підвищення коефіцієнтів резервування за ступенем ризику за кредитними операціями в іноземній валюті з позичальниками, у яких немає джерел надходжень валютної виручки; посилення вимог щодо оцінки фінансового стану позичальників - фізичних та юридичних осіб, у кредитних договорах з якими немає письмової згоди на збір, зберігання, використання та поширення через бюро кредитних історій інформації про них; підвищення вимог щодо якості прийнятого забезпечення; зобов'язання банків резервувати кошти на окремому рахунку в Національному банку України в розмірі резерву, сформованого за кредитними операціями з позичальниками, у яких немає джерел надходжень валютної виручки тощо.

Однак, попри це, головним фактором впливу на кредитну діяльність комерційних банків уже упродовж усього 2009 року стала низька економічна активність, зумовлена недостатнім внутрішнім та зовнішнім попитом, а також низьким рівнем інвестицій. Реальний ВВП у 2009 р., за даними міністерства економіки України, скоротився на 15%, а показник виробництва базових галузей, за оцінками Національного банку України, знизився на 20,2%. А такі обставини, як зменшення у 2009 р. купівельної спроможності населення (внаслідок скорочення реальної заробітної плати на 9,2%), погіршення фінансового стану підприємств (негативний фінансовий результат становив 15,6 млрд. грн.), а також зниження зовнішнього попиту та

світових цін, що позначилось на зменшенні надходжень від експорту товарів і послуг (на 36,7%), у сукупності стали факторами обмеження впливу кредитної діяльності банків на розвиток реального сектора економіки.

Сьогодні банки здійснюють свою діяльність у складних умовах економічної та фінансової кризи, що суттєво позначилось на можливості кредитування економіки та населення.

З даних табл. 2.1 видно, що до настання світової фінансово-економічної кризи в Україні обсяг наданих кредитів високими темпами зростав щороку, лише у 2009 р. він був меншим, ніж у попередньому році на 47%. У 2011 р. процес кредитування банками істотно активізувався після «кризового затишшя» у 2009-2010 рр. Загалом за досліджуваний період обсяг наданих кредитів населенню збільшився більше як у 3 рази, а його динаміка не була постійною: прискорення змінювалось уповільненням і навпаки.

Таблиця 2.1

**Показники динаміки загального обсягу наданих
кредитних ресурсів в Україні [47]**

Рік	Загальний обсяг наданих кредитних ресурсів, млн. грн.	Абсолютні прирости, млн. грн.		Темпи зростання, %		Темпи приросту, %		Абсолютне прискорення, млн. грн.
		Базисні	Ланцюгові	Базисні	Ланцюгові	Базисні	Ланцюгові	
2005	322279,2	-	-	-	-	-	-	-
2006	514187,3	191908,1	191908,1	159,55	159,55	59,55	59,55	191908,1
2007	530989,8	208710,6	16802,5	164,76	103,27	64,76	3,27	-175105,6
2008	1141859,5	819580,3	610869,7	354,31	215,04	254,31	115,04	594067,2
2009	596378,7	274099,5	-545480,8	185,05	52,23	85,05	-47,77	-1156350,5
2010	616247,0	293967,8	198868,3	191,22	103,33	91,22	3,33	565349,1
2011	10113698,6	691419,4	397451,6	314,54	164,50	214,54	64,50	377583,3

Доволі складною є ситуація із кредитуванням населення (табл. 2.2). З 2005 р. по 2011 р. обсяг кредитів, наданих домашнім господарствам, збільшився на 2451173 млн. грн. Найстрімкіше його зростання спостерігалось у 2006 р. (збільшення у 19 разів), яке у 2010 р. змінилось падінням і надалі продовжує тенденцію до зниження.

Таблиця 2.2

**Показники динаміки обсягу кредитів,
наданих домашнім господарствам в Україні [47]**

Рік	Загальний обсяг кредитів, наданих домашнім господарствам, млн. грн.	Абсолютні прирости, млн. грн.		Темпи зростання, %		Темпи приросту, %		Абсолютне прискорення, млн. грн.
		Базисні	Ланцюгові	Базисні	Ланцюгові	Базисні	Ланцюгові	
2005	35659	-	-	-	-	-	-	-
2006	673149	637490	637490	1887,74	1887,74	1787,74	1787,74	637490
2007	1413856	1378197	740707	3964,93	210,04	3864,93	110,04	103217
2008	2512619	2476960	1098763	7046,24	177,71	6946,24	77,71	358056
2009	3083250	3047591	570631	8646,48	122,71	8546,48	22,71	-528132
2010	2669775	2634116	-413475	7486,96	86,59	7386,96	-13,41	-984106
2011	2486832	2451173	-182943	6973,93	93,15	6873,93	-6,85	230532

Протягом 2012 року спостерігалось збільшення обсягу банківських кредитів на 1,7% і становило на 01.01.2013 р. 815,1 млрд. грн.

Аналіз кредитного портфеля банківських установ свідчить, що розмір кредитів нефінансовим корпораціям на кінець 2012 року дорівнював 605,4 млрд. грн., що на 29,9 млрд. грн. (або на 5,2%) більше, ніж станом на 01.01.2012 р. розмір кредитів, наданих домашнім господарствам скоротився на 13,6 млрд. грн. (або на 6,8%) порівняно з їх розміром станом на 01.01.2012 р. Структуру кредитів за секторами економіки наведено на рис. 2.2.

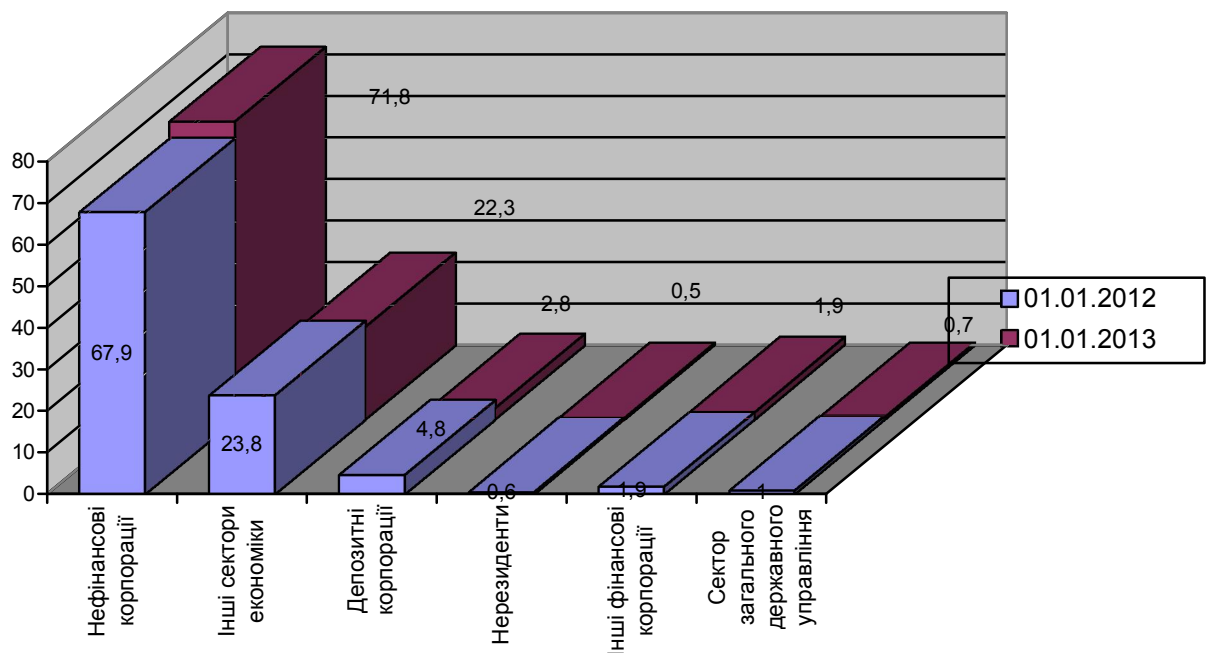

Рис. 2.2. Структура наданих кредитів, у розрізі секторів економіки [47]

Структура кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, за цільовим призначенням, не зазнала значних змін (рис. 2.3).

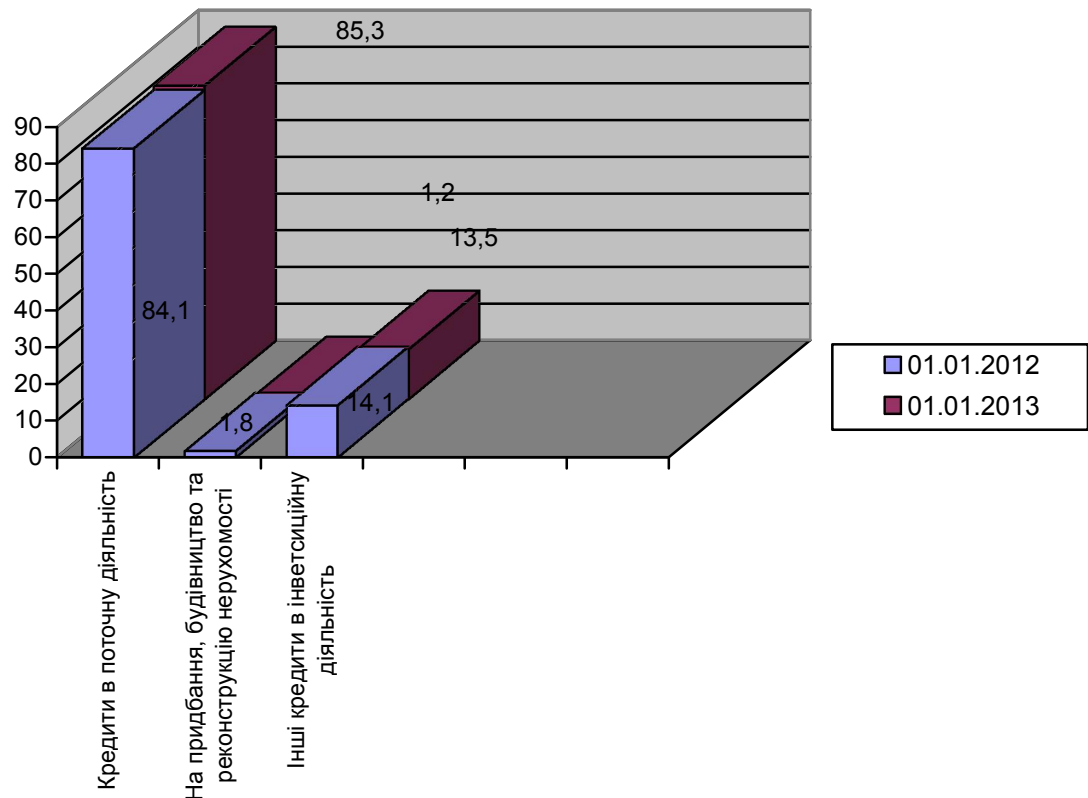

Рис. 2.3. Кредити нефінансовим корпораціям за цільовим спрямування [47]

Станом на 01.01.2013 р. кредити, надані домашнім господарствам, становили 187,6 млрд. грн. протягом 2012 р. їх розмір зменшився на 13,6 млрд. грн. (або на 6,8%). Аналізуючи структуру кредитів, наданих домогосподарствам за цільовим спрямуванням, можна дійти висновку, що за результатами 2012 р. зменшилась частка кредитів, виданих на рпидбання, будівництво та реконструкцію нерухомості, з 35,0% до 31,1%. Відповідно частка кредитів на споживсі потреби збільшилася з 62,7 до 66,6%. Частка, яка припадає на інші кредити, зменшилась на 0,1 п.п. та становила 2,2%.

За підсумками 2012 року частка кредитів в національній валюті збільшилась з 3,6 п.п. і станом на 01.01.2013 р. складала 63,25%, частка кредитів в іноземній валюті становила 36,75% відповідно. Аналіз кредитів у розрізі строків і валют станом на 01.01.2013 р. наведено на рис. 2.4.

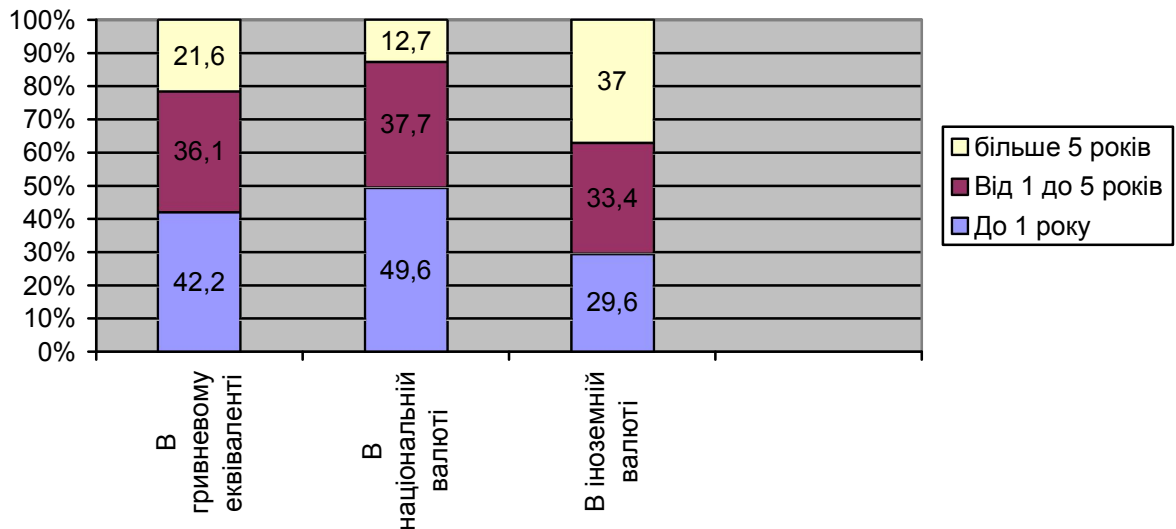

Рис. 2.4. Структура виданих кредитів в розрізі строків і валют станом на 01.01.2013 р. [47]

Тенденція саме довгострокового кредитування в іноземній валюті (строком понад 5 років) пов'язана з нестабільністю національної валюти України, тому банки встановлюють за кредитами в національній валюті процентні ставки вищі, ніж за кредитами в більш стабільних валютах. Однак, беручи кредити в іноземній валюті, позичальники не враховують валютних ризиків, які за умов несприятливої зміни валютного курсу можуть негативно вплинути на їх платоспроможність.

Стосовно реальних змін, які вже відбулися під впливом іноземного капіталу, слід зазначити, що прихід іноземного капіталу в банківський сектор призвів до стрімкого розширення пропозиції кредитних ресурсів, тобто за період 2005-2008 років кредитний портфель банківської системи України збільшувався щонайменше на 50% щороку (рис. 2.5), насамперед завдяки дешевим зарубіжним позикам.

Статистичні дані діяльності банків України засвідчують, що до 2008 року простежувалася стійка тенденція до зниження частки проблемних кредитів у кредитному портфелі та спостерігалось значне поліпшення структури кредитного портфеля вітчизняних банківських установ. І на початок 2008 року проблемні кредити становили всього 1,3% від загального обсягу кредитного портфеля банків, а в абсолютному вираженні це становило

6,4 млрд. грн.

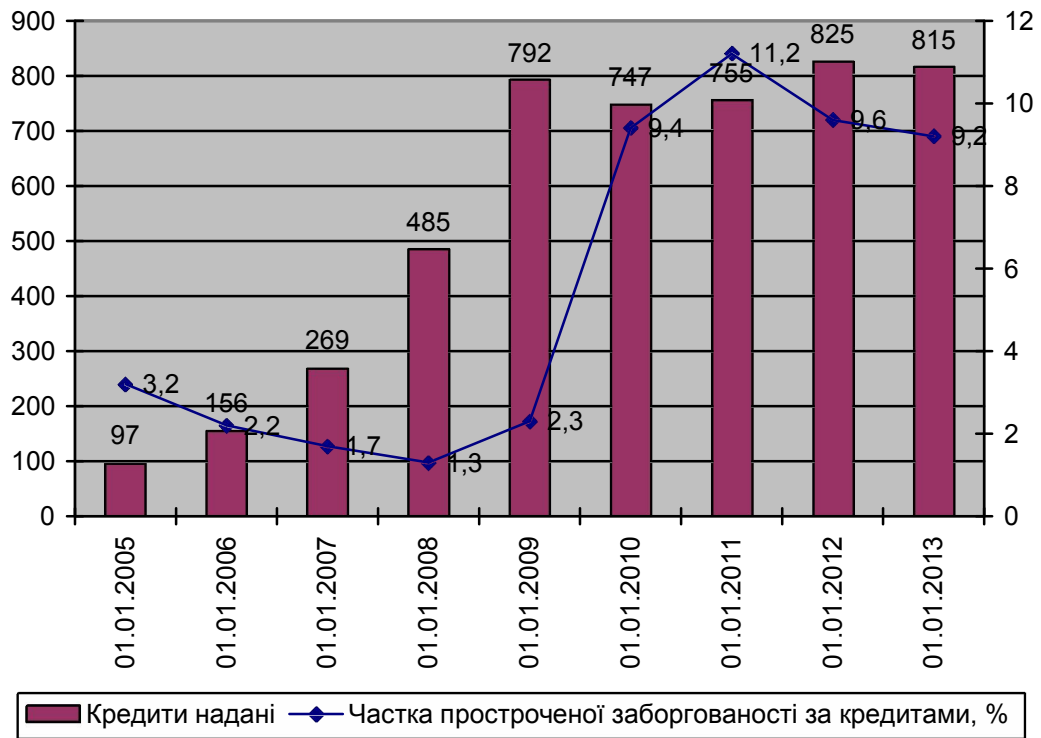

Рис. 2.5. Динаміка обсягів кредитного портфеля та частки простроченої заборгованості по банківській системі України, млрд. грн. [47]

Фінансова криза 2008 року призвела до стрімкого зростання проблемної заборгованості. Згідно зі статистикою НБУ період найбільш активного зростання простроченої заборгованості приходить на 2009 р., за цей період її рівень збільшився в 3,9 раза. Це було пов'язано як зі зростанням абсолютної суми простроченої заборгованості, оскільки частка в загальному кредитному портфелі банків зросла на 7,1 процентного пункту – до 9,4% порівняно з 2,3% на кінець 2008 року, так і з поступовим зменшенням обсягу кредитного портфеля внаслідок практично повного призупинення видачі нових кредитів.

За результатами 2010 року певною мірою через ефект високої бази порівняння, а також унаслідок поліпшення економічної ситуації темп зростання залишків за простроченими кредитами сповільнився до 21,3%.

Проте їхня питома вага продовжувала зростати, досягнувши свого найбільшого значення в листопаді 2010 року – 14%. Приріст прострочених

кредитів резидентів після листопада 2010 року практично припинився. Це можна пояснити, з одного боку, початком стабілізації економіки, а з іншого – активізацією угод з продажу кредитних портфелів і першими кроками банків у напрямку відновлення кредитування (з II півріччя 2010 року кредитний портфель почав поступово зростати). При цьому найбільш активно нарощували кредитний портфель банки з українським капіталом, які входять до складу фінансово-промислових груп.

У 2011 році більш високі вимоги до позичальників і посилення банками роботи з оцінки ризиків стримували зростання простроченої заборгованості за кредитами. Упродовж року динаміка прострочених кредитів була різноспрямованою, але в цілому за результатами 2011 року залишки за простроченими кредитами скоротилися на 5,6 млрд. грн., або на 6,5%, і на 01.01.2012 року становили 79,3 млрд. грн. За станом на 01.03.2012 року значення цього показника зросло до 81,7 млрд. грн. та 9,9% у відносному вираженні.

Розмір прострочених кредитів, наданих нефінансовим корпораціям протягом 2012 року зменшився на 5,1% (2,8 млрд. грн.) і станом на 01.01.2013 року дорівнював 51,96 млрд. грн.

Отже, значним поштовхом у розвитку кредитування в Україні став приплив іноземного капіталу в банківську систему, що сприяло розширенню процесів кредитування завдяки наявності в банках з іноземним капіталом більш дешевих ресурсів.

У той же час з поглибленням кризових явищ у світовій економіці 2008-2009 років відбулося зменшення обсягів кредитних портфелів українських банків через погіршення стану обслуговування кредитів фізичними і юридичними особами. Це призвело до зростання проблемних кредитів, змусило банки формувати резерви на можливі втрати за кредитними операціями в більших обсягах, що негативно відобразилося на ліквідності банків.

2.3. Актуальні проблеми розвитку ринку банківського кредитування в Україні та його вплив на економіку

Сучасний розвиток будь-якої країни великою мірою визначається ступенем розвитку банківської системи. Надійна банківська система є однією з важливих умов розвитку ринкової економіки, оскільки мобілізуючи тимчасово вільні кошти, перетворює їх у працюючий капітал. Останнім часом банки різних країн усе гостріше відчують проблему банківського кредитування. Вона ще більш актуальна для вітчизняної банківської системи, рівень простроченої позичкової заборгованості в якій протягом останніх років мав стійку тенденцію до зростання. Велика кількість банків зазнає втрат від недосконалої оцінки ризику і вимушені завищувати відсоткові ставки за кредитами, від чого, в свою чергу, потерпають позичальники. Економіка країни й досі перебуває в тому стані, коли її розвиток гальмується відсутністю чітко визначених, пріоритетних програм розвитку підприємництва, у тому числі програм розвитку за допомогою кредиту, який є обов'язковою умовою розширеного відтворення, важливою складовою діяльності державних, акціонерних та приватних підприємств, надійним інструментом, який опосередковує процес виробництва і реалізації продукції. Кредит сприяє науково-технічному прогресу, є джерелом капітальних вкладень, виступає інструментом стимулювання процесу виробництва. Тому, на наш погляд, тема банківського кредитування є актуальною, особливо в умовах, коли в економіці країни продовжується спад виробництва, зменшення прибутків та банкрутство підприємств.

Вітчизняні банки є основними фінансовими посередниками в умовах ринкової трансформації економіки, оскільки, по-перше, питома вага активів комерційних банків у сукупних активах фінансових посередників перевищує 80%, по-друге, ринок банківських кредитів переважає ринок боргових цінних паперів, що пояснюється наступним: ринок банківських кредитів більш розвинений, ніж ринок цінних паперів в Україні; ринок

банківських кредитів представляє найбільш просту й швидку форму запозичення капіталу порівняно з ринком боргових цінних паперів; ринок банківських кредитів має більш гнучкий підхід до суб'єкта кредитування; цей ринок має більш доступний і масовий характер.

Процес економічних перетворень в Україні після проголошення незалежності розпочався з реформи банківської системи, яка продовжує розвиватися й модернізуватися і на сьогодні. Комерційні банки стали центральною ланкою ринкової системи функціонування економіки, в умовах якої банківська справа набуває надзвичайної ваги у суспільному житті. Розвивається й удосконалюється і система банківського кредиту. Кредитна діяльність НБУ засвідчує, що існує тісний зв'язок кредитної діяльності з такими функціями, як здійснення емісії національної валюти, розробка та впровадження грошово-кредитної політики, здійснення регулювання банківської діяльності та нагляду, що обумовлюється:

- по-перше, необхідністю керованості кредитної діяльності, для чого й розробляється грошово-кредитна політика;

- по-друге, більшість інструментів грошово-кредитної політики пов'язані один з одним і існує можливість їх взаємовпливу, хоча в умовах трансформаційної економіки України цей взаємовплив не завжди є очевидним;

- по-третє, грошово-кредитна політика може набувати рестрикційного чи експансійного характеру, збільшуючи чи зменшуючи обсяги кредитування.

Практика надання кредитів Уряду мала згубні наслідки для економіки України, а відтак надзвичайно важливо підтримувати економічну незалежність Національного банку. В той же час політика рефінансування НБУ відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності банківської системи, хоча підтримка ліквідності комерційних банків має бути мінімальною в стабільні періоди, оскільки банки мають планувати

свою діяльність таким чином, щоб не мати постійно проблем з незбалансуванням вимог та зобов'язань.

Останні роки характеризуються споживчим кредитним бумом, що має як позитивні, так і негативні наслідки. Споживче кредитування тяжіє до довгострокового характеру, причому довгострокові кредити, як правило, надаються в іноземній валюті, що пояснюється бажанням банків захиститися від ризику інфляції в довгостроковому періоді. Темпи зростання кредитів в інвестиційну діяльність значно переважають темпи зростання кредитів в поточну діяльність на противагу ситуації, яка склалася в системі банківського кредитування суб'єктів господарювання. Пояснення цьому полягає в стрімкому розвитку житлового кредитування. Основною проблемою споживчих кредитів залишається їх висока вартість, яку можна вважати лихварською. Вирішення цієї проблеми бачимо лише в посиленні конкуренції між комерційними банками, поштовх якій може дати відкриття кордонів для філій іноземних банків.

Сучасна система кредитування – це модель, за якої функціонують нові методи та форми кредитування. Нині принципово змінився підхід банків до організації кредитних відносин; відбувся перехід від об'єктного кредитування до кредитування суб'єкта, тобто кредитування юридичної або фізичної особи; до уніфікації методів кредитування клієнтів незалежно від їхнього галузевого підпорядкування та форм власності. Зараз кредити беруть участь у процесі приватизації державних організацій та управлінні державним боргом. Склалась система багатоваріантного кредитування, коли позичальники і банки, користуючись своїм правом, обирають найбільш прийнятну для них форму: як кредити, що постійно перебувають в обороті позичальника, так і разові, що покривають тимчасовий розрив у платіжному обороті.

Очевидно, що банківська система України розвивалася прискореними темпами. Переломним у її розвитку став 2008 р., коли вітчизняний банківський сектор і, в першу чергу, кредитна діяльність комерційних

банків, у зв'язку із світовою фінансовою кризою зазнали тяжких ударів. Ослаблення банківської системи України певною мірою сприяло переоцінці кредитних ризиків, пов'язаних із кредитною діяльністю. Оскільки до кризи більшість кредитів видавались у іноземній валюті, то через девальвацію гривні знизилась платоспроможність позичальників повертати кошти. У такій ситуації посилились тенденції до зміни структури власності й активного втручання НБУ у фінансову політику.

Після повільного зростання кредитування та відчутного відновлення депозитної бази у 2010 році банківська система була готова до динамічного розвитку в 2011 році. Ці очікування в основному справдилися в перших трьох кварталах з огляду на збільшення притоку депозитів і відновлення кредитування. Однак різке погіршення індексу економічних настроїв населення та, як результат, більш жорстка валютно-кредитна політика сповільнили зростання кредитування та депозитів банківської системи наприкінці 2011 року.

Впродовж 2011 року загальний обсяг кредитування збільшився тільки на 10%, що було повільніше, ніж зростання ВВП. З прогнозами аналітиків банків – членів Форуму провідних міжнародних фінансових установ, гривневі кредити фізичним особам, скоріш за все, залишаться єдиним сегментом кредитування у 2012 році, який покаже відчутне зростання. Жорстка валютно-кредитна політика НБУ та проблеми з ліквідністю банків в Європі вплинули на вартість фінансування українських банків у 2011 році. Це підштовхнуло банки до відповідного підвищення ставок за кредитами. Хоча ситуація з ліквідністю трохи покращилася у грудні 2011 року і січні 2012 року, ця ліквідність головним чином короткострокова.

Ми згодні, що зростанню обсягів банківського кредитування в Україні, як вважають Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка та Я. В. Белінська, перешкоджають ряд чинників, а саме:

- відносно високий рівень ризиків банків: валютного і кредитного
- через значну доларизацію активів банківської системи; операційних і регуляторних – через політичну нестабільність та мінливе нормативно-правове середовище; ліквідності – через переважання короткострокових пасивів у структурі ресурсної бази і збереження ризиків її відтоку, обмежених можливостей рефінансування зовнішніх запозичень;
- збереження великої частки неробочих активів через відкладені кредитні ризики за реструктуризації банками проблемної заборгованості;
- збереження низького рівня довіри внутрішніх і зовнішніх інвесторів та кредиторів до банківської системи, що обмежить можливості залучати додаткові фінансові ресурси на внутрішньому та зовнішньому ринках капіталу;
- низький рівень фінансування іноземними групами своїх дочірніх українських банків через високі кредитні і девальваційні ризики, а також через проблеми з ліквідністю самих материнських груп [30].

Специфіка сучасної практики кредитування полягає в тому, що українські банки не мають довершеного механізму оцінки кредитоспроможності позичальника, що є умовою їхньої фінансової безпеки. Ідентичне впровадження у вітчизняну банківську практику міжнародного досвіду обмежується особливостями функціонування банківської системи України, що з'ясовується, перш за все, відсутністю досконалого відповідного законодавства та належного рівня фінансового контролю в галузі звітності суб'єктів господарювання економіки. Це зумовлює необхідність пошуку та розробки методик оцінки кредитоспроможності позичальника банку, яка б враховувала специфіку кредитного ринку України.

Можливості кредитної діяльності банківських установ великою мірою визначаються їх кредитним потенціалом. Втім, банківська система країни досі не акумулювала необхідний рівень кредитних ресурсів, обсяг і якість яких дозволяв забезпечити їх кредитну активність. Про це свідчить той факт,

що потреба в інвестиційних ресурсах України до 2015 року становитиме 150 млрд. дол. США, а кредитно-інвестиційний портфель банківського сектору країни на 01.01.2013 року становив 815327 млн. грн. або 100,7 млрд. дол. США.

Сьогодні банки здійснюють свою діяльність у складних умовах економічної та фінансової кризи, що суттєво позначилось на можливості кредитування економіки та населення.

Ускладнення доступу до кредитних ресурсів, невизначеність перспектив кон'юнктури ринків і економіко-правового середовища в Україні та значний рівень політичних ризиків дестимулюють процеси інвестування в нашій державі, сповільнюють темпи кредитування економіки і погіршують якість кредитів, що посилює низхідну динаміку економічного зростання.

Найбільшим значними проблемами банківського кредитування в Україні є:

- нестабільність фінансової та політичної системи;
- недосконале і непостійне законодавство;
- надто високі кредитні відсотки;
- не вигідні умови кредитних угод для позичальників;
- надзвичайно довга процедура розгляду можливості отримання

кредиту тощо.

Одним із важливих факторів, що обмежує обсяги кредитування і конкурентоспроможність вітчизняної банківської системи за сучасних умов – це недостатній рівень їхньої капіталізації, який виявляється у тому, що незважаючи на зростання капіталу, темпи збільшення капіталу банків не встигають за розширенням їхніх зобов'язань та активів. Низький рівень капіталізації також сприяє зростанню кредитних ставок і знижує конкурентоспроможність банків.

Існуюча макрофінансова нестабільність – це результат взаємодій зовнішніх факторів та цілого комплексу внутрішніх структурних дисбалансів, які стосуються всіх без винятку сфер вітчизняної економіки.

Світова фінансова криза відіграла лише роль каталізатора, тому її слід розглядати тільки як одну з причин нестабільності банківської й фінансової системи України.

Проаналізувавши проблеми банківського кредитування в Україні, можна стверджувати, що вітчизняна банківська система потребує значного реформування, спрямованого на здешевлення кредитів, їхню доступність, економічно обґрунтовані кредитні ставки, вдосконалення законодавчої бази, запозичення досвіду іноземних держав (оскільки в Японії ставка за банківський кредит становить 7-8%, у Росії – 12,36-12,81% тощо) [13]. Удосконалення кредитної політики українськими банками має забезпечити оздоровлення фінансового сектору та відновлення темпів економічного зростання в нашій державі. Саме це є головним завданням в умовах необхідності якнайшвидшого подолання наслідків фінансової кризи у вітчизняній економіці й запорукою забезпечення її подальшого розвитку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Аналіз сучасного стану механізму банківського кредитування в Україні показує, що за минулі двадцять років у ньому поряд з реформаторськими досягненнями накопичено надто багато невирішених проблем. Одні з них пов'язані з його недостатньою адекватністю загальноісторичній сутності ринкових відносин та конкретно-історичній сутності етапу соціально орієнтованої ринкової економіки. Інші проблеми відображають складність і суперечливість інтеграції нашої економіки в європейську та загальносвітову економічні системи. Надзвичайно негативно позначаються на нормальному функціонуванні та вдосконаленні вітчизняного кредитного механізму незавершеність формування в країні правової держави й адекватної сутності сучасної ринкової економіки політичної системи, тотальна та надзвичайно глибока корумпованість усіх суспільних відносин.

Складні умови розвитку вітчизняної економіки упродовж останніх років безпосередньо позначаються і на діяльності банківської системи та виконанні нею свого основного макроекономічного завдання - кредитного обслуговування суб'єктів ринку. При цьому стрімкий розвиток кризових явищ і процесів в економіці загалом і у банківському секторі зокрема, що розпочався в останньому кварталі 2008 року, відбувався на тлі попереднього тривалого і стрімкого зростання основних показників діяльності банків.

Найбільш знаними проблемами банківського кредитування в Україні є:

- нестабільність фінансової та політичної системи;
- недосконале і непостійне законодавство;
- надто високі кредитні відсотки;
- не вигідні умови кредитних угод для позичальників;
- надзвичайно довга процедура розгляду можливості отримання кредиту тощо.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

3.1. Оцінка практичного досвіду комерційних банків розвинутих країн світу у реалізації ефективної кредитної діяльності

На сьогоднішній день світовий досвід в організації діяльності кредитних організацій особливо важливий для України як держави, яка прагне вийти на світовий рівень успішного функціонування банківської системи та економічного розвитку в цілому.

Це необхідно не тільки для підвищення конкурентоспроможності України на світовому ринку банківських послуг, а й для повернення втрачених позицій у світовому співтоваристві.

У країнах, що мають розвинену кредитну систему, особливістю сучасної банківської діяльності є виконання безлічі банківських операцій з широкою клієнтурою.

Так, найбільші банківські установи Великобританії використовують у своїй діяльності близько 100 різних видів операцій з обслуговування клієнтів, комерційні банки США – понад 150 видів операцій, банки Японії – близько 300 видів.

На долю комерційних банків у США припадає близько 35% загальної суми активів усіх фінансових установ країни. Великі банки надають повний комплекс фінансового обслуговування, включаючи кредити, прийом депозитів, розрахунки і т. д., причому всі операції супроводжуються високим рівнем обслуговування. Комерційні банки відіграють роль основного, базової ланки кредитної системи США.

У Німеччині провідне положення займає група комерційних банків, яку очолює велика трійка банків: Дойчебанк, Дрезднербанк і Коммерцбанк, які зосередили у себе більше 50% вкладів і 40% наданих кредитів [41].

Стійкість економічного зростання в будь-якій країні залежить від спроможності банківської системи забезпечувати потреби суб'єктів

господарювання необхідними кредитними ресурсами. Однак загальна тенденція кредитних операцій вітчизняних банків на сучасному етапі розвитку характеризується значним зменшенням обсягів кредитування та збільшенням частки проблемних позик у кредитних портфелях банку, це свідчить про недосконалість методів і підходів, що використовуються при здійсненні кредитування.

Проблема простроченої заборгованості залишається актуальною для банківського сектора України, про що свідчать основні показники діяльності банків про постійне зростання обсягів проблемних кредитів.

Питання проблемних кредитів у розвинених країнах світу намагались оптимізувати за допомогою реструктуризації проблемних боргів, однак, такий метод є недостатньо ефективним, оскільки дає змогу лише очистити від них баланси банків, а не вплинути на ситуацію. Разом із тим, даний метод в умовах кризових явищ виявився чи не найоперативнішим у контексті зниження ризиків для банку та можливості відновлення кредитоспроможності позичальника. Враховуючи значний обсяг проблемних активів у банківських кредитних портфелях, реструктуризація видавалася чи не єдиним оптимальним способом знизити рівень простроченої заборгованості. Так, серед основних методів реструктуризації в Аргентині використовують викуп проблемних кредитів, зниження відсоткових ставок, конвертацію валютних кредитів; у Мексиці – викуп проблемних кредитів, пролонгацію термінів позичок, зменшення основної суми кредиту; у США – зниження відсоткових ставок, пролонгацію термінів позичок, зменшення основної суми кредиту тощо.

Як бачимо, у різних країнах використовують поєднання різних методів реструктуризації, однак найпоширенішими під час кризових явищ у банках світу виявилися викуп проблемних позичок, пролонгація термінів кредитування та зниження відсоткових ставок.

Зарубіжні банки для оцінки кредитного ризику застосовують спеціальні методики кредитного рейтингу, що становлять сукупність оцінних параметрів кредитоспроможності позичальника.

Англійські клірингові банки здійснюють оцінку потенційного ризику неплатежу по кредиту із використанням методик «PARSEL» і «CAMPARI».

Методика «PARSEL» включає: P (Person) – інформація про персону потенційного позичальника, його репутація;

A (Amount) – обґрунтування суми затребуваного кредиту; R (Repayment) – можливість погашення;

S (Security) – оцінка забезпечення;

E (Expediency) – доцільність кредиту; R (Remuneration) – винагорода банку (відсоткова ставка) за ризик надання кредиту.

Методика «CAMPARI» більш розширена в системі оцінки:

C (Character) – репутація позичальника;

A (Ability) – оцінка бізнесу позичальника;

M (Means) – аналіз необхідності звертання за позичкою;

P (Purpose) – ціль кредиту; A (Amount) – обґрунтування мети кредиту;

R (Repayment) – можливість погашення;

I (Insurance) – спосіб страхування кредитного ризику.

У практиці американських банків використовують «правило п'ятих С»:

1 C (customer`s character – характер позичальника) – репутація позичальника, ступінь відповідальності, готовність і бажання сплатити борг;

2 C (capacity to pay – фінансові можливості) – припускає ретельний аналіз доходів і витрат позичальника і перспективи їхнього розвитку в майбутньому;

3 C (capital) – капітал, майно;

4 C (collateral) – забезпечення позики, достатність, якість і ступінь реалізовуваної застави у випадку непогашеної позички;

5 C (current business conditions and goodwill – загальні економічні умови) – визначають діловий клімат у країні і впливають на становище банку і позичальника.

Перераховані критерії «С» іноді доповнюють шостим критерієм – 6 C (control) – моніторинг законодавчих основ діяльності позичальника і відповідність його стандартам банку.

Оптимально використовуючи дані методики, зарубіжні банки мінімізують кредитний ризик, чітко організують кредитний процес, домагаючись найкращої якості кредитного портфеля. Загалом, якщо говорити про світовий досвід розв'язання проблеми простроченої заборгованості, то варто зазначити, що, крім реструктуризації боргів, найпоширенішим методом є й використання інформації з кредитних бюро, які діють при центробанках держав і створюються приватними структурами.

Поряд із кредитним бюро у багатьох країнах діє інститут державної реєстрації кредитів – Public credit registers (PCR). Основна відмінність PCR від кредитних бюро полягає в тому, що надання інформації у базу даних є обов'язковим і встановлюється відповідним правилом (окрім Фінляндії та Шрі-Ланки, де участь є добровільною).

Зазначений досвід є дуже змістовним і актуальним із погляду необхідності створення та використання у вітчизняній банківській системі відповідного центру із систематизованою базою даних стосовно клієнтів банківських установ, що сприятиме об'єктивнішому оцінюванню ними позичальників та, за рахунок цього, зниженню рівня кредитного ризику. Також у багатьох країнах почали створювати спеціальні підрозділи, покликані здійснювати оцінку, моніторинг та управління проблемними позиками, які функціонують на рівні або банківської установи, або банківської системи.

Таким чином, створення системи з організації проблемних кредитів допомагає оптимізувати кредитний портфель банків, даючи їм можливість зосередитися на розвитку основного бізнесу. Однак проблемами

застосування даного методу в українській банківській системі залишаються недосконалість нормативно-правової бази, необхідність значних коштів для створення такої організації, проблема визначення реальної вартості сумнівних боргів та повернення кредитів.

Слід зазначити, що в світі дедалі більше банків починають використовувати у практиці нові підходи стосовно процесу кредитування, що дає змогу надавати позики на основі ґрунтовного фінансового аналізу клієнта замість вимог забезпечення, адже сьогодні дуже мало надійних позичальників, які, крім того, не мають стабільних грошових потоків і неспроможні залучити кредит за наявними процентними ставками.

Зокрема, у даному контексті цікаво розглянути досвід та особливості здійснення кредитних операцій ісламськими та польськими банківськими установами.

Так, у Польщі використовують спеціальні методи забезпечення погашення кредитів їхніми позичальниками. Банки, які використовують групове поручительство замість застави та інших традиційних засобів забезпечення, були названі «банками довіри». Повернення кредитів забезпечувалося скоріше моральними принципами, ніж економічними – позичальник знав, що якщо він не розплатиться за кредит, то це змушені будуть зробити інші громадяни, які за нього поручилися. Таким чином, саме соціальне середовище було гарантією того, що позичальник погасить борг.

Кредитування ісламськими банками можна розглядати скоріше як участь в прибутку того чи іншого проекту. Так, за одним із типів кредиту видача банком підприємцеві грошей на певний проект здійснюється з умовою участі на правах партнера. Тому банківська установа зацікавлена тільки в процвітанні клієнта, і якщо виникнуть хоча б найменші сумніви щодо перспективності його бізнес-плану, буде відмовлено у фінансуванні.

Справу ісламського позичальника ретельно вивчають – не менше, ніж в українських банках, однак в ісламському банку основними факторами служать релігійність клієнта: крім довідок із роботи і наявності застави,

вагому значимість мають судження про позичальника з боку імама мечеті, сусідів, друзів, членів громад. Навіть якщо в клієнта немає забезпечення, у нього є всі шанси отримати кредит тільки завдяки своїй вірі. Безумовно, банк ризикує, видаючи кредит без застави, однак банкіри знають, що справжній мусульманин не візьме гроші в борг на сумнівний захід. У результаті, частка проблемних кредитів у загальному обсязі кредитування ісламських банків становить майже 0,9%. Банк відкриває рахунки, на яких розміщуються кошти позичальника, а замість відсотків, як у традиційній формі плати за кредит, підприємець ділиться прибутком або збитком.

Банк Канади Alberta Treasury Branches (ATB Financial) пропонує окремі спеціальні кредитні продукти для підприємств таких галузей, як енергетична, лісова, харчова, та для сільського господарства.

Зарубіжні банки дають позичальникам можливість вибору гнучких варіантів погашення кредитів. Так, дуже популярний за кордоном метод Balloon loan, коли схема погашення кредитів відбувається відносно невеликими частинами протягом кредитного періоду й більшою сумою після закінчення терміну погашення боргу.

Зарубіжні банки також враховують той факт, що започаткований бізнес на перших порах має незначні прибутки, тому вони йдуть на зниження першого внеску інколи навіть до 0%, нерідко одночасно піднімаючи процентну ставку за кредит. Що стосується відсоткових ставок, то у зарубіжному досвіді використовуються фіксовані та плаваючі процентні ставки. Видача кредитів за фіксованою процентною ставкою страхує позичальника від можливих втрат при підвищенні процентних ставок на кредитному ринку підвищує ризик втрат для банку, а при видачі кредитів за плаваючою процентною ставкою, кредитна ставка переглядається і встановлюється відповідно до ринкової. Видача кредитів при цьому мінімізує ризик втрат для банку, однак збільшує його для позичальника. Тому деякі зарубіжні банки пропонують комбіновану форму застосування процентних ставок.

Наприклад, італійський банк Intesa Sanpaolo використовує поєднання обох ставок у певних процентних співвідношеннях, залежно від умов конкретного позичальника та розміру кредиту.

Таким чином, для ефективної діяльності комерційних банків і суб'єктів господарювання перші повинні змінити свої традиційні загальні підходи до кредитування і застосовувати індивідуальний підхід до кожного позичальника, врахувавши потреби кожного сектора економіки та можливості погашення для окремого позичальника. У цьому плані банкам варто звернути увагу на зарубіжні кредитні технології, які розробляють для кожного позичальника індивідуально, залежно від оцінки позичальника, його доходів, потреб у кредитних ресурсах та особливостей сфери його діяльності.

3.2. Шляхи оптимізації кредитного процесу в комерційних банках України з урахуванням банківської практики зарубіжних країн

Кожна країна відчула на собі наслідки впливу світової фінансової кризи, хоча на економіку одних вона вплинула більш або менш відчутно, ніж на економіку інших. Однак, розвиток кредитування, безсумнівно, уповільнився. Рух готівкових коштів в економіці ускладнився, і разом з тим, отримати кредитні кошти стало складніше. В результаті цього почались спостерігатися тенденції зволікання позичальників щодо погашення кредитів, і у відповідності з чим, у всьому світі почала рости проблемна кредитна заборгованість в геометричній прогресії.

Розвиток більшості банківських криз зумовлений погіршенням якості активів банків. При цьому основну частину проблемних активів (non-performing assets) становлять кредити, обслуговування яких припиняється позичальниками.

Стан ринків проблемних боргів окремих країн суттєво відрізняється, що обумовлено відмінностями в рівні їх економічного розвитку. Однак, не дивлячись на особливості окремих національних законодавств, простежуються й певні загальні тенденції, тією чи іншою мірою характерні

для більшості країн. Щодо розвитку ринку непрацюючих кредитів у світі, то тенденції, які сприяли цьому подані у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Розвиток ринку непрацюючих кредитів у світі [29]

США – кінець 1980-х рр.	Японія – початок 1990-х рр.
▪ криза в секторі кредитів і заощаджень ▪ продаж кредитів для компенсації витрат	▪ економічні проблеми ▪ «лопання бульбашки» на ринку нерухомості ▪ перебудова банківського сектору
Франція – 1995 р.	Італія – кінець 1990-х рр.
Перебудова: – економіки – банків	▪ національна криза ▪ економічний спад у Європі ▪ перебудова окремих галузей
Південно-Східна Азія – кінець 1990-х рр.	Тайвань – початок 2000-х рр.
▪ системна економічна і банківська криза ▪ перебудова банківського і реального секторів	▪ фінансові «бульбашки» на ринках роздрібного кредитування і нерухомості ▪ ризики, пов'язані з південно-Східною Азією та Китаєм

Непрацюючі кредити, як масове явище, вперше виявилися у Сполучених Штатах у 1980-х рр. Класичні роздрібні банки зіткнулися з труднощами в зв'язку з ростом інфляції. Разом з тим зміни в нормативно-правовій базі дозволили їм діяти як повністю ліцензованим банкам. Велика кількість цих банків з високо ризикованою політикою увійшла в ринок нерухомості, що дестабілізувало ринок капіталу і викликало швидке зростання непрацюючих позик в США. Державне втручання стало необхідним і була створена Resolution Trust Corporation.

Щодо європейського досвіду, то варто згадати Францію та Італію. Франція була першою країною в Європі, яка зіткнулась з великим збільшенням непрацюючих позик. З середини 1990-х років продаж проблемних кредитів внутрішнім та іноземним інвесторам стабілізував ситуацію. Ситуація в Італії була більш-менш схожою і продемонструвала, що продаж непрацюючих позик може принести вигоду як продавцеві так і покупцеві. Тільки в період з 1999 по 2006 рік в Італії було продано проблемних кредитів на суму близько 25 мільярдів євро.

З 2002 р. Тайвань став найактивнішим ринком проблемних кредитів у

Азії, тому що уряд наполягав на стабілізації банківського сектору. Протягом двох років рівень проблемних кредитів на балансах банків Тайваню знизився до близько 4 % від загального обсягу кредитів. Проблемні кредити загальною номінальною вартістю близько 10 млрд дол. США були врегульовані в ході цього процесу.

У 1981 році в Чилі погіршилась зовнішньоекономічна кон'юнктура, що спровокувало девальвацію валюти, зростання вартості зовнішніх запозичень, зростання неплатежів та банківську кризу.

Програма з подолання кризи в Чилі мала два основних напрямки: підтримка боржників банків і санація самих банків. Підтримка боржників включала допомогу в реструктуризації заборгованості і надання пільгового обмінного курсу при рефінансуванні валютних боргів, адже різка девальвація призвела до значного збільшення обсягу боргу в національній валюті і, відповідно, платежів за ним. Основною проблемою в банківському секторі була пролонгація безнадійних кредитів у розрахунку на обов'язкову допомогу держави. Завдяки цьому, банки занижували обсяг «поганих» боргів, а «дірка» в банківських балансах продовжувала розростатися. Для припинення цієї практики потрібно було створити відповідні стимули для банків, щоб вони почали позбавлятися від «поганих» боргів. Було вигадано такий інструмент: кредити, які не обслуговувались, тимчасово викупувалися центральним банком (із зобов'язанням зворотного викупу та збереженням права управління за банками) за боргову розписку, за якою нараховувалися відсотки. Актив викупувався по частинах: викуп чергової частки був приурочений до виплати по розписці в тому самому розмірі плюс відсотки, тобто фактично центральний банк перераховував банку процентний платіж разом з часткою «поганого» кредиту, для якого банк повинен був зібрати забезпечення.

Криза в Чилі була однією з найважчих за глибиною падіння ВВП, розміром «поганих» боргів і сумарних витрат на вихід з кризи. У першу чергу, ці витрати були пов'язані з дорогими програмами з підтримки

позичальників і зволіканням у прийнятті рішень по роботі з «поганими» боргами. В результаті програма з підтримки банків виявилася досить успішною.

Швеція перша з європейських країн, хто почав роботу на державному рівні з проблемними активами банків, ще на початку 90-х років минулого сторіччя. З цією метою були створені дві Фінансові компанії з необмеженим державним фінансуванням.

Активи банків були умовно розділені на «хороші», «проблемні» і «безнадійні». Перша група активів залишалася в управлінні банків, друга - викупувалася Фінансовими компаніями, а третя - підлягала списанню.

Фінансові компанії викупували в банків проблемні активи за рахунок держави, якій частково переходили акції банків (по суті, часткова націоналізація). Фінансові компанії працювали з проблемними активами. Тобто, якоюсь мірою здійснювали функції санаційного банку.

Держава націоналізувала перший і третій найбільші банки Швеції - Нордбанкен (в 1991 році) і Гота Банк, таким чином, опинившись власником 22% національних банківських активів. Для управління «поганими» боргами цих банків були створені спеціальні компанії.

Після націоналізації банків, виявилось, що весь час у нового керівництва віднімає управління «поганими» активами. Було вирішено відокремити активи, які не належали до основної діяльності банку (з сектора нерухомості, виробництва, будівництва або послуг). Була створена нова компанія - «поганий» банк, який набрав досвідчений персонал і зумів грамотно управляти активами - проте для цього потрібні були величезні вливання капіталу від уряду. Частина, котра залишилася (хороша), також успішно подолала кризу і стала найбільшим банком в скандинавському регіоні.

Зараз часто посилаються на успішний досвід Швеції в подоланні кризи саме завдяки створенню такого «поганого» банку. Але потрібно пам'ятати, що в той час держава вже була власником всіх проблемних активів, які

передавалися в «поганий» банк. Відповідно, питання оцінки їх вартості практично відпадало. В іншому випадку - при купівлі державним «поганим» банком приватних активів - переоцінка їх вартості призведе до розтрати грошей платників податків і субсидування банків. Викуп же активів за досить низькою вартістю навряд чи взагалі допоможе банкам вирішити їхні проблеми.

Компанії з управління «поганими» боргами працювали за такою схемою: Проблемний банк поділявся на «хороший» і «поганий» банки. Поганий банк передавався до керуючої компанії. Керуюча компанія працювала з проблемними активами до того моменту, поки на них не знаходився покупець.

Проблеми у фінансовому секторі Мексики спливали назовні після несприятливих політичних подій 1994 року (замаху на кандидата в президенти). Для виходу з кризи потрібно було очистити баланси банків від «поганих» боргів, і уряд склав таку схему для викупу боргів через Банківський фонд захисту заощаджень FOBARPROA:

1. Всі банки могли продати частину своїх «поганих» боргів. Одночасно з продажем боргу акціонери повинні були збільшувати капітал, за 1 долар США наданий в акціонерний капітал, держава купувала «поганих» кредитів на 2 дол. США.

2. Активи купувалися за номінальною вартістю в обмін на десятирічну боргову розписку, що не торгується з відсотками, що нараховувались (нижче ринкових) і, які виплачувалися в кінці строку дії розписки.

3. Управляти активами продовжували банки - для цього кожен банк створював спеціальний фонд. Виплати за активами повинні були заміщувати боргову розписку FOBARPROA на балансі.

4. Коли термін розписки закінчувався, непокрита частина «поганого» боргу ставала збитком. 20-30% цього збитку повинні були брати на себе банки, решту - держава.

Програма з підтримки банківської системи включала викуп «поганих» боргів за боргову розписку. Як і в Чилі, право управління активами залишалося за банками, але на відміну від Чилі банки не були зобов'язані назад їх викуповувати. Велику частину втрат за активами в будь-якому випадку брала на себе держава, і тому стимулів для ефективного управління у банків не було. Ще один негативний аспект підходу мексиканського уряду полягає в тому, що банки не тестувалися на потенційну життєздатність перед покупкою «поганих» боргів. В цілому, результат цієї програми можна назвати невдалим.

Для підтримки позичальників банків, у квітні 1995 року уряд Мексики запровадив Програму реструктуризації іпотечної і комерційної заборгованості, за якою передбачалася пролонгація строків кредитування (до дванадцяти років). У червні 1995 року уряд і банки цієї країни прийняли програму негайної підтримки банківських позичальників, відповідно до якої процентні ставки за споживчими та іпотечними кредитами було знижено. Позичальникам було також надано право укладати договори про реструктуризацію до того моменту, коли банки набувають підстав скористатися правом стягнення заборгованості за кредитами в судовому порядку. У травні 1996 року урядом Мексики запроваджено програму надання субсидій за іпотечними позичками: приватні особи, не спроможні обслуговувати кредити, мали право зберігати за собою придбану в кредит нерухомість строком до шести років [6]. У грудні 1998 року уряд Мексики схвалив програму «Пунтафіналь» («PuntoFinal»), згідно з якою передбачалося списання боргів (до 60% балансової вартості кредиту). При цьому на кожні три песо нових кредитів, наданих банком, уряд брав на себе зобов'язання за дисконтом у розмірі одного песо. Таким чином, ця програма сприяла розподілу тягаря витрат між урядом і банками.

Відновлення в економіці почалося, в основному, завдяки поліпшенню зовнішньоторговельних умов. Банківська ж система після виходу з кризи залишилася слабкою.

Іншим прикладом є Японія. Проблемою там було «лопання бульбашки» на ринку нерухомості, що спричинило за собою падіння цін на нерухомість, в результаті чого забезпечення по величезних позиках цього сектора, які перебували на банківських рахунках, знецінилося, і Японія почала страждати від величезного збільшення проблемних кредитів на початку 1990-х рр.

На відміну від інших випадків в історії, банківська криза в Японії настала не відразу за кризою на фондовому і житловому ринку. Деякий час банки продовжували задовольняти регуляційні нормативи, і особливих заходів з реструктуризації уряд не вживав. Економіка перебувала в рецесії. Користуючись тим, що проблеми в банківському секторі мали прихований характер, уряд Японії не вживав рішучих дій щодо їх усунення. Робилися спроби залучення приватного капіталу для купівлі «поганих» банківських активів. Але й вони, в кращому випадку, внесли лише незначний вклад у виправлення ситуації. Обсяги викуплених поганих активів виявилися занадто малі у порівнянні із загальним обсягом наявних проблем і, крім того, купівля активів відбувалася за ціною нижче номіналу, в результаті чого банки, що продали актив, потребували додаткової рекапіталізації. Японські банки перетворилися на «зомбі»: існували, але не проявляли жодної активності. Банківська криза почалася в 1997 році.

Досвід управління проблемною заборгованістю у Японії свідчить про те, що під час банківської кризи Центральний банк не став банкрутувати банки, а банки, у свою чергу, не стали банкрутувати позичальників. Фінансово-кредитні організації прийняли на себе зобов'язання по непрофільних активах, які знаходяться на балансах банків уже більше 20 років.

Ситуація з проблемними активами була найгострішою проблемою фінансової кризи в Кореї в 1997-1998 років: на кінець 1998 р. за оцінками їх обсяг становив 27 % ВВП (з яких кредити, що не обслуговувались, становили трохи більше половини). Для роботи з проблемними активами було створено

Корейську Корпорацію Управління Активами (КАМСО), завданням якої було купівля і продаж проблемних активів, а також Фонд Управління Активами. Уряд також ухвалив рішення про те, що банки повинні були за короткий термін очистити свої баланси від 85% всіх кредитів, включаючи найпроблемніші, розмір яких складав 57% від усіх кредитів, що не обслуговувались. Очищення балансів проводилось двома способами:

- від половини проблемних кредитів банки повинні були позбутися самостійно або за рахунок реалізації застав, або домагаючись повернення кредитів і

- половина, що залишилася, повинна була бути куплена КАМСО.

Щодо діяльності КАМСО, то політика визначення ціни проблемних активів удосконалювалася з часом.

До вересня 1998 р. остаточна ціна операції була предметом складного переговорного процесу.

З вересня 1998 р. КАМСО почало виставляти ціну купівлі, розраховану на основі певної формули, що враховує специфічні характеристики і кредитів.

У процесі переговорів ціна могла незначно змінитися. В середньому КАМСО заплатило 36% від номінальної ціни всіх куплених проблемних кредитів.

У 1999 р. КАМСО стала пропонувати ще більш низькі і близькі до реального стану справ ціни, що сприяло розвитку приватному ринку проблемних кредитів.

Якщо фінансова організація направляла в КАМСО запит про купівлю проблемних кредитів, КАМСО просило у неї необхідну інформацію і проводило інвестиційний аудит активів. За частину куплених проблемних активів КАМСО заплатила облігаціями Фонду Управління Активами, гарантованими державою. Купівля інших проблемних кредитів була оплачена за рахунок коштів, отриманих від реалізації раніше куплених активів.

Для продажу проблемних активів КАМСО проводила аукціони, здійснювала індивідуальні продажі, організовувала продаж пулів проблемних активів. Продаж пулів проблемних кредитів, як правило, супроводжувалося випуском забезпечених активами цінних паперів та організацією аукціонів для іноземних інвесторів.

Окремі корейські банки взяли приклад КАМСО і почали продавати свої проблемні активи безпосередньо іноземним інвесторам, зокрема, партнерам ККУА. Розвиток конкуренції на ринку проблемних кредитів, найімовірніше, призводив до підвищення вартості активів і це сприяло прискоренню реструктуризації корпоративного і фінансових секторів. Той факт, що КАМСО вдалося провести успішну сек'юритизацію проблемних активів і випустити цінні папери, забезпечені такими активами, сприяв розвитку ринку забезпечених активами цінних паперів не тільки для проблемних кредитів, а й для «здорових» активів, і також це в цілому сприяло розвитку і вдосконаленню фінансових ринків Кореї.

В кінці 1998 року корейський уряд розробив позасудову схему для вирішення проблем боржників. Корейські банки і небанківські фінансові інститути підписали Угоду про реструктуризацію, відповідно до якої погоджувалися слідувати стандартним процедурам по роботі з заборгованістю, що передбачало участь усіх кредиторів на рівних правах в процесах реструктуризації.

До кінця 2002 р. частка проблемних кредитів від загального портфелю кредитів банківської системи скоротилася до 2,3%. Станом на листопад 2002 р., КАМСО реалізувала дві третини викуплених корпорацією кредитів, що не обслуговувались.

Вирішальну роль у вирішенні ситуації з проблемними кредитами відіграли успішні дії держави по створенню ринку таких кредитів. КАМСО виступала у ролі посередника між продавцями і покупцями проблемних кредитів - це допомогло вирішити проблему координації та асиметричності інформації, з якою стикалися країни, які розвивались, при спробі створення

подібних ринків. Особлива заслуга КАМСО в тому, що вона змогла залучити на ринок іноземних інвесторів. Дії держави під час кризи можна вважати швидкими та ефективними. Однак, той факт, що проблеми накопичувалися роками, призвів до того, що чисті фіскальні втрати від кризи в Кореї склали 23,2 % ВВП.

Основним фактором виникнення проблемних кредитів як однієї з основних проблем в Малайзії в результаті потрясінь ринку в 1997 році послужило погіршення ситуації у фінансовій системі через ризик зниження цін на активи. Фінансова система відреагувала на цей ризик шляхом швидкої кредитної експансії за майже 30% ставки для домогосподарств, зокрема, для придбання нерухомості та акцій. Справді, цінова «бульбашка» на цих ринках та кредитна експансія взаємно сприяли поширенню проблем із забезпеченням кредитів. Цей рух по замкненому кол^ж був припинений в результаті зовнішнього шоку, зокрема азіатської кризи.

Важкий стан корпоративного і фінансового сектора привели до різкого зростання кількості перерахованих компаній, які шукали судового захисту від кредиторів. Станом на кінець 1998 року частка проблемних кредитів зросла до більш, ніж 25% від загального обсягу кредитів у банківському секторі.

У Малайзії, питання по реструктуризації координувалися керівним комітетом під головуванням керуючого банку Negara, який є органом банківського нагляду, а також містив у своєму складі керівників трьох інших установ, зокрема:

- Danaharta Nasional Berhad (Danaharta) було створено в якості публічної компанії в червні 1998 року як централізовану КУА. Її обов'язками було придбання або взяття під свій контроль та управління активів у банків та інших фінансових інститутів;

- Danamodal була створена в серпні 1998 року як товариство з обмеженою відповідальністю, що повністю належало Банку Негара Малайзії, з метою влити новий капітал у недокапіталізовані банки і сприяти

раціоналізації системи;

- Комітет з реструктуризації корпоративного боргу (CDRC) було створено як неофіційний посередник між боржником та кредитором для досягнення реструктуризації боргу задля уникнення банкрутства компаній .

Danaharta була орієнтована на врегулювання проблемних кредитів шляхом реструктуризації життєздатних компаній, продаючи свою частку в проблемних компаніях життєздатного сектора, або продаючи активи у випадках, коли ні власне боржник, ні сектор, до якого він належить, не є життєздатним. Якщо Danaharta не змогла досягти угоди по врегулюванню кредитної заборгованості протягом трьох місяців, кредит повинен був визнаватися безнадійним, після чого відбувався етап відкриття справи про ліквідацію.

Здійснення реструктуризації кредитів компанією Danaharta базувалось на певних принципах:

- акціонери компанії боржника повинні були нести більшу частину втрат;
- менеджмент компанії боржника мав тільки одну можливість здійснювати узгоджену реструктуризацію без можливості для виправлення;
- ділові операції компанії боржника повинні були уважно моніторитись.

З метою сприяння вирішенню ситуації з проблемними кредитами, державній компанії Danaharta на законодавчому рівні було надано право вступати у володіння предметом застави або продавати активи боржника шляхом відкритого аукціону, відкритого тендеру або прямих переговорів без згоди боржника, якщо продаж здійснювався за ринковою вартістю і на основі попереднього повідомлення не менше, ніж за 30 днів. Крім того, Danaharta також була уповноважена призначати спеціального адміністратора для управління справами проблемних компаній.

Середній дисконт, за яким Danaharta придбала проблемні кредити, склав близько 60 % від вартості основного боргу. Станом на середину 2000

року Danaharta вдалося врегулювати проблемну кредитну заборгованість на суму 31,5 млрд рингів з її портфеля сукупною вартістю 46 млрд рингів. Danaharta зосередилась в першу чергу на 20% найбільших боржників, а також на найлегших справах, включаючи передачу проблемних кредитів нерезидентів та житлової нерухомості. Значна частина корпоративних кредитів (25% до кінця 1999 р.) були вирішені шляхом простої реструктуризації боргу.

У 2008 році згідно з Планом спільних дій Уряду Республіки Казахстан, Національного Банку Республіки Казахстан і Агентства Республіки Казахстан з регулювання та нагляду за фінансовим ринком і фінансовими організаціями щодо стабілізації економіки та фінансової системи на 2009 - 2010 рр. засновано Фонд стресових активів, діяльність якого направлена на поліпшення якості кредитних портфелів казахстанських банків. Фонд викупує сумнівні активи банків, тобто активи, які під впливом макроекономічних, ринкових та інших факторів схильні до суттєвого впливу ризиків (знецінення), зокрема кредити, надані банками під заставу нерухомості та землі, і в подальшому управляє ними. Придбання активів здійснюється за балансовою вартістю, в якій враховано обсяг створених банками резервів (провізій), із використанням дисконту або іншою формою розподілу ризиків. Викуп сумнівних активів дає можливість вивільнити баланси банків від низьколіквідних активів і змушувати їх визнавати свої збитки.

Росія вирішувала проблему з очищенням банківської системи відразу ж за двома напрямками. У 2009 році були створені Закриті пайові інвестиційні фонди. Держава фонди не фінансувала. Суть роботи фондів полягала в такому: банки передавали свої проблемні активи до ЗПФ в обмін на цінні папери (паї фондів). При цьому, формально, банки не позбулися активів. За ними залишилися права вимоги і зобов'язання по поверненню. Але сама процедура дозволила зняти обов'язкові резерви під проблемні активи і зменшити навантаження на капітал.

Що стосується другого напрямку, то ним став пілотний проект Міжнародної фінансової корпорації (структурний підрозділ Світового Банку). Було створено Спеціалізований фонд акумулювання та викупу проблемних активів у формі державної корпорації з приватно-державним фінансуванням.

Викуп проблемних активів здійснювався з дисконтом, але лише при виконанні обов'язкової умови повної відкритості інформації про реальний стан активу. Проблемні активи передавалися в обмін на державні цінні папери з терміном погашення - 10 років. Ці папери можуть бути конвертовані в акції підприємства- боржника. Крім того, банк може використовувати дані спеціалізовані облігації як забезпечення для короткострокових кредитів ЦБ Російської Федерації.

Саме в Сполучених Штатах почалася криза, що перекинулася на весь світ. Саме Штатам і потрібно було шукати панацею. Проте, відповідна модель була знайдена не швидко. Спочатку був прийнятий «План Полсона» («Emergency Economic Stabilization Act of 2008»), жорстко критикований республіканцями. Саме цей План передбачав викуп «токсичних» активів у банків. А Федеральна резервна система повинна була влити в проблемні банки 700 мільярдів доларів. Результат не забарився. Різко загострилися інфляційні процеси, і почав гостро відчуватися бюджетний дефіцит.

«План Полсона» уже в 2009 році ліг в основу «Плану Обама». Міністерство фінансів США запропонувало в рамках «Плану Обама» створити державно-приватне партнерство з фондом до 1 трлн. доларів США, щоб виводити так звані «токсичні» активи з банківських балансів.

У свою чергу, План трансформувався в «План Гейтнера». Відповідно до нього, ФРС і Федеральна корпорація страхування депозитів (ФКСД) створили Приватно- державний інвестиційний фонд для викупу проблемних активів.

Механізм роботи полягав у такому: банки формували пул проблемних активів, після чого Федеральна корпорація страхування депозитів проводила

аукціон з продажу проблемних активів (зрозуміло, з дисконтом). Якщо ціна влаштувала продавця активу, то приватний інвестор фінансував операцію за рахунок випуску боргового цінного паперу, гарантованої ФКСД. А далі фінансування здійснюється за рахунок коштів держави і приватного інвестора в співвідношенні 6 до 1.

Приватний інвестор отримує в управління пул проблемних активів. Але даний план так до кінця і не був реалізований, оскільки уряду не вдалося домовитися з банками про ціну викупу проблемних активів.

Якщо звернути увагу на ситуацію з проблемними кредитами у світі, яку спричинила світова фінансова криза 2007-2008 років, то дані щодо обсягу проблемних кредитів у європейських країнах та тенденції по їх стрімкому зростанню за період 2008-2010 рр. представлені у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Дані щодо обсягу проблемних кредитів у європейських країнах за період 2008-2010 рр., млрд. євро [72, с. 355]

Країна	Роки			Зростання за період, %	
	2008	2009	2010, II квартал	2009-2010	2008-2009
Німеччина	142	210	225	7	48
Великобританія	107	155	175	13	45
Іспанія	75	93	103	11	24
Італія	42	59	76	29	40
Ірландія	15	88	109	24	487
Греція	12	20	24	20	67
Росія	1	17	19	12	1600
Польща	6	12	16	33	100
Україна	2	6	8	33	200
Чехія	3	4	5	25	33
Румунія	1	3	5	67	200
Угорщина	2	3	5	67	50
Туреччина	8	11	11	0	38

Питання проблемних кредитів у більшості країн світу намагались врегулювати за допомогою реструктуризації проблемних боргів, однак, на нашу думку, такий метод є недостатньо ефективним, оскільки дає можливість, за своєю суттю, лише очистити від них баланси банків, а не суттєво вплинути на ситуацію, спричиняючи викривлення звітності

банківських установ.

Основоположним питанням у контексті реструктуризації кредитів в умовах кризи є зменшення платіжного навантаження на позичальників. Цього слід досягати шляхом створення сприятливих умов для повернення позичальниками взятих кредитів. Але, разом з тим, даний метод в умовах кризових явищ виявився чи не найоперативнішим у контексті зниження ризиків для банків та можливості відновлення кредитоспроможності позичальника. Враховуючи значний обсяг проблемних активів у банківських кредитних портфелях, які, до того ж, складно або неможливо реалізувати, реструктуризація видавалася чи не єдиним оптимальним методом знизити рівень простроченої заборгованості.

Реструктуризації кредитів досить часто передує процедура викупу проблемних кредитів. Такий захід може реалізовуватись централізовано або децентралізовано. Децентралізований спосіб зазвичай застосовується у випадках, коли труднощі відчуває відносно незначна кількість банків. Суть методу полягає у створенні в організаційній структурі банку або за її межами відповідного підрозділу з управління недіючими активами. Централізований спосіб передбачає створення державою спеціалізованої установи з викупу та управління проблемними активами всієї банківської системи. У цьому випадку проблемні активи обмінюються на боргові зобов'язання уряду.

Наступний можливий метод регулювання проблемної заборгованості, який застосовували у зарубіжній практиці, - є рекапіталізація банків, за якої держава дозволяє списувати збитки за свій рахунок. Цей метод неодноразово застосовувався під час системних банківських криз.

Загалом, розглянувши зарубіжний досвід врегулювання проблемної заборгованості банків, ми дійшли висновку, що багато фундаментальних проблем роботи з проблемними активами поки залишаються невирішеними. Це в основному і визначає відмінність у підходах у різних країнах. Однак, спільною тенденцією, яка реалізується з різним ступенем ефективності, але об'єднує багато країн, - є створення компанії, яка викупує проблемні

активи (табл. 3.3). Діяльність таких компаній, як правило, фінансується за рахунок коштів державного бюджету шляхом випуску державних облігацій або наданням центральним банком кредитів. Кошти йдуть на викуп прострочених боргів і роботу з проблемними позичальниками. Таким чином, створення організації з акумулювання проблемних кредитів допомагає оптимізувати кредитний портфель банків, давши їм можливість зосередитися на розвитку основного бізнесу.

Таблиця 3.3

**Зарубіжні агентства та компанії, які
викупували проблемні активи [72, с. 356]**

Країна	Рік	Агентство/компанія
Болівія	1994	FONDESIF
Гана	1985	NPART
Домінікана	2003	COPRA
Еквадор	1998	Deposit Insurance Agency
Індонезія	1997	IBRA
Колумбія	1998	Central de Inversiones
Кот-д'Івуар	1988	SONARECI
Литва	1995	Turto Bankas
Малайзія	1998	Danaharta, Danamodal
Нікарагуа	2000	Banco Central de Nicaragua
Південна Корея	1997	KAMCO, KDIC
Таїланд	1997	AMC
Турція	2000	Collection and restructuring unit under SDIF
Уругвай	2002	Thesis Uruguay
Фінляндія	1991	Arsenal LTD
Хорватія	1998	BRA
Чехія	1995	CeskaFinanci
Швеція	1991	Securum, Retriva
Ямайка	1996	FINSAC
Японія	1997	Resolution and Collection Corporation

Останнім часом ідея створення «поганого» (або, як його ще називають «госпітального», «проблемного») банку активно обговорювалась урядами багатьох країн світу і деякі уряди скористались власними моделями по створенню такого банку. Зробити це було не важко, оскільки всі ці моделі були детально вивчені. Разом з тим, повністю використати навіть успішний досвід певної країни практично неможливо у зв'язку зі специфікою економічної та політичної ситуації у конкретній країні. Тому, можна сказати,

що «досконалої» моделі «поганого банку» не існує. Схеми залежать як від політичних, так і від економічних факторів. І навіть своєчасне прийняття рішення про створення «поганого банку» у будь-якій його формі також не гарантує швидкого виходу з кризи.

Таким чином, варто зазначити, що практичний досвід провідних країн світу щодо управління проблемними кредитами, за період останніх 30 років, є дуже корисним і необхідними для впровадження у банківську систему України. Однак, використовуючи зарубіжний досвід, не варто повністю копіювати всі методи оптимізації сумнівних боргів, оскільки їх впровадження потребує пристосування до вітчизняних реалій та специфіки ведення банківського бізнесу. Зокрема, найбільшу увагу, на наш погляд, слід приділити раціональним методам реструктуризації проблемної кредитної заборгованості та створенню «поганого» банку в Україні як пріоритетних напрямків подолання кризи поганих боргів банків.

Відповідно до національного плану дій щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка», затвердженого Указом Президента України № 504/2011 від 27.04.2011 р., передбачена реалізація моделі реструктуризації проблемних активів у банківській сфері, зокрема створення банку проблемних активів або перехідного банку із залученням держави або приватних інвесторів). Від Національного банку України вимагається розробка та внесення на розгляд Верховної Ради України проекту Закону України щодо врегулювання питання реструктуризації проблемних активів у банківській сфері.

На нашу думку, створення державного банку, в який би зливали проблемні активи, є більш політичним питанням та не має економічної доцільності. Витрати пов'язані із створенням та утриманням подібної установи можуть бути значно меншими від очікуваних доходів. З боку держави більш доречним було б надання лише організаційної допомоги із створення «поганого банку» для приватних банків безпосередньо за кошти

банків, які будуть користуватися його послугами. Такий «поганий банк» своєю чергою вів би процедуру поступового вирішення та ліквідації заборгованостей упродовж 5, 15 і більше років. За таких умов відповідальність за дії приватного бізнесу ніс би сам приватний бізнес, для якого це залишиться довготерміновим нагадуванням про наслідки надто ризикованого управління, спекулятивного вкладення фінансових ресурсів, відсутності довготермінової стратегії бізнесу, нерозвиненої системи контролю. Що ж стосується проблемних активів державних банків, то в цьому випадку державі доречно дотримуватися таких заходів, які б припинили подальші приватно-корисні махінації з активами проблемних банків, котрі у багатьох випадках стають «годівницею» для провладних угруповань та посадових осіб цих банків. Перелік таких заходів повинен передбачати:

- проведення перевірки усіх державних банків за кожним фактом надання кредитів, які перейшли до категорії проблемних, із відкритим звітуванням перед суспільством за виконану роботу та максимально можливим стягуванням неправдано втрачених державних коштів із винних осіб (Міністерство фінансів ві Головне контрольно-ревізійне управління, правоохоронні органи);

- здійснення розчищення проблемних активів шляхом продажу їх колекторським агентствам та списання нереалізованого залишку з балансів банків за рахунок сформованих резервів із подальшим продовженням стягнення боргів, що обліковуються на позабалансових рахунках, власними силами банків;

- державні банки, які мають загрозу нежиттєздатності та проблеми з ліквідністю повинні бути реорганізовані у державну банківську холдингову групу або ліквідовані – будь-яка державна допомога існуючому поганому банку є найімовірнішим засобом запобігання в майбутньому появі хорошого банку.

Державна фінансова допомога може бути спрямована на підтримку сильних державних банків, які спеціалізуються на кредитуванні пріоритетних галузей вітчизняної економіки та інноваційних проектів. Після невдалих акцій держави з рекапіталізації та рефінансування проблемних банків, необхідно зупинити безглузде розбалансування народних коштів та зорієнтувати діяльність банківської системи на розвиток реальної економіки. А Національний банк України мусить нести відповідальність за нездатність виявлених проблем комерційних банків на ранніх стадіях їх розвитку, за відсутність створення умов для прийняття превентивних заходів та стратегії вирішення проблем на той випадок, якщо не допоможуть дії і превентивні заходи. І тоді не буде фактів лобювання заздальгідь програшних варіантів, що ствостерігаютьс ятепер із створенням «поганого банку».

3.3. Перспективи розвитку нових видів кредитних продуктів і управління ризиками банківського кредитування в Україні

Різні погляди на кредит, аналіз кредитної діяльності і кредитні відносини розвинуто у багатьох дослідженнях і публікаціях. Вивченню цих питань присвячено праці таких вітчизняних економістів, як О. Вовчак і М. Могильницької, А. Герасимовича і М. Алексеєнка, О. Дзюблюка, Дубинського О., О. Копилюк та ін. Зокрема О. Вовчак і М. Могильницька у своїй праці досліджують соціально-економічне значення кредиту та його роль у забезпеченні макроекономічної стабільності, проте у праці відсутній аналіз динаміки кредитного ринку у посткризовий період. Особливу увагу слід звернути на працю О.Дубинського, яка присвячена активізації довгострокового кредитування реального сектора економіки через використання індекса вартості депозитів фізосіб, адже це дасть можливість визначати вартість кредитів між компаніями і банками у всьому світі.

Такі науковці як А. Герасимович і М. Алексеєнко основну увагу зосереджують на аналізі кредитних операцій банку та здійснюють їх оцінку, проте деякі аспекти аналізу вимагають вдосконалення із врахуванням реалій

сьогодення. Вагомий внесок у розвиток банківського сектору економіки зробив, на нашу думку, О.Дзюблюк, який розкриваючи проблематику кредитного сектора економіки, вдало пропонує перспективні шляхи його розвитку. Однак вплив світової фінансово-економічної кризи на кредитну діяльність вітчизняних банківських установ обумовлює необхідність додаткових досліджень проблем організації кредитної діяльності банків, а також пошук нестандартних рішень і шляхів активізації кредитного ринку України у посткризовий період.

Банківські установи, враховуючи досвід зарубіжних банків та адаптувавши його до вітчизняних реалій, повинні розширити свої конкурентні переваги за допомогою забезпечення лідерства у ціноутворенні (економії на витратах), високої якості обслуговування клієнтів, переважного розвитку тих продуктів та послуг, де досягнутий найбільший ефект, пропозиції нових банківських продуктів, проникнення на нові ринки тощо.

Сучасні умови розвитку банківської системи визначають необхідність диверсифікації діяльності банків на фінансовому ринку, зокрема впровадження і розвитку нових кредитних продуктів для виробництва. Це один із шляхів вирішення адаптації банківських установ до сучасних умов фінансового ринку, що постійно змінюється через кризові явища на ньому, розробки пріоритетних ринкових сегментів тощо. Саме за цих умов банки повинні розробляти і пропонувати на ринку все більшу кількість кредитних продуктів та технологій для реального сектору економіки.

Кредитний продукт характеризується набором важливих для позичальника характеристик, а саме, такими показниками, як "ціна" і "якість". Кредитний продукт – це конкретний вид кредиту комерційного банку, який створюється, виходячи з кредитної політики банку і є підсистемою кредиту, що включає якісні і кількісні характеристики, які базуються на споживчих перевагах клієнтів [43].

До нових кредитних банківських послуг не можуть відноситися незначні зміни часткового характеру, які не змінюють змісту та суті

банківського продукту або технології. Наприклад, зміна відсоткових ставок за кредитами, страхування тощо.

Враховуючи вище зазначене, новий кредитний продукт за змістом повинен включати:

- це кредитний продукт, який уперше з'явився на вітчизняному фінансовому ринку, тобто тільки в одному банку;
- новий для України зарубіжний кредитний банківський продукт, тобто новий банківський продукт, що з'явився на фінансовому ринку, але, який вже давно реалізовується на фінансових ринках інших країн у відповідності до конкретних умов та юрисдикції;
- нові кредитні технології.

Розширення асортименту кредитних послуг, що визначає ефективність спрямування банківських позичок на задоволення виробничих потреб, з нашої точки зору, слід вважати одним із визначальних моментів у практичній діяльності комерційних банків. Такий асортимент сьогодні здебільшого обмежений видачею окремих цільових кредитів, позаяк сучасна практика організації кредитного процесу в ринкових умовах мала б передбачати більш широкий набір позичкових операцій, комплекс яких міг би включати:

- овердрафт, при якому в разі виникнення у клієнта потреби банком автоматично допускається поява дебетового сальдо на поточному рахунку;
- факторинг, що передбачає купівлю банком у позичальника права на отримання боргу з покупця за поставлені йому товарно-матеріальні цінності;
- окремі цільові кредити, що мають разовий характер і призначені для обслуговування конкретних видів господарських операцій (виробничого, торгово-посередницького, експортно-імпортного чи іншого призначення);
- іпотечний кредит, що надається під заставу нерухомого майна;
- кредитна лінія, що передбачає можливість надання кредитів клієнту протягом певного часу в межах заздалегідь узгодженого ліміту;
- операції репо – це придбання у клієнта цінних паперів з обов'язковим їх зворотнім викупом;

- врахування векселів, що становить собою дострокову сплату суб'єкту господарювання належної йому за векселем суми із наступним її отриманням з боржника перепродажем векселя третій особі;
- гарантовані кредити, що передбачають надання права позичальнику звернутися до банку за отриманням кредиту у заздалегідь визначеній сумі;
- авалювання векселів, тобто зобов'язання банку оплатити вексель замість платника за цим векселем у разі його неплатоспроможності [23].

Функціонування сучасного вітчизняного кредитного ринку вказують на його недосконалість і ті кредитні продукти, що реалізувалися до цього часу, враховуючи терміни залучення ресурсів, були цілком достатніми для споживчого кредитування, на яке в основному спрямовували свою діяльність банки. Проте, ситуація, яка склалася на кредитному ринку, спонукає банки до впровадження нових продуктів, нових технологій кредитування реального сектору. Оскільки реальний і банківський сектори взаємозалежні один від одного, без розвитку банківського сектору неможливий розвиток виробничого, а без зростання економіки неможливе зростання банківських активів. На фінансовому ринку України вже з'являються різноманітні нові банківські продукти і технології. Однак, варто зазначити, що впровадження нових кредитних продуктів для суб'єктів господарювання носить хаотичний характер.

Щоб підвищити ефективність банківського кредитування, підхід банків до розробки нових кредитних продуктів для виробництва повинен бути не як до ресурсу, який необхідно повернути з процентами, а як до складової, елементу, необхідного для втілення того чи іншого проекту, інвестиції. Нині при розробці будь-якого кредитного продукту банкам необхідно враховувати споживчі переваги і можливості його потенційних позичальників. Якщо для збільшення привабливості продукту споживачеві не можна зменшити його ціну – процентну ставку за кредит, то банк може змінити інші його споживчі характеристики, включаючи саму процедуру кредитування і супроводу.

У результаті обмеженості ресурсів окремого банку для фінансування інвестиційних проектів на увагу заслуговує консорціумне кредитування, яке порівняно з іншими кредитними продуктами, характеризується деякими перевагами.

Суть консорціумного кредиту полягає в об'єднанні декількох банків для надання кредиту, що дозволяє акумулювати необхідний обсяг грошових ресурсів і розподілити ризики між всіма учасниками угоди. Дрібні банки матимуть можливість доступу до інвестиційних привабливих секторів економіки, набуваючи певної частки в кредитуванні. Еластичність даного кредитного продукту дозволяє інвестувати кошти, отримувати вищі прибутки і збільшувати обсяги кредитування [43].

В Україні в основному поширений зовнішній ринок консорціумного кредитування. Основні позичальники – великі банки і великі компанії, кредиторами ж виступали, як правило, виключно зарубіжні банки. Кредити надавали в іноземній валюті, а лідируючі позиції по отриманню таких кредитів в Україні займають іноземні банки. Серед вітчизняних банків створювали консорціум для кредитування суб'єктів господарювання Ощадбанк і Укрексімбанк.

Враховуючи сучасні реалії розвитку фінансового ринку, вітчизняним банкам необхідно розвивати сегмент саме гривневого консорціумного кредитування суб'єктів господарювання, яке на сучасному етапі є одним з найперспективніших способів відновлення кредитування банками економіки, що посилить вплив кредитних важелів на виробництво. Розвиток консорціумного кредитування матиме позитивний ефект як для банків, так і для позичальників.

Використання консорціумного кредитування у вітчизняній банківській практиці характеризується певними проблемами.

По-перше, це відсутність довіри між банками. Криза ліквідності в 2008-2009 рр. показала вразливість і фінансову нестійкість багатьох вітчизняних банків. Високий ризик пов'язаний і з можливістю відкликання у

банку!партнера ліцензії в зв'язку з погіршенням його фінансового стану та порушенням ним пруденційних норм.

По-друге, це недосконалість законодавчої та нормативної бази. У законодавчій і нормативній базі відсутні окремі документи, які б регулювали консорціумне кредитування.

Труднощі полягають у правовому регулюванні, оскільки у більшості законодавчих актів, таких, як, зокрема, Цивільний кодекс, консорціуми згадуються побічно і для їх створення встановлені лише загальні правила. При цьому документи Національного банку України, що регулюють консорціумне кредитування, не відповідають стандартам, які застосовують іноземні організатори. Крім того, на ринку практично відсутні напрацьовані судові прецеденти.

Запровадження консорціумного кредитування вітчизняними банками потребує розробки методологічного підходу до його розвитку. Необхідні загальні підходи та правила організації консорціумного кредитування.

Одним із перспективних напрямків розвитку нових форм банківського кредитування суб'єкті вгосподарювання можна було б запропонувати так звану «комбіновану» форму кредитування, яка б поєднувала різні методи надання позичок клієнтам, полегшуючи останнім доступ до кредитних ресурсів банку та спрощуючи загальну процедуру організації кредитних відносин, передбачену нами у такому внутрішньобанківському документі як Регламент кредитного забезпечення підприємницької діяльності.

Поєднання в рамках одного кредитного договору у взаєминах із конкретним позичальником наступних форм кредитування: вексельного кредиту та кредиту за кредитною лінією або ж поєднання вексельного кредиту із револьверним способом надання позичок.

Вексельний кредит міг би стати досить зручним способом організації кредитування підприємств за умови активного розвитку та належного нормативно-правового забезпечення усіх процедур, що супроводжують обіг векселів в країні. При цьому банк достроково викупує (тобто обліковує)

вексель, а векселедержателю надається кредит у розмірі суми визначеної номіналом векселя за мінусом облікового процента та банківської комісії. Спрощення процедури при такому способі кредитування полягає у тому, що забезпеченням слугує сам вексель, а оцінка кредитоспроможності позичальника суттєво полегшується за умови надійності векселедавця.

За подібних умов “комбінована” форма кредитування полягає у тому, що позичальнику, котрий регулярно користується вексельними кредитами банку, може бути автоматично відкрита кредитна лінія, величина ліміту за якою визначається як обсяг середньомісячного, середньоквартального або середньорічного (залежно від конкретних обставин) обороту даного підприємства за вексельними операціями. При цьому величина плати за користування кредитною лінією може бути встановлено на рівні, аналогічному до процентної ставки за вексельним кредитом або нижчому за неї, що суттєво спрощує процес організації кредитного забезпечення підприємств.

Ще більш простим способом організації “комбінованого” кредитування можна вважати поєднання вексельного та револьверного методів надання позичок. За таких умов сума вексельного кредиту слугує основою для визначення початкового ліміту видачі позичок, котрими клієнт може користуватися певний період часу, відповідно до попередньої домовленості із банком про револьверний кредит (або взагалі без обмежень часу при збереженні певних умов надійності позичальника). Підприємство може вільно користуватися кредитом в межах ліміту без додаткових переговорів та оформлень, а періодичне погашення позичок автоматично відновлює вільний ліміт кредитування.

Нові кредитні продукти, особливості їхнього функціонування потребують своєчасного моніторингу та встановлення рівня доцільності їх впровадження. Тому банки повинні проводити моніторинг задоволення клієнтів якістю банківських продуктів з урахуванням специфіки функціонування комерційних банків на ринку України. Перевагою такого

методу для банку є оперативне отримання інформації про якісний склад власних продуктів, їхні основні переваги та недоліки для виробничого сектору. Окрім нових продуктів банкам також варто підвищувати якісний рівень вже існуючих продуктів і технологій.

Посилення процесів глобалізації, перебої з ліквідністю та дія факторів політичної нестабільності мають сьогодні значний вплив на вітчизняний фінансовий ринок. Більшість ризиків, які були актуальними для банків раніше, посилюються й стали посто критичними. Проте найскладніший та найбільш важко прогнозований в умовах фінансової кризи – кредитний ризик. Мінімізація кредитного ризику та вміння ефективно управляти ним є головною умовою ефективної діяльності в сучасних реаліях для банківських установ.

Проблеми ліквідності, які супроводжують вітчизняні підприємства, суттєво збільшили ймовірність дефолту контрагентів за поточними кредитними портфелями та емітентами цінних паперів. При цьому зросла ймовірність неплатоспроможності, як окремих корпоративних клієнтів, так і погіршення якості кредитних портфелів фізичних осіб, що призводить до виникнення проблем неповернення отриманих позик.

У сучасних умовах розвитку світової економіки до причин зростання ймовірності кредитного ризику можна віднести декілька.

По-перше, це так зване спекулятивне банківське кредитування. За оцінками фахівців, приблизно 30-40% загального кредитного портфеля банків України займають кредити, надані для здійснення спекулятивних операцій. Повернення цих позик можливе не за рахунок доходів компаній чи окремих осіб, а шляхом реалізації активів (землі, нерухомого майна) за вищими цінами.

По-друге, нагромаджені валютні ризики, які реалізувалися в період девальвації гривні. Внаслідок цього доходи населення та компаній у національній валюті виявилися недостатніми для обслуговування кредитів в іноземній валюті.

По-третє, це криза довіри. Світова фінансова криза, яка розпочалася з іпотечної кризи у США і зачепила світові фондові ринки, в Україні спостерігалася у вигляді відпливу коштів іноземних інвесторів. Це зумовило погіршення ліквідності банків, які використовувати залучені іноземні ресурси. Внаслідок цього виникала криза ліквідності. До того ж зупинилися ринки міжбанківських кредитів, тобто криза ліквідності трансформувалась в кризу довіри, що суттєво вплинуло на можливість банків надавати нові кредити.

По-четверте, так званий принцип доміно. Глибока спеціалізація сучасного бізнесу призводить до залежності від багатьох постачальників та споживачів. Фінансова нестійкість одного з них підвищує кредитний ризик усіх учасників процесу.

По-п'яте, це скорочення попиту. Наслідками кризи стали згорання виробництва й зменшення рівня зарплат і доходів, що призвело до зменшення попиту. Внаслідок цього знизилася рентабельність бізнесу та погіршилися можливості обслуговування позичкової заборгованості, тобто посилювався кредитний ризик [39].

Крім цього, банки не враховували макроекономічні фактори ризику при цінці позичальників і управлінні кредитним портфелем. Це стосується факторів, які визначають суттєве зростання ризику кредитного портфеля у нестабільних та несприятливих умовах, зокрема – макроекономічних факторів, які впливають на світову економіку й економічну ситуацію у країні.

Слід звернути увагу і на мікроекономічні фактори кредитних ризиків, які діють у сфері банківської діяльності. Це передусім агресивна кредитна політика, яка проводилася банками в останні роки. Вітчизняні банки, здійснюючи високо ризиковані операції, не завжди проводили моніторинг ризиків. До того ж послабилися вимоги банків до позичальників і відбулося відхилення як від принципів кредитування, так і від усталених підходів до оцінювання забезпечення. Низькі відсоткові ставки та висока конкуренція

банків щодо залучення позичальників зумовили зниження вимог до аналізу фінансового стану клієнтів, зміну характеру угод, які кредитувалися, і відповідно розміру кредиту та оцінної вартості забезпечення, а як наслідок – погіршення якості кредитних портфелів банків. Це не могло не вплинути на ліквідність останніх в умовах швидкоплинних змін економічної ситуації. Особливо постраждали банки, які здійснювали значні запозичення на міжнародних фінансових ринках, незважаючи при цьому на можливі валютні ризики.

Кредитний ризик може, зокрема, суттєво зменшити прибуток банку, а в найгіршому випадку за кредитними операціями, наражаються на ймовірність зниження своєї вартості. Так, неналежне управління кредитним ризиком спричиняє виникнення непрацюючих активів, збитків за кредитами, що значно знижує рівень прибутковості, зменшує вартість банку та в кінцевому підсумку негативно відображається на фінансовій стійкості в цілому (рис. 3.1).

Управлінню кредитним ризиком в українських комерційних банках притаманні як спільні риси, так і специфічні особливості. Так, спільними рисами цього підпроцесу кредитного процесу є: наявність внутрішніх нормативних документів, створення спеціальних підрозділів.

Особливості ж побудови таких систем у вітчизняних комерційних банках визначаються метою, яку вони переслідують; регламентацією організації ризик-менеджменту; походженням капіталу банку; переліком і специфікою структурних підрозділів банків, задіяних у цьому підпроцесі; вибором методів вимірювання та управління ризиком; інструментами контролю кредитного ризику.

Рис. 3.1. Наслідки неефективного управління кредитним ризиком банку [39]

Управління кредитним ризиком у вітчизняних комерційних банках базується на внутрішніх нормативних документах (концепціях, політиках, положеннях, регламентах, інструкціях, процедурах, стандартах, методиках тощо). Так, внутрішня нормативна база «Кредитпромбанку» включає: концепцію з управління ризиками; політику та положення з управління ризиками; методики оцінювання ризиків; посадові інструкції працівників підрозділів із ризик-менеджменту; положення про структурні підрозділи з ризик-менеджменту. Стратегія з управління кожним з ідентифікованих ризиків визначається окремим внутрішнім нормативним актом – політикою з управління відповідним ризиком. Причому система управління кредитним ризиком передбачає регулярне проведення перевірок щодо дотримання працівниками підрозділів контролю ризиків і працівниками підрозділів, що здійснюють кредитну діяльність його філій, внутрішньобанківських нормативних документів з питань управління кредитними ризиками.

Якість ризик-менеджменту зумовлюється рівневістю його системи в банку, централізацією прийняття рішень чи делегуванням відповідних повноважень, створенням банками спеціальних структурних підрозділів, забезпеченням їхньої незалежності, наділенням / ненаділенням їх правом «вето»; наявністю / відсутністю систем антикризового управління.

При цьому в більшості комерційних банків підрозділи ризик-менеджменту є незалежними від керівників бізнесових напрямів, а їхні керівники підпорядковуються безпосередньо голові правління банку.

У вітчизняних комерційних банках упроваджено різні моделі управління кредитним ризиком. Так, наприклад, для «ОТР Банку» характерна централізована модель прийняття рішень про надання кредитів (усі рішення аналізують ризик-менеджери і приймають кредитні комітети головного офісу).

ПАТ «Унікредит банк» прийняв комбіновану модель управління кредитним ризиком, яку здійснюють колегіально спостережна рада і правління банку, що взаємодіють між собою з питань ризик-менеджменту, виходячи із загальноприйнятих принципів корпоративного управління та ієрархії процесів управління ризиками, КУАП, кредитними комітетами банку, і блок «Ризики» в межах визначених принципів, лімітів та обмежень, визначених статутом і внутрішніми нормативними документами банку з питань кредитування. Наявна в банку система управління кредитним ризиком забезпечує чіткий порядок розподілу функцій, делегування повноважень на здійснення кредитних операцій колегіальним органам банку. Банк на постійній основі проводить роботу щодо формалізації, вдосконалення підходів і методів, упровадження передових інструментів управління кредитним ризиком [60, с. 223].

У дочірньому банку «Сбербанку Росії» впроваджена трирівнева система управління ризиками: корпоративний (загальнобанківський) рівень, на якому здійснюється управління ризиками, що генеруються зовнішнім середовищем, активами, пасивами й бізнес-процесами банку в цілому

(спостережна рада, члени правління і профільних комітетів, керівники управління ризиків, внутрішнього аудиту й інших підрозділів мідл-офісу (юридичний підрозділ, управління безпеки); лінійний рівень (фронт-офіс), об'єктами якого є бізнес-напрями головного офісу банку, а також його установ (керівники бізнес-напрямів); операційний рівень (бек-офіс), де здійснюється контроль ризиків, що виникають у процесі надання конкретних банківських операцій та послуг.

Трирівневу систему управління ризиками впроваджено також у «Промінвестбанку» і «БМ Банку».

Таким чином, за такої системи на першому рівні бізнес-підрозділи здійснюють попередній і оперативний контроль установлених обмежень у процесі здійснення операцій, на другому – бек-офіс здійснює поточний контроль дотримання бізнес-підрозділами встановлених обмежень. На третьому рівні попередній і наступний незалежний контроль ризиків здійснюють спеціалізовані підрозділи, на які покладено контроль відповідних ризиків.

В «УкрСиббанку» для підвищення ефективності його роботи й мінімізації обсягу простроченої заборгованості створено Комітет кредитів під контролем і сумнівних кредитів, основною метою якого є моніторинг клієнтів, заборгованість яких включена в однойменний перелік, затвердження рекомендацій стосовно операцій з активами, простроченими понад 90 днів, відносно схем і можливих відстрочень погашення таких кредитів та обсягу необхідних резервів, часткового чи повного списання, переглянутих кредитних лімітів контрагентів і формування звітності для Центрального департаменту управління ризиками групи BNP Paribas [65, с. 224].

Загалом українські комерційні банки в управлінні кредитним ризиком застосовують методи, відображені в Додатку Б.

Важливе місце в управлінні кредитним ризиком належить вибору методів його вимірювання (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Методи вимірювання кредитного ризику
в комерційних банках України [65, с. 226]**

Назва банку	Методи вимірювання ризиків
«Універсал банк»	метод «коефіцієнтного аналізу», метод рейтингів, скорингові моделі, метод Value-at-Risk (вартість під ризиком), метод «стрес-тестування», метод «Risk-Adjusted Return on Capital» (рентабельність капіталу з урахуванням ризику), «GAP-аналіз»
Банк «Хрещатик»	скорингові моделі
«ПриватБанк»	«стрес-тестування», VaR-аналіз, аналіз чутливості, гіпотетичний і історичний аналіз, screening (відбір, дослідження – ретельна перевірка кредитоздатності потенційних партнерів, їх порядності, історії та поточного стану, фінансового стану, наявності прогресивних ідей у виробництві і організації управління)
Банк «Львів»	сучасні математичні моделі для визначення ступеня ризику та напряму його зміни і впливу на діяльність банку; методологія VaR, «GAP-аналіз», дюрація
«Дельта Банк»	бальна оцінка кожного позичальника, включаючи методи оцінки галузевого ризику, показники кредитоспроможності позичальника (кількісні показники) та якісні показники, моделювання грошових втрат (стрес-тестування) при виникненні несприятливих обставин
«Альфа-Банк»	метод експертних оцінок; статистичний метод

Ефективність управління кредитним ризиком значною мірою залежить від достовірності та об'єктивності оцінки фінансового стану позичальника і динаміки його розвитку в майбутньому.

Є математичний апарат оцінки кредитних ризиків, проте на українському ринку дані моделі сьогодні сповна використовувати неможливо. Адже відсутні діючі системи рейтингування клієнтів, зокрема внутрішніх рейтингів банків, зовнішніх рейтингів спеціалізованих агентств. Невелика кількість банків здійснюють рейтингування клієнтів, а декілька лише має зовнішні рейтинги. Навіть у тому випадку, якщо є рейтинг, немає вітчизняної статистики дефолтів.

Для вдосконалення та систематизації аналізу кредитоспроможності позичальників, наприклад, «Унікредит банк» використовує: методику визначення внутрішнього кредитного рейтингу (ВКР) позичальників –

юридичних осіб клієнтів середнього і малого бізнесу; систему оцінювання кредитоспроможності юридичних осіб Unicredit, що базується на моделі оцінювання кредитоспроможності клієнтів з вираженням результату у значення кредитного рейтингу та відповідному річному значенні ймовірності дефолту; скорингова система оцінювання фізичних осіб.

Аналіз же фінансового стану позичальника – фізичної особи базується на аналізі кількісних показників (співвідношення доходів і витрат, ураховуючи кредитні виплати) з урахуванням визначених банком якісних показників, що можуть певною мірою вплинути на виконання позичальником зобов'язань за кредитом, з визначенням рівня їхнього ймовірного впливу на дотримання умов договору кредиту шляхом установлення оптимальних значень для кожного з показників.

Аналіз фінансового стану позичальника фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності здійснюється за окремою методикою шляхом проведення консолідованого аналізу клієнта як соціально-економічної одиниці, для якого одночасно аналізуються підприємницька (ефективність ведення бізнесу, ризику, що притаманні даному виду підприємницької діяльності, фінансові показники, ділова репутація, кредитна історія) і соціальна (вік, сімейний стан, місце роботи) сторони.

При аналізі фінансового стану позичальника – юридичної особи в обов'язковому порядку аналізується забезпеченість позичальника власними коштами та їхня питома вага в проекті, на який запитується кредит, склад дебіторської заборгованості, довгострокових та поточних зобов'язань (у т. ч. кредиторської заборгованості), сум, строків їх виникнення, очікуваних (договірних) термінів розрахунків. Обсяги дебіторської заборгованості та товарів (готової продукції) зіставляються з обсягами зобов'язань (у т. ч. кредиторської заборгованості). При цьому здійснюється аналіз відповідності очікуваних строків повернення дебіторської заборгованості зі строками сплати кредиторської заборгованості. У разі наявності простроченої дебіторської (кредиторської) заборгованості клієнти, на вимогу банку,

надають додаткові пояснення причин їх утворення та заходів, що вживаються для їх повернення (сплати).

Важливим фактором при оцінюванні кредитоспроможності позичальника – юридичної особи є аналіз руху грошових потоків за поточними рахунками позичальника за попередній період (якнайменше за останні шість місяців) і прогнозний аналіз грошових потоків позичальника на період кредитування.

На підприємствах із сезонним характером виробництва проводять порівняння обсягів грошових потоків із відповідним періодом попереднього року. Для досягнення об'єктивної оцінки фінансово-господарської діяльності позичальника в ході аналізу фінансові показники банк аналізує в динаміці, щонайменше за три останні квартали.

При аналізі кредитоспроможності банківських установ до уваги береться стан дотримання ними економічних нормативів НБУ, структура активів і пасивів, стан кредитно-інвестиційного портфеля, частка проблемної та простроченої заборгованості, ліквідність, забезпеченість грошовими ресурсами, динаміка фінансових показників.

Під час аналізу фінансового стану позичальника в обов'язковому порядку банк перевіряє наявність у нього позабалансових зобов'язань перед третіми особами (надані гарантії, поруки, інші зобов'язання) та аналізує можливість їх впливу на виконання позичальником зобов'язань за договором кредиту.

Виникнення кредитного ризику банк упереджує на стадії розгляду кредитних проектів також шляхом нормативної регламентації кредитних обмежень до відповідної категорії потенційних позичальників. Так, як правило, банк не кредитує юридичних осіб, у яких обороти за поточними рахунками становлять менше від розрахункової суми, визначеної внутрішніми нормативними документами від їхніх загальних грошових потоків, клієнтів, класифікованих за класом нижче за «В», тих, що мають

негативну кредитну історію, не є спроможними надати банкові забезпечення повернення кредиту згідно з нормативними вимогами банку тощо.

Методики українських банків із визначення кредитоспроможності позичальника мають такі типові недоліки: неврахування при визначенні максимальної суми кредиту разових витрат позичальника (на ремонт при заселенні в нову квартиру, післяопераційну реабілітацію, комісійна винагорода банку за оформлення і супровід кредиту); здійснення аналізу за даними за попередній період часу, що містять інформацію на одну звітну дату; відсутність інформації про репутацію, кредитну історію позичальника; неврахування ціни купованого товару, що може бути забезпеченням за кредитом.

В управлінні кредитним ризиком перспективним методом мінімізації є інструменти страхування, що передбачають страхування майна, прийнятого у заставу, і страхування життя позичальника. Страхування майна-поширена практика в нашій країні, на відміну від страхування життя позичальника, хоча, на нашу думку, останнє має поширюватися в міру розвитку системи довготермінового кредитування фізичних осіб на споживчі потреби.

Для ефективнішого управління кредитним ризиком можна запропонувати: створити і запровадити в експлуатацію систему внутрішніх кредитних рейтингів; на основ іреальних спостережень щоквартально обчислювати матрицю ймовірностей міграції кредитних рейтингів та оцінювати на її основі величину необхідних резервів під кредитні збитки у наступних періодах; проводити бек-тестування міграції внутрішніх кредитних рейтингів на реальних даних за максимально можливий період часу.

З метою підвищення ефективності управління кредитним ризиком банку варто ретельніше підходити до системи лімітів та обмежень щодо величини активів, що піддають даному ризику. Зокрема, величини «кредитної позиції» стосовно окремих контрагентів, як і їх частки у структурі балансу банку з метою уникнення концентрації ризиків. Банкові важливо

зберегти відповідність у величині валюти балансу та грошових потоків між банком і контрагентом. Утому випадку, якщо клієнт епереважає за даними параметрами, банк має зважено підійти до встановлення лімітів за видами фінансових інструментів при операціях із контрагентом. Окрім встановлення індивідуальних лімітів при операціях із контрагентами, необхідно належну увагу приділити і встановленню галузевих та регіональних лімітів.

Ефективне управління кредитним ризиком неможливе без організації дієвого контролю, який, у свою чергу, передбачає використання певного набору інструментів (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

**Інструменти контролю кредитного ризику в комерційних банках
України [65]**

Назва банку	Інструменти контролю ризиків
«Універсал банк»	ліміти кредитного ризику на одного позичальника, групи пов'язаних позичальників, ліміти за географічними і галузевими сегментами
«УкрСиббанк»	ліміти кредитів, які можуть надавати відділення без затвердження головним офісом (щодо суми окремих кредитів і загального обсягу кредитів); ліміти кожного банку-контрагента
«Приват Банк»	регламентовані процедури використання кредитних продуктів; оцінка кредитоспроможності позичальника згідно з Положенням про кредитування та оцінка його фінансового стану за власною методикою; індивідуальний підхід щодо міжбанківських кредитів та овердрафтів залежно від фінансового стану; перевірка застави, контроль руху коштів на рахунках клієнтів, відстеження оборотів на рахунках в інших банках, перевірки залишків товарів в обороті тощо
«Кредитпромбанк»	ліміти повноважень; ліміти концентрацій; ліміти експозицій; диверсифікація; страхування; ціноутворення з урахуванням ризиків; покриття ризиків забезпеченням

Для визначення очікуваного ризику дефолту позичальника оцінюється його фінансова звітність, кредитна історія, економічний стан і грошові потоки. Крім того, банк контролює середньозважений кредитний ризик позичальників у портфелі, а також за галузями економіки.

Тобто діапазон методичного забезпечення вимірювання кредитного ризику у вітчизняних комерційних банках доволі широкий – від статистичного і методу експертних оцінок до сучасних складних математичних моделей.

У ході аналізу заявок на кредит працівники банків припускають два типи помилок:

1) відхиляється заявка можливого клієнта з високою кредитоспроможністю, що спричиняє зниження продажів кредитних ресурсів і непродуктивні витрати на аналіз інформації;

2) надається кредит клієнтові з низькою кредитоспроможністю, що призводить до утворення безнадійного боргу.

Слід зазначити, що достатньо точно формалізувати розрахунок імовірності неповернення кредиту позичальником і з прийнятною точністю оцінити останню без накопичення достатнього масиву інформації про фінансовий стан позичальників, що реально не повернули кредити і/або затримують платежі, практично неможливо.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Одним із найважливіших чинників підвищення ефективності діяльності банківських установ в Україні, на наш погляд, є розробка та запровадження у діючу практику нових кредитних продуктів. Втім, основними проблемами, що перешкоджають просуванню на кредитний ринок нових кредитних продуктів для виробництва є:

- втрата довіри до банківської системи, що веде до зменшення ресурсної бази комерційних банків;
- неможливість забезпечення стовідсоткової безпеки для електронних продуктів;
- відсутність кваліфікованих спеціалістів;
- відсутність механізму організації ефективної побудови і фінансування інноваційної діяльності в банківській сфері;
- слабка культура новаторства і управління інноваційною діяльністю.

Організація кредитного процесу у вітчизняних комерційних банках у цілому і стан управління кредитним ризиком у них безпосередньо впливає на результуючі показники кредитної діяльності кожного з них і системи комерційних банків загалом, зумовлює проблеми, притаманні здійснюванню на вітчизняному ринку окремим різновидам кредитування.

Під час визначення поняття “проблемні кредити”, його треба розуміти як сукупність кредитної заборгованості за сумнівними та безнадійними кредитними операціями, згідно із вимогами НБУ. Основними елементами інфраструктури проблемних активів є колекторські агенства та «погані банки». Одним із актуальних завдань державного втручання у вирішення проблемних кредитів є сприяння розвитку колекторського ринку і негайне створення нормативно-правової бази з функціонування колекторських агенцій та «поганих банків». Ініціатива щодо створення «поганого банку» для приватних банків повинна виходити від самих банкірів, а державі потрібно на законодавчому та адміністративному рівнях допомагати цьому, але в жодному разі не брати на себе ніяких фінансових зобов'язань.

ВИСНОВКИ

Отримані результати свідчать про досягнення поставленої мети та задач дослідження і дають підставу зробити наступні висновки.

1. Банки в ринковій економіці є головними фінансовими посередниками, що покликані забезпечувати акумулювання та перерозподіл грошових коштів з метою забезпечення безперервності розширеного відтворення та отримання прибутку. Потреба у функціонуванні ефективного перерозподільчого механізму зумовлена необхідністю взаємодії суб'єктів ринку, що мають надлишкові заощадження, із суб'єктами, які мають їх недостатньо. Головними посередниками, яким притаманне виконання всього спектра функцій фінансового посередництва, є банки.

2. Функцію фінансового посередництва комерційного банку доцільно розглядати з двох позицій. По-перше, банки перерозподіляють ресурси від осіб, які мають заощадження, до осіб, які потребують кредитів, і, відповідно, забезпечують підприємства додатковими ресурсами. По-друге, банки, здійснюють трансформацію ресурсів за строками, залучаючи короткострокові ресурси і видаючи кредити на довший термін. Таким чином, функція фінансового посередництва є основною, яка визначає суть банку як суб'єкта фінансового ринку, а трансформуюча – лише функцією другого порядку, яка забезпечує реалізацію головної функції, дозволяючи задовольнити потреби клієнтів у перетворенні строків, ризиків, капіталів. Успішна реалізація функції фінансового посередника банків визначається колом банківських операцій та послуг, які вони пропонують своїм клієнтам.

3. Кредити банків мають надзвичайно важливе значення для економічного розвитку будь-якої країни. Кредитні операції передбачають організацію економічних відносин, у процесі яких банки надають позичальникам грошові кошти з умовою їх повернення та сплати процента за користування ними. Дані операції, як правило, приносять банкам основну частину їхніх доходів та займають провідне місце серед статей активу балансу. Класифікація банківських кредитів побудована з врахуванням

досвіду як зарубіжної, так і вітчизняної банківської науки, насамперед у теоретичному аспекті; відображення тих видів банківських кредитів, які притаманні саме національній банківській системі.

4. До основних етапів кредитного процесу з точки зору надання кредитів банками слід зараховувати такі: розгляд заявки позичальника на отримання кредиту, аналіз кредитоспроможності позичальника, структурування та документування кредиту, контроль за кредитною операцією.

5. Аналіз сучасного стану механізму банківського кредитування в Україні показує, що за минулі двадцять років у ньому поряд з реформаторськими досягненнями накопичено надто багато невирішених проблем. Одні з них пов'язані з його недостатньою адекватністю загальноісторичній сутності ринкових відносин та конкретно-історичній сутності етапу соціально орієнтованої ринкової економіки. Інші проблеми відображають складність і суперечливість інтеграції нашої економіки в європейську та загальносвітову економічні системи. Надзвичайно негативно позначаються на нормальному функціонуванні та вдосконаленні вітчизняного кредитного механізму незавершеність формування в країні правової держави й адекватної сутності сучасної ринкової економіки політичної системи, тотальна та надзвичайно глибока корумпованість усіх суспільних відносин.

Складні умови розвитку вітчизняної економіки упродовж останніх років безпосередньо позначаються і на діяльності банківської системи та виконанні нею свого основного макроекономічного завдання - кредитного обслуговування суб'єктів ринку. При цьому стрімкий розвиток кризових явищ і процесів в економіці загалом і у банківському секторі зокрема, що розпочався в останньому кварталі 2008 року, відбувався на тлі попереднього тривалого і стрімкого зростання основних показників діяльності банків.

6. Одним із найважливіших чинників підвищення ефективності діяльності банківських установ в Україні, на наш погляд, є розробка та

запровадження у діючу практику нових кредитних продуктів. Втім, основними проблемами, що перешкоджають просуванню на кредитний ринок нових кредитних продуктів для виробництва є:

- втрата довіри до банківської системи, що веде до зменшення ресурсної бази комерційних банків;
- неможливість забезпечення стовідсоткової безпеки для електронних продуктів;
- відсутність кваліфікованих спеціалістів;
- відсутність механізму організації ефективної побудови і фінансування інноваційної діяльності в банківській сфері;
- слабка культура новаторства і управління інноваційною діяльністю.

7. Варто зазначити, що необхідність запровадження нових банківських кредитних продуктів зумовлене в основному трьома причинами:

- 1) розвитком підприємництва та посиленням конкуренції на ринку;
- 2) кризовими явищами (або загальними, або приватного характеру) у банківській сфері, що є стимулом до підвищення фінансової стійкості та конкурентоспроможності банку;
- 3) функціонуванням фінансового ринку в зарубіжних країнах, що дає інформацію про банківські нововведення за кордоном.

Проблеми ліквідності, які супроводжують вітчизняні підприємства, суттєво збільшили ймовірність дефолту контрагентів за поточними кредитними портфелями та емітентами цінних паперів. При цьому зросла ймовірність неплатоспроможності, як окремих корпоративних клієнтів, так і погіршення якості кредитних портфелів фізичних осіб, що призводить до виникнення проблем неповернення отриманих позик.

8. У сучасних умовах розвитку світової економіки до причин зростання ймовірності кредитного ризику можна віднести декілька.

По-перше, це так зване спекулятивне банківське кредитування. За оцінками фахівців, приблизно 30-40% загального кредитного портфеля банків України займають кредити, надані для здійснення спекулятивних

операцій. Повернення цих позик можливе не за рахунок доходів компаній чи окремих осіб, а шляхом реалізації активів (землі, нерухомого майна) за вищими цінами.

По-друге, нагромаджені валютні ризики, які реалізувалися в період девальвації гривні. Внаслідок цього доходи населення та компаній у національній валюті виявилися недостатніми для обслуговування кредитів в іноземній валюті.

По-третє, це криза довіри. Світова фінансова криза, яка розпочалася з іпотечної кризи у США і зачепила світові фондові ринки, в Україні спостерігалася у вигляді відпливу коштів іноземних інвесторів. Це зумовило погіршення ліквідності банків, які використовувати залучені іноземні ресурси. Внаслідок цього виникала криза ліквідності. До того ж зупинилися ринки міжбанківських кредитів, тобто криза ліквідності трансформувалася в кризу довіри, що суттєво вплинуло на можливість банків надавати нові кредити.

По-четверте, так званий принцип доміно. Глибока спеціалізація сучасного бізнесу призводить до залежності від багатьох постачальників та споживачів. Фінансова нестійкість одного з них підвищує кредитний ризик усіх учасників процесу.

По-п'яте, це скорочення попиту. Наслідками кризи стали згорання виробництва й зменшення рівня зарплат і доходів, що призвело до зменшення попиту. Внаслідок цього знизилася рентабельність бізнесу та погіршилися можливості обслуговування позичкової заборгованості, тобто посилюється кредитний ризик.

9. Управління кредитними ризиками у вітчизняних комерційних банках передбачає:

- визначення рівня толерантності банків до кредитних ризиків шляхом установлення різноманітних лімітів, упровадження процедур і регламентів як на операційному, так і портфельному рівнях;

- дотримання регулятивних вимог до нормативів кредитного ризику, встановлених НБУ, та інших обмежень;
- запровадження єдиної методології виявлення (ідентифікації) та оцінювання (вимірювання) кредитних ризиків при проведенні банком кредитних (активних) операцій;
- налагодження ефективної системи підтримки і прийняття управлінських рішень, включаючи моніторинг і контроль кредитних ризиків;
- розмежування функцій, повноважень та відповідальності спостережної ради, правління, кредитних комітетів відповідного рівня і спеціальних підрозділів банку в процесі управління кредитними ризиками; досягнення чіткого розподілу функцій і повноважень між фронт-офісом, що ініціює бізнес-угоду, мідл-офісом, що здійснює незалежний аналіз і контроль умов такої угоди, і бек-офісом, що відповідає за операційне супроводження затвердженої та укладеної угоди;
- ефективну взаємодію підрозділів банку на всіх організаційних рівнях у процесі управління кредитними ризиками.

Організація кредитного процесу у вітчизняних комерційних банках у цілому і стан управління кредитним ризиком у них безпосередньо впливає на результуючі показники кредитної діяльності кожного з них і системи комерційних банків загалом, зумовлює проблеми, притаманні здійснюванню на вітчизняному ринку окремим різновидам кредитування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банківський менеджмент [Текст] : навч. посіб. / О. Кириченко, І. Гіленко, А. Ятченко. – К. : Основи, 1999. – 672 с. – ISBN 966-500-186-8.
2. Банківські операції [Текст] : підр. / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська, О. Г. Коренєва; за ред. В. І. Міщенка, Н. Г. Слав'янської. – [2-ге видання перероб. і доп.]. – К.: Знання, 2006. – 727 с.
3. Банківські операції [Текст] : підр. / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.; за заг. ред. А. М. Мороза. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2008. – 608 с.
4. Банківські операції [Текст] : підручник / О. В. Дзюблюк, Я. І. Чайковський, Н. Д. Галапуп та ін.; за ред. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 696 с.
5. Банковское дело : учебник / под ред. Л. П. Кроливецкой. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 464 с.
6. Башлай С. В. Теоретичні аспекти та особливості банківського кредитування фізичних осіб в Україні / С. В. Башлай, Н. О. Лобода [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/12345678/1067/1/Kredit_fiz_osib_ukr.pdf.
7. Бех М. С. Банківське кредитування в умовах світової фінансової кризи / М. С. Бех [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_3/223.pdf.
8. Бюлетень Національного банку України / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2012. – № 12. – 199 с.
9. Васюренко О. В. Банківський менеджмент [Текст] : посібник / О. В. Васюренко. – К.: Академія, 2001. – 320 с.
10. Васюренко О.В. Менеджмент кредитних операцій у комерційних банках [Текст] : посібник / О.В.васюренко. – Харків: Оригінал, 1998. – 72 с.
11. Василенко Л.П. Фінанси підприємства у схемах і таблицях: навчально-наочний посібник / Л. П. Василенко, Л. В. Гут, О. П. Оксеєнко;

Київський нац. торговельно-економ. ун-т, Чернівецький торговельно-економ. ін-т. – К. : Дакор, 2006. – 344 с.

12. Версаль. Н. І. Теорія кредиту [Текст] : навч. посібник / Н. І. Версаль, Т. В. Дорошенко. – К.: Вид. Дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – 483 с.

13. Ганзюк С.М., Сахарова Т.М., Цветкова Г.О. Проблеми і перспективи розвитку банківського кредитування в Україні / С.М.Ганзюк, Т.М.Сахарова, Г.О.Цветкова // Сталій розвиток економіки. – 2012. - № 7. – С. 376-379.

14. Гроші та кредит [Текст]: Підручник / За ред. проф. Б. С. Івасіва. – К : КНЕУ, 1999. – 404 с.

15. Гроші та кредит [Текст] : підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та ін.; за заг. ред. М. І. Савлука. [5-те вид., без змін]. – К.: КНЕУ, 2008. – 744 с.

16. Грошово-кредитна система України в умовах ринкових перетворень в економіці [Текст] : монографія / О. В. Дзюблюк, Б. П. Адамик, Н. Д. Галапуп та ін.; за ред.. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: “Карт-Бланш”, 2007. – 308 с.

17. Гуцал І. С. Банківське кредитування суб’єктів ринку в трансформаційній економіці України (питання теорії, методики, практики) [Текст] : монографія / І. С. Гуцал. – Львів : ВАТ “БІБЛЬОС”, 2001. – 244 с.

18. Гуцал І.С. Функціонування кредитного механізму в Україні в перехідний до ринку період [Текст] : монографія / І.С. Гуцал. – Тернопіль.: «Збруч», 1999. – 312 с.

19. Деньги, кредит, банки: справ. пособие / [Г. И. Кравцова, Б. С. Войтешенко, Е. И. Кравцов и др.] ; под общ. ред. Г. И.Кравцовой. – Мн. : Меркаванне, 1994. – 270с.

20. Деньги, кредит, банки: учебник / Под ред. О. И. Лаврушина. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М. : Финансы и статистика, 2003. – 464 с.

21. Джуччі Р. Криза кредитування в Україні: факти, причини та шляхи відновлення / Р. Джуччі, Р. Кірхнер, В. Кравчук [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2010/PP_03_2010_ukr.pdf.

22. Дзюблюк О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки [Текст] : монографія / О. В. Дзюблюк. – К.: Поліграфкнига, 2000. – 512 с.

23. Дзюблюк О.В., Малахова О.Л. Банки і підприємства: кредитні аспекти взаємодії в умовах ринкової трансформації економіки [Текст] : монографія / О. В. Дзюблюк, О.Л.Малахова. – Тернопіль: Вектор, 2008. – 324 с.

24. Долан Э.Дж., Кэмбелл К.Д., Кэмбелл Р.Дж. Деньги, банковское дело и денежно-процентная политика / Пер. с англ. В.Лукашевича и др. / Под ред. В. Лукашевича. – Л., 1991. – 448 с.

25. Дружерученко К., Шкарпова О. Великими ковтками / К. Друженко, О. Шкарпова // Контракти. – 2008. - № 5. – С. 26-29.

26. Економіка України після кризи: орієнтири стратегічних реформ / Жаліло Я. А., Покришка Д. С., Белінська Я. В. та ін. ; [за ред. Я. А. Жаліла]. – К. : НІСД, 2010. – 104 с.

27. Ендовецкий Д.А. Анализ и оценка кредитоспособности заемщика [Текст] / Д.А. Ендовецкий – М.: КНОРУС, 2008. – 264 с.

28. Енциклопедія банківської справи України / Редкол.: В.С. Стельмах (голова) та ін. – К. : Молодь – Ін Юре, 2001. – 680 с.

29. Єгоричева С. Б. Організація діяльності банків у зарубіжних країнах [Текст] : навч. посібник / С. Б. Єгоричева. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 208 с.

30. Жаліло Я. А. Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела, важелі, інструменти / Жаліло Я. А., Покришка Д. С., Белінська Я. В. – К. : НІС, 2010. – 96 с.

31. Загородній А. Г. Фінансовий словник [Текст] / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко [4-те вид., випр. та доп]. – К.: Т-во «Знання», КОО; Львів: Вид-во ЛБІ НБУ, 2002. – 566 с.

32. Камашева Н. В. Статистичний аналіз динаміки кредитування реального сектора економіки та регіональний розподіл вартості цих кредитів / Н. В. Камашева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VUABS/2011_1/30_03_02.pdf.

33. Колесніченко А. Гальмування на підйомі / А. Колесніченко, О. Печерицин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://real-economy.com.ua/publication/113/4124.html>.

34. Кредит і кредитні правовідносини : економічна природа і практика законодавчого регулювання. Теорія. Практика. Нормативна база / [Олексієнко М., Ольшанський В., Лилак Д., Першиков Е.]. – К. : Козаки, 1996. – 143 с.

35. Кредитний ризик комерційного банку [Текст] : навч. посібник. / [В. В. Вітлінський, О. В. Пернарівський, Я. С. Наконечний, Г. І. Великоіваненко; за ред. В. В. Вітлінського. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 251 с.

36. Кузнецова Л. В. Кредитний менеджмент [Текст] : навч. посібник / Л. В. Кузнецова. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2007. – 322 с.

37. Лагутін В. Д. Кредитування : теорія і практика [Текст]: навч. посіб. / В. Д. Лагутін. – [3-тє вид., перероб і доп.] – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2002. – 215 с.

38. Лексис В. Кредит и банки [Текст] / пер. с нем. – М.: Перспектива, 1994. – 120 с.

39. Нідзельська І.А. Кредитні ризики та їх наслідки для банківської системи України в умовах поглиблення фінансової кризи / І.А.Нідзельська // Фінанси України. – 2009. - № 8. – С. 102-108.

40. Ольшаный А.И. Банковское кредитование: российский и зарубежный опыт [Текст] / Под ред. Е.Г.Ищенко, В.И.Алексеева. – М.: «Русская деловая литература», 1997. – 270 с.

41. Ольшаный А. И. Банковское кредитование: российский и зарубежный опыт [Текст] / А. И. Ольшаный. – М. : РДЛ, 2006. – 365 с.

42. Онисько С.М. Фінанси підприємств / С.М. Онисько, П.М. Марич. – [2-ге вид.]. – Л. : Магнолія Плюс, 2005. – 366 с.
43. Основні напрямки розширення операцій банків з кредитно-розрахункового обслуговування клієнтів в умовах кризових явищ в економіці [Електронний ресурс] / О. Малахова // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 26 (1). – С. 127-135. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gev/2010_1/finance_and_credit_support/021.pdf.
44. Основні показники діяльності банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/bank_supervision/Dynamics/2001-last.htm
45. Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу до сайту : <http://www.rada.gov.ua>.
46. Очкуренко С. В. Проблеми правового закріплення та реалізації принципів банківського кредитування / С.В.Очкуренко // Часопис Київського університету права. – 2012. - № 2. – С. 107-110.
47. Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу до сайту : <http://www.bank.gov.ua>.
48. Панова Г. С. Кредитная политика коммерческого банка [Текст] / Г. С. Панова. – М.: ИКЦ «ДИС», 1997. – 464 с.
49. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків : постанова Правління НБУ : прийнята 06.07.2000 року № 279 / Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1027.408.18&nobreak=1>.
50. Потійко Ю. Ще раз про кредит / Ю. Потійко // Вісник НБУ. - 2000. - № 12.- С. 42-50.
51. Прийдун Л. Перспективи оптимізації управління кредитним ризиком з урахуванням банківської практики розвинутих країн / Л. Прийдун // Українська наука: минуле сучасне, майбутнє. – 2008. – Вип. 13. – С. 93-99.

52. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник / Л. О. Примостка. – [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.
53. Про банки і банківську діяльність : закон України : прийнятий 07.12.2000 р. № 2121-III / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. – № 5-6. – С. 30
54. Про заставу : закон України : прийнятий 02.10.1992 р. № 2654 – XII / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 47. – С. 642
55. Про Національний банк України : закон України : прийнятий 20.05.1999 р. № 679-XIV / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 29. – С. 238
56. Про організацію формування та обігу кредитних історій : закон України : прийнятий 23.05.2005 р. № 2704-IV / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 32. – С. 421
57. Раєвський К. Є. Банківський нагляд [Текст] : навчально-методичний посібник / К. Є. Раєвський, Л. В. Конотопська, В. М. Домрачев. – Київ: КНЕУ, 2003. – 174 с.
58. Рогожнікова Н.Г. Аналіз стану та динаміки кредитної діяльності банків України / Н.Г.Рогожнікова // Фінансовий простір. – 2012. - № 1. – С. 30-34.
59. Розвиток банківської системи України як основа реалізації стратегії економічного зростання [Текст] : монографія / О. В. Дзюблюк, О. Б. Васильчишин, Б. П. Адамик та ін.; за ред. д. е. н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – 384 с.
60. Романишин В. О. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст] : навч. посібник / В. О. Романишин, Ю. М. Уманців. – К.: Атіка, 2005. – 480 с.
61. Роуз П. С. Банковский менеджмент [Текст] / П. С. Роуз пер. с англ. М. В. Белова. – [2-е изд]. – М. : Дело Лтд, 1995. – 768 с.

62. Рябко Л. Розмежування понять позички і кредиту / Л.Рябко // Право України. – 2001. - № 31.- С. 45-50.
63. Сабіна Н.В. Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду здійснення кредитних операцій банку / Н.В.Сабліна // Бізнесінформ. – 2012. - № 7. – С. 136-138.
64. Савлук М. І. Вступ до банківської справи [Текст] : навч. посібник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, А. М. Коряк. – К. : Лібра, 1998. – 344 с.
65. Сидоренко В.А. Управління кредитним ризиком у вітчизняних банківських установах / В.А. Сидоренко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2012. - № 2. – С. 222-229.
66. Синки Дж. (мл.) Управление финансами в коммерческих банках / Джозеф Синки ; пер. с англ. 4-го перераб. изд. ; под ред. Р. Я. Левиты, Б. С. Пинскера. – М. : Catallaxy, 1994. – 947 с.
67. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг [Текст] / Джозеф Синки-мл. ; пер. с англ. А. Левинзон. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1018 с.
68. Словник банківських термінів [Текст] / А. Г. Загородній, О. М. Сліпушко, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко; під ред. Івакіна О. П. – К.: Вид-во “Аконіт”, 2000. – 605 с.
69. Снігурська Л. П. Банківські операції і послуги [Текст] : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / Л. П. Снігурська. – К.: МАУП, 2006. – 456 с.
70. Статистичний бюлетень Національного банку України (електронне видання) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897.
71. Сусіденко В. Т. Стратегія управління кредитною діяльністю комерційних банків [Текст] / В. Т. Сусіденко. – К.: КДТЕУ, 1998. – 348 с.
72. Тарануха І. Зарубіжний досвід управління проблемними кредитами банків / І. Тарануха // Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія «Економіка і управління». – 2012. - № 19. – С. 347-357.

73. Управління банківськими ризиками [Текст] : навч. посібник / Л. О. Примостка, П. М. Чуб, Г. Т. Карчева та ін.; за заг. ред. Д-ра екон. наук, проф.. Л. О. Примостки. – К.: КНЕУ, 2007. – 600 с.
74. Фінанси підприємств : Підручник / [А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін.]; Кер. кол. авт. і наук. ред. проф.. А.М. Поддєрьогін. – 6-те вид., перероб. та допов. – К. : КНЕУ, 2006. – 552 с.
75. Финансово-кредитный словарь: В 3-х т. Т.2. / Гл. ред. В.Ф.Гарбузов. М.: Финансы и статистика, 1986 . – 640 с.
76. Финансы. Денежное обращение. Кредит [Текст] : учебник для вузов / Л.А.Дробозина, Л. П. Окунева, Л. Д. Андросова и др.; под ред. проф. Л.А.Дробозиной. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1999. – 479 с.
77. Чиж Н. М. Сучасний стан банківського кредитування в Україні / Н. М. Чиж, Д. В. Смолич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2011_2/63.pdf.
78. Шевченко Р. І. Кредитування і контроль [Текст] : навч.-метод. посібник для самот. вивч. дисц. / Р. І. Шевченко. – К.: КНЕУ, 2002. – 183 с.
79. Шевчук І.Б., Орлова О.М. Банківське кредитування в Україні: ретроспективний аналіз і перспективні зміни / І.Б.Шевчук, О.М.Орлова // Сталий розвиток економіки. – 2012. - № 4. – С. 324-328.
80. Щетинін А. І. Гроші та кредит [Текст] : підручник / А. І. Щетинін. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 432 с.
81. Ширинская Е. Б. Операции коммерческих банков: отечественный и зарубежный опыт / Е. Б. Ширинская. – М. : Финансы и статистика, 2008. – 407 с.
82. Энциклопедический словарь бизнесмена [Текст] / под ред. Молдаванова М. И. – К.: Техніка, 1993. – 856 с.

Додаток А

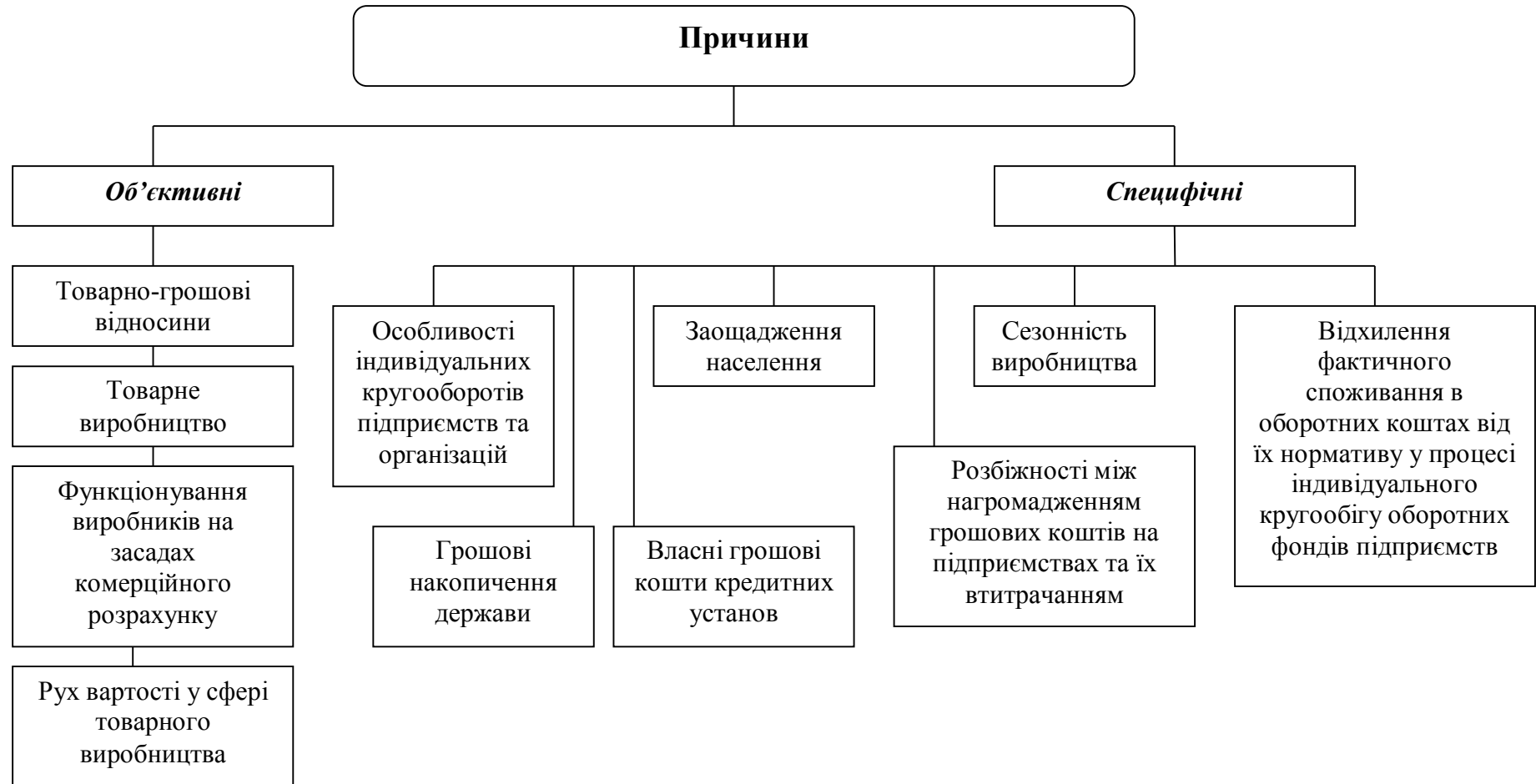

Рис. 1. Причини виникнення та основи функціонування кредитних відносин [14, с. 90]

Додаток Б

Таблиця 1

Методи управління ризиками в комерційних банках [60, с. 228]

Назва банку	Методи управління ризиками
«Універсал банк»	унікнення ризику, лімітування, запобігання втратам, перенесення ризику (страхування, хеджування, диференціація), регламентування, аутсорсинг, прийняття ризику «на себе» (покриття збитків за рахунок власних ресурсів)
Банк «Хрещатик»	постійний моніторинг, використання централізованої системи моніторингу кредитного портфеля, співпраця з бюро кредитних історій, страхування застави і життя позичальників і поручителів
«Укрсиббанк»	централізація управління ризиками (аналіз ризиків та розрахунки виконуються централізовано, а для бізнес-підрозділів банку встановлюються відповідні ліміти); повсякденний моніторинг кредитних ризиків конкретним напрямом діяльності банку
«Унікредит банк»	здійснення управління ризиками на всіх організаційних рівнях – від вищого керівництва до рівня безпосереднього прийняття ризиків; чіткі розподіл функцій, завдань, обов'язків та повноважень з ризик-менеджменту і схема відповідальності згідно з таким розподілом
«Приват Банк»	розрахунки рівня кредитних ризиків у розрізі співробітників, бізнесів, продуктів, кредитних програм, точок продажів, регіонів; розрахунки рівня проблемності кредитних карт; централізоване блокування операцій співробітників і точок продажів у разі перевищення заданого прийняттого рівня ризику; централізована передача актів у виробництво внутрішньої служби безпеки залежно від терміну дефолту за операціями і продуктом; оцінка рівня необслуговуваних кредитів у цілому по банку і на рівні кредитних програм на основі правил 1+, 30+, 60+, 90+, 180+; оцінка рівня кредитних втрат класичних кредитів на основі статистики дефолтів у розрізі програм на терміні оборотності кредитного портфеля, розрахунок рівня PD (вірогідність дефолту), LGD (Loss Given Default), LIP (Loss Identification Period); оцінка рівня кредитних втрат портфеля кредитних карт на основі матриць міграції на терміні оборотності карткового портфеля в розрізі продуктів; формування правил і алгоритмів для розпізнавання і превентивного виявлення шахрайських операцій на основі аналізу тимчасових рядів баз даних; аналіз можливого шахрайства на основі FPD (першого неплатежу за кредитом); аналіз сегментів клієнтської бази, в яких поля даних заповнені неправильно, не заповнені, є вірогідність умисного неправильного заповнення, а також виявлення додаткових взаємозв'язків, що описують підозрілі операції
«Сбербанк Росії»	оцінка кредитного рейтингу контрагентів банку за внутрішньою рейтинговою системою; оцінка структури кредитної операції, включаючи забезпечення; розрахунок та встановлення лімітів кредитування позичальників та їхніх пов'язаних груп; регулярний моніторинг фінансового стану позичальників і наявності та стану забезпечення, їх переоцінка; проведення акредитації страховиків-контрагентів, що здійснюють страхування заставленого майна, здоров'я та життя позичальників; розрахунок та встановлення лімітів відповідальності страховиків-контрагентів; проведення акредитації незалежних оцінювачів заставленого майна позичальників; оцінка портфельних ризиків
Банк «Львів»	надання кредитів під ліквідну заставу; припинення надання кредитів суб'єктам господарювання з негативною кредитною історією; оцінка платоспроможності позичальника та визначення якості ринкової позиції у сфері його діяльності; диверсифікація кредитного портфеля; активне запровадження різних форм співпраці зі страховими компаніями стосовно страхування ризиків; поточний моніторинг ризиків; розробка системи лімітів

